

HRVATSKI SABOR

KLASA: 021-12/14-09/55

URBROJ: 65-14-02

Zagreb, 18. srpnja 2014.

**ZASTUPNICAMA I ZASTUPNICIMA
HRVATSKOGA SABORA**

**PREDSJEDNICAMA I PREDSJEDNICIMA
RADNIH TIJELA**

Na temelju članka 33. stavka 1. podstavka 3. Poslovnika Hrvatskoga sabora u prilogu upućujem *Izvješće o radu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata za 2013. godinu*, koje je predsjedniku Hrvatskoga sabora, sukladno odredbi članka 9. Zakona o Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata ("Narodne novine", broj 178/04), dostavio Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, aktom od 17. srpnja 2014. godine.

PREDSJEDNIK

Josip Leko

**HRVATSKI MEMORIJALNO-DOKUMENTACIJSKI
CENTAR DOMOVINSKOG RATA**

10000 Zagreb, Marulićev trg 21

Tel/fax. +3851 48-28-268/221

Žr.račun HPB 2390001-1100322371

MB: 1909592. OIB: 57527861125, RAZDJEL:055 GLAVA:35 RKP:40623

e-mail: centar@centardomovinskograta.hr

Klasa: 001-02/14-03/01

Ur.broj: 568-01-14-05

U Zagrebu, 17. srpnja 2014.

REPUBLIKA HRVATSKA
65 - HRVATSKI SABOR
ZAGREB, Trg Sv. Marka 6

Primljeno:	18-07-2014		
Klasifikacijska oznaka	Org jed		
021-02/14-09/55	65		
Prošireni broj	Pril	Vrij.	
264-14-01	2	GD	

Hrvatski sabor
Trg sv. Marka 6, Zagreb

Vlada RH
Trg sv. Marka 2, Zagreb

Ministarstvo kulture RH
Runjaninova 2, Zagreb

Predmet: Izvješće o radu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra
Domovinskog rata za 2013., dostavlja se

Poštovani,

U prilogu dopisa dostavljamo Vam:

- Izvješće o radu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata za 2013.,
- Financijsko izvješće za 2013. i
- Fiskalnu odgovornost za 2013.

S poštovanjem,

Ravnatelj
Doc. dr. sc. Ante Nazor

Prilog:

1 kom CD-a sa snimljenim:

- Izvješćem o radu Centra 2013. (skraćeno i prošireno)
- Financijskim izvješćem za 2013. (skraćeno i prošireno)
- Fiskalna odgovornost za 2013.

Dostaviti:

1. Naslovima
2. Pismohrana, ovdje

**HRVATSKI MEMORIJALNO-DOKUMENTACIJSKI
CENTAR DOMOVINSKOG RATA**

10000 Zagreb, Marulićev trg 21
Tel/fax. +3851 48-28-268/221
IBAN Žr.računa HR 92 2390 0011 1003 22371
MB: 1909592, OIB: 57527861125, RAZDJEL:055 GLAVA:35 RKP:40623
e-mail: centar@centardomovinskograta.hr

IZVJEŠĆE O RADU CENTRA U 2013.

Klasa: 001-02/14-03/01
Ur.broj: 568-01-14-04

Zagreb, ožujak 2014.

Sadržaj:	str.
I. Uvod - Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata i njegov ustroj.....	3
II. Odjel za arhivsko gradivo Domovinskog rata.....	5
Odjel za znanstveno istraživanje Domovinskog rata.....	8
III. Izdavačka djelatnost.....	10
IV. Kulturno-prosvjetna i znanstvena djelatnost.....	42
(izložbe, promocije izdanja Centra, skupovi, predavanja i tribine u organizaciji ili suorganizaciji Centra te radovi zaposlenika Centra)	
Prilog 1: Knjige Centra (izdavaštvo – priprema ili tisak).....	57
Prilog 2 (poseban pdf): Financijsko izvješće o radu Centra 2013. (podatke priredila Iva Barišić, voditeljica Službe financijsko-knjigovodstvenih poslova Centra)	

I. Uvod - Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata i njegov ustroj

Ovo se izvješće odnosi na aktivnosti i izdavačku djelatnost Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata (u daljnjem tekstu: Centar) u 2013. godini. Centar je utemeljen 24. prosinca 2004., na zahtjev Sabora Republike Hrvatske, kao javna znanstvena ustanova - specijalizirani arhiv, sa zadaćom prikupljanja, sređivanja, čuvanja te stručnoga i znanstvenoga istraživanja i publiciranja gradiva iz Domovinskoga rata (Zakon o Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata, NN br.178/04). S radom je počeo 2. ožujka 2005. godine. Osnivač Centra je Republika Hrvatska, a prava i dužnosti osnivača obavlja Ministarstvo kulture RH, u okviru ovlasti Vlade RH.

Sukladno planiranoj strategiji rada Centra, da uz prikupljanje i sređivanje gradiva, omogućiti razvoj svojih zaposlenika u znanstvenike koji će o Domovinskom ratu pisati i govoriti stručno i argumentirano, Centar je i u 2013. godini nastavio ulagati u školovanje svojih zaposlenika, što je rezultiralo i novim obranama doktorskih disertacija zaposlenika Janje Sekule i Slavena Ružića, s temama iz Domovinskoga rata.

Uz to, nastavljeno je i prikupljanje knjiga za vlastitu knjižnicu o Domovinskom ratu, jer su rad na povijesnim izvorima i uvid u bogatu stručnu literaturu preduvjeti za objektivno pisanje povijesti. U tom cilju, nastavljeno je i s posjećivanjem mjesta važnijih događaja iz Domovinskog rata i neposredan kontakt sa sudionicima tih događaja.

Brojni pozivi na sudjelovanje na znanstvenim skupovima, javnim tribinama, okruglim stolovima, promocijama knjiga i prigodnim obilježavanjima važnijih datuma i događaja iz Domovinskoga rata tijekom 2013. godine pokazuju da je Centar prepoznat kao važna znanstvena ustanova za istraživanje Domovinskog rata (o aktivnostima zaposlenika Centra svjedoči i podatak da su na službenim putovanjima automobilom u 2013. prešli više od 30.000 kilometara, ne računajući službena putovanja na kojima su zaposlenici Centra putovali vozilima drugih ustanova, ministarstava ili organizatora skupova na koji su zaposlenici Centra pozvani).

Ustroj Centra

Odluka o osnivanju Centra potvrđena je na Saboru RH u prosincu 2004. godine, a imenovanjem v.d. ravnatelja 2. ožujka 2005. godine Centar je počeo s radom. Zapošljavanjem zaposlenika u veljači 2006. godine, nakon provedenoga javnog natječaja, završen je glavni dio ustrojavanja Centra. Od tada se u Centru intenzivno prikuplja i sređuje gradivo iz Domovinskoga rata, te provode programske aktivnosti u cilju znanstvenog prikaza događaja iz Domovinskog rata. Na kraju 2006. godine Centar je imao 15, od kraja 2007. godine 18 zaposlenika, a od kolovoza 2012., kada je zaposlena jedna osoba s tjelesnim invaliditetom, Centar je imao 19 zaposlenih na neodređeno vrijeme, sve do sredine 2013., kada je jedna zaposlenica iz Centra – mr. sc. Anđela Ljubas, na vlastiti zahtjev, zbog povratka u rodni kraj, premještena u Državni arhiv u Vukovaru.

Na kraju 2013. Centar je imao 18 zaposlenika:

1. Doc. dr. sc. Ante Nazor (ravnatelj Centra),
2. Mate Rupiće, prof., viši arhivist (voditelj Odjela za arhivsko gradivo Domovinskog rata),
3. dr. sc. Ana Holjevac Tuković, viša arhivistica (voditeljica Odjela za znanstveno istraživanje Domovinskog rata),
4. Indira Alpeza, struč.spec.oec., bacc.admin.publ. (voditeljica Službe Općih poslova),
5. Iva Barišić, dipl.oec. (voditeljica Službe financijsko-knjigovodstvenih poslova),

6. arhivisti/ice: dr. sc. Janja Sekula, dr. sc. Slaven Ružić, Josipa Maras Kraljević, Željka Križe, Julija Barunčić Pletikosić, Ilija Vučur, Ivan Brigović, Ivan Radoš, Natko Martinić Jerčić, Domagoj Štefančić i Petar Mijić,

7. arhivski tehničari: Nikola Perić i Danijel Šoštarić.

Svi zaposlenici su diplomirani povjesničari, osim I. Alpeza – struč.spec.oec., bacc.admin.publ. i I. Barišić – dipl. oec. te dva arhivska tehničara (SSS). Svi zaposlenici kojima je to uvjet za posao, položili su stručni arhivistički ispit, osim novog zaposlenika (u tijeku je postupak polaganja), tako da Centar ima 2 zaposlenika sa zvanjem viši arhivist, 11 zaposlenih sa zvanjem arhivist i 2 zaposlena sa zvanjem arhivski tehničar.

Arhivska djelatnost Centra organizirana je kroz Odjel za arhivsko gradivo Domovinskog rata, koji je prema Pravilniku o unutarnjem redu radnim mjestima i načinu rada Centra podijeljen na:

- Odsjek za konvencionalno gradivo,
- Odsjek za nekonvencionalno gradivo (fotografija, film, video zapisi).

U Centru su kao posebne jedinice ustrojene:

- Odjel za znanstveno istraživanje Domovinskog rata
- Služba financijsko-knjigovodstvenih poslova.
- Služba općih poslova:
  - Odsjek informatičke podrške i tehničkih poslova
  - Odsjek za izdavačku i promidžbenu djelatnost.

Organizacijska shema Centra:

Prilikom ustrojavanja Centra, na sugestiju kolega arhivista i povjesničara, a uzimajući u obzir strategiju razvoja Centra, uz postojeće odjele i službe neophodne za arhivsku djelatnost, planiran je i Odjel za znanstveno istraživanje Domovinskog rata (predviđen je Pravilnikom o unutarnjem redu, radnim mjestima i načinu rada, a sukladno zadaćama predviđenim Zakonom o Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata, NN 178/04). U prvoj polovici 2013., sukladno navodu u sadržaju Strategije Centra za 2013.-2015. o ustrojavanju Odjela za znanstveno istraživanje Domovinskog rata s vlastitim znanstvenim kadrom, stekli su se uvjeti za njegovo ustrojavanje (*petero zaposlenika Centra je doktoriralo ili je objavilo knjigu, čime su zadovoljili propisane uvjete*). Osnivanje spomenutoga Odjela pokazuje da se prilikom određivanja strategije razvoja Centra razmišljalo o tome da se Centar razvija ne samo kao arhivska ustanova - specijalizirani arhiv, nego i kao znanstveno-istraživačka ustanova, čiji će zaposlenici, uz prikupljanje i sređivanje arhivskog gradiva iz Domovinskog rata, raditi i na njegovoj interpretaciji.

II. Odjel za arhivsko gradivo Domovinskog rata

- prikupljanje i zaštita arhivskog gradiva iz Domovinskog rata;
- sređivanje gradiva „Republike Srpske Krajine“ (RSK);
- prikupljanje dokumenata za postupak u tužbi Hrvatske protiv Srbije za genocid na Međunarodnom sudu pravde u Den Haagu, odnosno u protutužbi Srbije protiv Hrvatske za genocid na istom sudu te na prikupljanju dokumenata za hrvatske generale iz BiH pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju;
- selekcija i priprema dokumenata za tiskanje knjiga iz serije: *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. – dokumenti*;
- stvaranje memoarskog gradiva (intervjui sa zapovjednicima i pripadnicima ratnih postrojbi te sudionicima pojedinih događaja),
- traženje dokumenata iz arhivskog gradiva koje se čuva u Centru, na zahtjev Ministarstva unutarnjih poslova, te domaćih i međunarodnih pravosudnih tijela, kao i ostalih korisnika,
- priprema gradiva za pregled na zahtjev domaćih i međunarodnih pravosudnih tjela te ostalih korisnika,
- kulturno-prosvjetna djelatnost,
- izdavačka djelatnost Centra.

Odjel za arhivsko gradivo Domovinskog rata, uz redovnu djelatnost određenu Zakonom o Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata, gotovo svakodnevno je istraživao i obrađivao zahtjeve zaprimljene od raznih državnih institucija (Županijska državna odvjetništva RH, MORH, Ministarstvo pravosuđa – Uprava za suradnju s MKSJ u Haagu i hrvatski tim za pripremu materijala za tužbu za genocid na Međunarodnom sudu pravde u Haagu, Odjeli za ratne zločine MUP-a RH, Odvjetnički timovi hrvatskih generala, itd.). Sve navedeno, s obzirom na obim posla, bogatu izdavačku djelatnost i činjenicu da je Centar središnja arhivska i znanstvena ustanova za prikupljanje i zaštitu arhivskog gradiva iz Domovinskog rata te njegovo istraživanje, zahtijevalo bi veći broj zaposlenika od onog koji Centar sada ima, no zbog trenutne gospodarske situacije u državi sada je teško očekivati zapošljavanje novih zaposlenika.

Za čuvanje preuzetog i prikupljenog gradiva osigurana su potrebna spremišta. Konvencionalno gradivo čuva se u spremištima u Centru (150 m²) i spremištu u Kerestincu (150 m²), koje zbog visine prostora može primiti više od 1000 dužnih metara gradiva, a nekonvencionalno gradivo

čuva se u primjerenim uvjetima u posebnim spremištima u Hrvatskom državnom arhivu u Kerestincu i Hrvatskoj kinoteci.

Prikupljanje i zaštita arhivskog gradiva:

U 2013. Centar je preuzimanjem po službenoj dužnosti, darovanjem i otkupom arhivskog gradiva prikupio: 316 medija nekonvencionalnog gradiva (VHS, DVD, Beta); 2 tiskovine; 2397 pozitiva fotografija; 8 rola negativa, 72 zemljovida i 386 kartica teksta memoarskog gradiva. U knjizi akvizicija zabilježena su 24 preuzimanja.

Odsjek za nekonvencionalno arhivsko gradivo na dan 31. prosinca 2013. imao je ukupno 3737 cd/dvd-a tehničkih jedinica, što je za 160 više nego što je bilo 31. prosinca 2012., kada je Odsjek imao 3577 inventarnih (tehničkih) jedinica (ukupno Odsjek nekonvencionalnog gradiva u Centru sadrži 16,5 TB arhivskog gradiva u digitalnom obliku):

- Zbirka videozapisa tijekom 2013. povećana je za 78 tehničkih jedinica, odnosno za 170 sati videozapisa; 31. prosinca 2013. imala je 2710 tehničkih jedinica s oko 3270 sati videozapisa;
- Zbirka fotografija tijekom 2013. povećana je za 22 tehničke jedinice, odnosno za oko 3400 slikovnih zapisa; 31. prosinca 2013. imala je 319 tehničkih jedinica s oko 34.400 slikovnih zapisa (zbog toga što nije obrađena, u 2013. nije uračunata zbirka fotografija ratnoga fotografa Marka Perića - 2280 fotografija; 1213 fotografija dobivenih skeniranjem negativa i 1067 analognih fotografija, pa će se ona pribrojiti fotografijama dobivenim u 2014. godini);
- u bazi podataka, predviđenoj za obradu i pretraživanje fotografije *IN archive*, obrađeno je i opisano, zaključno s 2013. godinom 11.250 fotografija;
- Zbirka memoarskog gradiva tijekom 2013. povećana je za 23 sata; 31. prosinca 2013. imala je 218 tehničkih jedinica s oko 290 sati audio-zapisa;
- Zbirka vojnih zemljovida tijekom 2013. povećana je za 8 tehničkih jedinica, odnosno za oko 31 zemljovid; 31. prosinca imala je 61 tehničku jedinicu s 331 zemljovidom;
- Zbirka dokumenata tijekom 2013. povećana je za 41 tehničkih jedinica; 31. prosinca 2013. imala je 429 tehničkih jedinica.

Navedenim tehničkim jedinicama treba pribrojiti vanjski disk, na kojem su pohranjeni video i audio zapisi u veličini od 970 GB.

Radi zaštite arhivskog gradiva i sprječavanja daljnjeg oštećenja izvornika, tijekom 2013. godine digitalizirano je (skenirano) 390 kutija, odnosno 241.336 snimaka iz Zbirke arhivskog gradiva o ratu u BiH, što u digitalnom obliku iznosi 400 GB.

Istodobno, tijekom 2013. sređeno je i digitalizirano gradivo privatnog imatelja, vezano za Domovinski rat na području Zadra, ukupno 27 fascikala (7837 skeniranih stranica, 851 MB). Gradivo obuhvaća razdoblje od 1991. do 2000. Nakon digitalizacije gradivo je vraćeno imatelju. Skenirani su i fragmentarni dijelovi većih arhivskih cjelina: gradivo JNA (429 stranica, 39 MB); gradivo hrvatske provenijencije - Krizni stožer Križevci (234 stranice, 28 MB); Gradivo HV-a (345 stranica, 26 MB); Evidencija posmrtno dodijeljenih činova pripadnicima HV-a prema okolnostima stradanja (182 stranice, 47 MB).

Dakle, tijekom 2013. ukupno je digitalizirano (skenirano) 250.363 stranica dokumenata.

Ukupno Odsjek nekonvencionalnog gradiva u Centru sadrži **16,5 TB** arhivskog gradiva u digitalnom obliku.

Odsjek za konvencionalno gradivo tijekom 2013. prikupio je oko 60 d/m raznoga gradiva srpske provenijencije (Zatvor Glina, SUP Glina, 21. Korpus SVK, 39. Korpus SVK, Općina Petrinja,

Općina Glina, Općina Kostajnica, Općina Dvor, Posebna jedinica milicije). Zaključno s 31. prosincom 2013. Centar je imao oko 1300 d/m konvencionalnog gradiva, ne računajući pretpostavljene dužne metre gradiva koje se čuva u nekonvencionalnom obliku.

U usporedbi s podacima iz Strateškoga plana rada Centra, navedeni podatci nadmašuju predviđeno povećanje gradiva navedeno u Strateškom planu za 2014. godinu.

Korisnička služba:

U 2013. godini nekonvencionalni odsjek, zaprimio je 31 zahtjev od fizičkih i pravnih osoba. Na zahtjev fizičkih i pravnih osoba – korisnika istraženo je arhivsko gradivo i izdano je 40 dvd-a kopija, a preko maila je korisnicima poslano oko 60 digitalnih zapisa (dokumenata i fotografija).

Sređivanje arhivskog gradiva:

U 2013. povećan je i broj sređenih fondova i zbirki, tako da su do kraja 2013. izdvojeni i arhivistički sređeni fondovi i zbirke:

1. 9. korpus oružanih snaga SFRJ
2. Zbirka JNA
3. 3. operativna grupa JNA
4. 8. operativna grupa JNA
5. 9. mtbr JNA
6. 7. korpus „Srpske vojske Krajine“
7. 11. korpus „Srpske vojske Krajine“
8. 15. korpus „Srpske vojske Krajine“
9. 39. korpus „Srpske vojske Krajine“
10. 1. krajiški korpus „Vojske Republike Srpske“
11. 2. krajiški korpus „Vojske Republike Srpske“
12. 145. pbr TO Plaški
13. 2. lička brigada TO
14. 37. pbr Željava
15. 54. pješadijska brigada 18. korpusa SVK
16. 59. odred TO Podravka Slatina
17. 63. odred TO Daruvar
18. 7. brigada TO Gračac
19. 8. pbr TO Korenica
20. 98. pješadijska brigada 18. korpusa SVK
21. Glavni štab „Srpske vojske Krajine“
22. Ministarstvo obrane RSK – Uprava „Istočna Slavonija“
23. Ministarstvo obrane „RSK“ – Uprava „Sjeverna Dalmacija“
24. Ministarstvo obrane RSK – „Uprava Zapadna Slavonija“
25. Ministarstvo obrane „Republike Srpske Krajine“
26. Ministarstvo unutrašnjih poslova „Republike Srpske Krajine“
27. Naftna industrija Krajine - Mirkovci
28. Općinski štab TO Daruvar
29. Općinski štab TO Donji Lapac
30. Općinski štab TO Gračac

31. Općinski štab TO Grubišno Polje
32. Općinski štab TO Korenica
33. Općinski štab TO Novska
34. Općinski štab TO Okučani
35. Općinski štab TO Pakrac
36. Općinski štab TO Plaški
37. Sekretarijat za unutrašnje poslove Beli Manastir
38. Sekretarijat za unutrašnje poslove Benkovac
39. Sekretarijat za unutrašnje poslove Knin
40. Sekretarijat za unutrašnje poslove Kostajnica
41. Sekretarijat za unutrašnje poslove Okučani
42. Sekretarijat za unutrašnje poslove Vukovar
43. Skupština „Republike Srpske Krajine“ 1991.-1995.
44. Skupština općine Knin
45. Skupština općine Pakrac
46. Skupština Zajednica općina sjeverna Dalmacija
47. Srpska pravoslavna crkva
48. Stanica javne bezbjednosti Dvor
49. Stanica milicije Dubica
50. Štab teritorijalne odbrane Zapadna Slavonija
51. Vlada „Republike Srpske Krajine“ 1991.-1995.
52. Vrhovni savet obrane „RSK“
53. Zbirka gradiva vojnih ustanova i postrojbi JNA u RH
54. Zbirka pečata vojnih postrojbi i civilnih ustanova na okupiranom području RH
55. Zbirka stampata
56. Zbirka tiskovina
57. Zbirka vojnih zemljovida
58. Zbirka političkih stranaka i udruga na okupiranom području RH
59. Zonski štab TO Banija
60. Zonski štab TO Lika
61. Zonski štab TO „Zapadna Slavonija“
62. Općina Drniš 1992.-1995.
63. Narodna banka „RSK“ 1992.-1995.
64. Kabinet predsjednika / služba predsjednika „RSK“ 1991.-1995.
65. Zbirka fotografija Stanka Ferića.

Za sve fondove i zbirke napravljeni su sumarni inventari ili inventarni popisi prema zahtjevima struke; dakako, s preuzimanjem novog gradiva i sređivanjem, kao što je bio slučaj i 2012., fondovi se nadopunjuju, a njihovo nadopunjavanje i sređivanje trajat će sve do konačnog sređivanja cjelokupnog gradiva.

II. Odjel za znanstveno istraživanje Domovinskog rata

- organizacija stručnih i znanstvenih skupova o Domovinskom ratu,
- organizacija promocija izdavačke djelatnosti Centra,
- organizacija i priprema predavanja o Domovinskom ratu učenicima u školama u Hrvatskoj,

- organizacija i priprema predavanja na tribinama u Hrvatskoj i inozemstvu, koje su održane na poziv raznih znanstvenih i kulturnih ustanova te udruga,
- priprema izložbi s tematikom Domovinskog rata,
- pisanje stručnih i znanstvenih radova, te poslovi koje su radile kolege na Odjelu za arhivsko gradivo.

Nastavljen je rad na projektu *Izravni demografski gubici Republike Hrvatske u Domovinskom ratu*, odnosno unos podataka u bazu podataka Centra o poginulima u Domovinskom ratu na okupiranom području RH (područje „RSK“, dakle uglavnom osobe srpske narodnosti); tijekom 2013. (zaključno s 31. ožujkom 2014.), u bazu su unijeti podaci za 6153 smrtno stradalih i nestalih osoba (3734 poginulih, 859 ubijenih, 454 samoubojstava, 323 smrti nakon ranjavanja, 16 ubijenih u zatočeništvu, 96 nepoznatih okolnosti stradavanja i 671 nestalih) te 1492 osoba umrlih prirodnom smrću. Dakle, u bazu podataka ukupno je upisano 7645 osoba (6153 + 1492 umrlih prirodnom smrću). Od 6153 u bazu upisanih smrtno stradalih i nestalih osoba 3645 ima status borca (pripadnici JNA i srpskih postrojbi), 1580 civila, a za 919 osoba nije poznat status (podaci iz dokumenata „Republike Srpske Krajine“ i popisa Uprave za zatočene i nestale Ministarstva branitelja RH). Podatke priredio Slaven Ružić.

Istodobno, nastavljeno je ažuriranje popisa poginulih branitelja i civila na slobodnom području RH tijekom Domovinskog rata (podaci iz popisa poginulih branitelja Ministarstva obrane i popisa Ministarstva branitelja); u odnosu na izvješće od prošle godine, u popis poginulih branitelja uneseni su podaci pripadnosti gardijskim postrojbama HV-a. Trenutno je na popisu koji ima Centar poimence navedeno 12.444 poginulih branitelja i civila, a provjera se nastavlja u 2014. godini.

Od 2013., zaposlenik Centra Ivan Radoš i kolega Tomislav Šulj, suradnici su na znanstveno-istraživačkom projektu *Hrvatski domovinski rat: strukture sjećanja*, kojega su nositelji Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatski institut za povijest i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.

Voditeljica Odjela Ana Holjevac Tuković i zaposlenik Slaven Ružić završili su rukopise svojih knjiga (o mirnoj reintegraciji Hrvatskog Podunavlja i „Vladi RSK“), koje su trenutno u postupku tiska, a zaposlenici Slaven Ružić i Domagoj Štefančić priredili su stručne tekstove o Domovinskom ratu za stalni postav Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci. Podatci o održanim izložbama i predavanjima te tribinama i stručnim skupovima te napisanim stručnim radovima zaposlenika Centra navedeni su u posebnom prilogu.

Knjižnica Centra:

U 2013. godini Centar je kupio četrdeset (40) knjiga. Darovanjem i razmjenom s pojedincima ili ustanovama Centar je u 2013. godini dobio sto sedamdeset i pet (175) knjiga.

Na kraju 2013. godine knjižnica ima ukupno 1178 naslova, odnosno 1750 knjiga. Uz to u digitalnoj knjižnici se nalazi 335 knjiga.

III. Izdavačka djelatnost

Prema odobrenom programu za izdavačku djelatnost, u 2013. Centar je objavio 6 knjiga, a 5 knjiga je pripremljeno za tisak ili je priprema za tisak bila pri završetku:

Serijski Dokumenti - Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.:

- knjiga 13: *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (srpanj-prosinac 1994.)*, ur. Natko Martinić Jerčić – Domagoj Štefančić, Zagreb, veljača 2013.
- knjiga 14: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj-prosinac 1994.)*, ur. Ana Holjevac Tuković – Slaven Ružić, Zagreb-Slavonski Brod, kolovoz 2013.; suizdavaštvo s Hrvatskim institutom za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod.
- knjiga 15: *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (siječanj-travanj 1995.)*, ur. Mate Rupiće – Ilija Vućur; u tisku.
- knjiga 16: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj-travanj 1995.)*, ur. Janja Sekula – Josipa Maras Kraljević; u suizdavaštvu s Hrvatskim institutom za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod; u tisku.

Serijski Memoarsko gradivo: Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.:

- knjiga 7: *Slavica Bilić, Prsten mira i majčinske ljubavi (prilozi za povijest Bedema ljubavi – pokreta majki za mir u Domovinskom ratu, 1991.-1993.)*, Zagreb, srpanj 2013.
- knjiga 8: *Tomislav Šulj – Vladimir Brnardić, Operacija Maslenica – sjećanja sudionika (prilozi za raspravu o tijeku operacije Maslenica i obrani oslobođenoga prostora) – u tisku.*

Fotomonografije:

- Marko Perić, *Đakovačkim objektivom kroz Domovinski rat (fotografije o Đakovštini i Hrvatskoj – od uspostave demokracije 1990. do mirne reintegracije okupiranoga teritorija 1998.)*, Zagreb, listopad 2013.
- Martin Grgurovac: *Vinkovci i okolica u Domovinskom ratu – posljedice rata, 1991.-1995.; u tisku.*

Knjige, znanstvene i stručne studije, zbornici radova:

- Stjepan Milković, *Alfe žive vječno!*, Zagreb, studeni 2013.; suizdavaštvo s Udrugom SJP Alfe, MUP-om RH i gradom Zagrebom.
- Ivan Radoš i Ivan Brigović, *101. brigada HV-a*, Zagreb, siječanj 2013.; suizdavaštvo s Udrugom 101. brigade HV-a.
- Ana Holjevac Tuković, *Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja – u tisku.*

O sadržaju pojedinih knjiga:

1-2) Dokumenti „RSK“

Dokumenti vojne provenijencije 'Republike Srpske Krajine' (srpanj-prosinac 1994.) i *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj-prosinac 1994.)*, trinaesta i četrnaesta su knjiga u seriji koju je pod naslovom „Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. – Dokumenti“, od 2007. počeo objavljivati Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (dalje Centar). U knjizi su predstavljeni dokumenti iz arhivskog gradiva „Republike Srpske Krajine“ (RSK) koji se čuvaju u Centru i drugim arhivskim ustanovama u

Republici Hrvatskoj. Objavljeni su kronološkim slijedom s potrebnim znanstvenim aparatom, a obuhvaćaju razdoblje druge polovice 1994. godine. Svi navedeni dokumenti prepisani su, a njihovi originali ili preslike originala u posjedu su Centra. Prilikom prijepisa dokumenata izvršene su nužne transkripcije radi njihove bolje čitljivosti.

Dakako, dokumenti u spomenutim knjigama pokazuju stajališta njihovih stvaratelja i zahtijevaju posebnu kritičku raščlambu koja bi ukazala na neobjektivno i netočno navedene podatke u njima. Primjerice, navod da "Savezna Republika Jugoslavija nije vojnički pomagala RS i RSK", da je Republika Hrvatska drugo ime za Nezavisnu Državu Hrvatsku iz Drugog svjetskog rata, čiji je „jedini i osnovni cilj uništenje srpskog naroda na prostoru RSK, RS i šire“, da je "samo u Drugom svjetskom ratu u jednom logoru (Jasenovac) ubijeno 700.000 Srba" i da je „više protjeranih Srba iz Hrvatske i to prije početka rata nego što je to slučaj sa Hrvatima iz RSK u Hrvatsku“, da je „samo Drugi svjetski rat odnio 1.200.000 srpskih života“, da je „u periodu od tri mjeseca 1991. godine, hrvatska država protjerala srpsko stanovništvo iz gradova Virovitica, Podravska Slatina, Donji Miholjac, Slavonska Orahovica, Slavonska Požega, Grubišno Polje, Daruvar, Pakrac, Lipik, Nova Gradiška i Novska i iz 185 srpskih naselja, sve sa područja zapadne Slavonije“ i drugi primjeri.

Dokumenti pokazuju da je od srpnja mjeseca vodstvo „RSK“ („Vrhovni savet obrane RSK“) očekivalo „agresiju RH na RSK“ (knj 13: dok. 1, 40, i dr.), te da je, s obzirom na takvu procjenu, nastojalo ojačati materijalne rezerve SVK do razine koja je garantirala „minimalno tri meseca ratovanja sa osloncem na vlastite snage“. Posebno je trebalo stvoriti „dovoljno zalihe pogonskoga goriva za slučaj blokade Koridora“ (knj. 13: dok. 1, 98 i dr.). Informacije o mogućem napadu hrvatskih snaga, vodstvu „RSK“ slale su i službe za obavještajno djelovanje iz Jugoslavije, kako iz struktura MUP-a Srbije („Resor državne bezbednosti Srbije“), tako i iz Vojske Jugoslavije („Obavještajna uprava GŠ VJ“). Tako je „Resor državne bezbednosti MUP-a RSK“ krajem srpnja 1994. dobio informaciju da hrvatski specijalci preobučeni u uniforme VJ, planiraju helikopterski desant u području mostova na Dunavu kod Bezdana i Bogojeva, te da bi u operacijama prema zapadnoj i istočnoj Slavoniji sudjelovalo oko 100.000 hrvatskih vojnika (knj 13: dok. 38).

Sukladno strategiji „realne prijetnje“, zapravo odmazde, koju je SVK provodila tijekom dotadašnjih operacija hrvatskih snaga, vojno vodstvo „RSK“ na mogući napad hrvatskih snaga planiralo je odgovoriti „vatrenim udarom – 'ORKANOM' - po vitalnim objektima neprijatelja“, primjerice, u Splitu, Zadru i Šibeniku (knj. 13: dok. 93). U skladu s takvom strategijom, „Komanda operacije Pauk“ je u studenom 1994. od „Glavnog štaba SVK tražila upućivanje višecjevnog bacača raketa „Orkan“ i jedne baterije „Luna“ iz VRS u zonu odgovornosti 21. i 39. korpusa SVK, radi mogućnosti gađanja teritorija RH po dubini (knj. 13: dok. 207).

Kao i dokumenti iz prethodnog razdoblja, tako i dokumenti u ovoj knjizi pokazuju da je stanje sigurnosti i morala u oružanim formacijama „RSK“ bilo opterećeno nizom problema: „nezadovoljstvo boraca sa platama i statusom boraca na prvim borbenim linijama“, „samovoljno napuštanje bojišta“, odnosno „dezerterstvo“, „mali broj boraca na određenim visovima i vitalnim objektima za odbranu - primjerice Promina i oklajsko područje“, „krađa goriva i druge vojne opreme“, „pretnje jednog broja dobrovoljaca koji se još nalaze u jedinicama korpusa da će preći na ustašku stranu, pljačke, samovolja, i sl.“, „problemi oko regruta i otpor dolaska u mesta dalja od rodnog kraja“, „obezbeđenje skladišta municije, naoružanja i dr. borbene tehnike“, nedovoljna popunjenost „jedinica SVK hranom, odjećom, obućom, gorivom, mazivom, rezervnim djelovima, municijom, posebno većim kalibrima municije te s vojnicima i zapovjednim kadrom -

starešinama“, loša stručna osposobljenost i nedisciplinarnost, nefunkcioniranje pravne države, posebice protiv „švercera i ratnih profitera“, itd. (knj 13: dok. 3, 16, 42, 78, 80, 105, 286 i dr.). Prema podacima iz dokumenata nestašica goriva je u drugoj polovici 1994. bila toliko velika da je katkad ugrožavala realizaciju svakodnevnih zadataka („smeštaj ljudstva u novim rejonima razmeštaja, smeštaj TMS, uređenje teritorije, obezbeđenje minimalnih uslova za izvođenje obuke regruta“). Kao „posebno kritičan“ naveden je „nedostatak sredstava veze, optičkih instrumenata, pogonskih motora borbenih i neborbenih m/v i cevi za art. oruđa i tenkovske topove“. Situaciju je još složenijom činila nepovoljna starosna struktura raspoloživih borbenih i neborbenih sredstava („20 do 30 godina, 26% tenkova iz Drugog svetskog rata, a najnoviji tenkovi M-84 su ispunili resurse za generalni remont“), što je zahtjevalo „značajna finansijska sredstva za nove nabavke, održavanje i remont“. „Ratne MR rezervnih djelova za borbeno i neborbeno sredstvo, guma, akumulatora i ostalih sredstava“ bila su „na nuli“, pa su „zbog nedostatka rezervnih delova remontnih kapaciteta i stručne radne snage za održavanje složenih borbenih sistema“ korišteni „remontni kapaciteti Republike Srbije i Vojske Jugoslavije“. Nije bilo ni „rezerve odeće, obuće i dr. intendantskih MS“, a potrošene su i „robne rezerve RSK“. Posebno je naveden i „nedostatak sanitetskog kadra u jedinicama kao i nepopunjenost zdravstvenih ustanova na terenu na koje se oslanja SVK u SnOb“ (knj 13: dok. 42).

O lošoj ekonomskoj situaciji i potrebi racionalnog raspolaganja sa sredstvima svjedoči i Zapovijed „Komande 7. korpusa SVK (od 12. srpnja 1994.) Komandi 1. lbr SVK“ o potrebi prikupljanja vojne opreme, naoružanja, streljiva i materijalno-tehničkih sredstava koja su otuđena i razasuta tijekom rata u zoni odgovornosti brigade. Uz cilj racionalizacije uporabe i trošenja sredstava, spomenuta „akcija“ imala je za cilj „da svaki Krajišnik ima jednu pušku koju može upotrijebiti i koja treba da se čuva kod njega a da sa ostalim naoružanjem moramo naoružavati mlade naraštaje i vojnike“ (knj. 13: dok. 16).

Loša ekonomska situacija očituje se i u Zapovijedi Glavnog štaba SVK podređenim postrojbama za smanjenje potrošnje pogonskog goriva (rujan 1994.), u kojoj je zatraženo da se za prevoženje hrane i drugih lakih tereta uvedu alternativna prevoženja (zaprega, tovarni transporti i dr.), te da se prevoženje vojnika i v/o na terene za obuku koji nisu dalji od 10 km, potpuno isključe (knj 13: dok. 132). Zbog nedostatka goriva dolazilo je i do ponižavajućih situacija za pojedine „oficire SVK“, primjerice, za „oficira“ koji je „po sat dva na raskršću stajao i molio nekoga da ga poveže na traktoru, u kombiju, kamionu, pa čak i u zaprežnim kolima“ (knj 13: dok. 108). Teško ekonomsko stanje primoralo je zapovjedništva pojedinih postrojbi SVK na smanjenje podjele svježeg mesa i suhomesnatih proizvoda u prehrani svojih pripadnika (knj 13: dok. 189).

Najveći problem u snabdijevanju srpskih postrojbi na okupiranom području predstavljale su sankcije koje je međunarodna zajednica uvela Jugoslaviji i koje su znatno utjecale na gospodarsko stanje u toj zemlji, pa tako i na mogućnost Beograda da nastavi istim intenzitetom slati pomoć „zapadnim srpskim državama“, prije svega u vojnoj opremi. I vodstvo „RSK“ bilo je svjesno da o gospodarskoj stabilizaciji Srbije ovisi opstanak vlasti Slobodana Miloševića te „da je životni interes Srbije ublažiti ili ukinuti sankcije“ (knj 13: dok. 62). Dakako, vojna oprema nije nabavljana samo iz Jugoslavije, nego i iz „prijateljskih, pravoslavnih“ zemalja (Grčka, Rusija), a u nedostatku novčanih sredstava nabava se nastojala kompenzirati „tržišnim viškovima hrane“ (knj 13: dok. 27, 132 i dr.).

Posebno je zanimljiv pokušaj vodstva „RSK“ i Jugoslavije (zapravo Srbije) da, usprkos gospodarskoj krizi u „RSK“ i Jugoslaviji te nametnutim sankcijama, nabavi modernu vojnu opremu u Izraelu. Naime, delegacija gospodarstvenika te dužnosnika „Vlade RSK“ i Vojske

Jugoslavije je krajem srpnja i početkom kolovoza 1994. bila na službenom putu u Izrael, radi nabave „izviđačke i komunikacijske opreme za bezpilotne letelice VJ, jednog kompletnog sistema bezpilotnih letilica, instrumenata i elektronike, opreme za avion za obuku pilota VJ (LASTA-2)“. „Vrhovni savet odbrane RSK“ dao je suglasnost za nabavu jednog sustava (zemaljska stanica, četiri letjelice, oprema za testiranje, rezervni djelovi, tehnička dokumentacija) radi izviđanja iz zraka danju i noću na liniji razdvajanja i u operativnoj dubini ratišta. Prema izvorima „RSK“ Hrvatska je 1992. nabavila 24 letilice toga tipa (starija verzija) i nepoznat broj zemaljskih stanica, koje je upotrebljavala za izviđanje u cilju planiranja operacija. Dužnosnik „RSK“ je u Izraelu nastupao kao predstavnik iz institucija Vojske Jugoslavije („radi bezbednosne zaštite“), a delegacija je upoznata s opremom tri proizvođača (primjerice, s opremom firme „RADOM“, koja se koristi u Izraelu, Argentini, Španjolskoj, Hrvatskoj i nekoliko zemalja dalekog Istoka). Između ostaloga, ponuđena je oprema za dnevno izviđanje koja omogućava raspoznavanje vojnika na 400 m i tenka na 6 km u uvjetima dobre vidljivosti, oprema za noćno izviđanje u uvjetima potpunog mraka, koja omogućuje prepoznavanje tenka u rasponu od 1,5 do 2 km, a njegovu detekciju do 6 km, s tim da se na rastojanjima manjim od 1 km može uočiti čak i razina goriva u rezervoarima, te da li je motor radio i slično. Ponuđena je i oprema za komunikaciju, koja omogućuje, ovisno o konfiguraciji terena, visini leta, uvjeta u atmosferi i dr., vođenje letjelice i prijem slike na rastojanjima od 50 do 200 km, te oprema za navigaciju, koja se sastoji od GPS-a (sustav za globalnu satelitsku navigaciju) i omogućuje točnost navigacije bolju od 100 m u svim uvjetima (ako se koriste dva prijemnika njihova diferencijalna greška je manja od 10 m, a greška određivanja brzine je manja od 0,1 km/h).

Službeni put odradila je jedna međunarodna firma iz Beograda, koja je i u uvjetima embarga mogla osigurati „izvozne dozvole i transport opreme do granica SRJ“, uz pomoć „ambasade SRJ u Izraelu“. Zbog teške gospodarske situacije u „RSK“ i nedostatka „gotova novca“, predloženo je da se „financijski inženjering može zatvoriti barterom (robnom kompenzacijom)“, te da se pritom aktiviraju „već duže vrijeme uspostavljeni kontakti sa predstavnicima Grčke i Kiparske pravoslavne crkve“. S obzirom na veliku cijenu sustava (spominju se iznosi od 2.500.000 \$ do 4.657.000 \$), njegovo korištenje planirano je zajedno s Vojskom Republike Srpske, kako bi u slučaju većih ofenzivnih djelovanja „na RSK i RS mogli opservirati operativnu dubinu neprijatelja i sa punim efektima upotrebljavati sredstva za odmazdu“, te kako bi se pravovremenom uporabom artiljerijsko-raketnih sustava „preventivno mogla sprečiti agresija“. Očekivana učinkovitost sustava bezpilotnih letjelica temeljena je na iskustvima njihove uporabe u Izraelskoj vojsci od 1967. do Pustinjske oluje (knj 13: dok. 107).

Loše ekonomsko stanje odrazilo se i na tehničko stanje „emisione tehnike i veza u RSK“, pa je predloženo formiranje jedinstvenoga sustava odašiljača i veza i potreba njihova stavljanja u sastav SVK. Emisiona i prenosna tehnika u „RSK“ bila je koncentrirana „u tri emisione stanice – Čelavac, Plješevica i Belje, zatim u objektima bez posade – Promina, Konj, Vrlika, Obrovac, Karin, Srb, Lapac, Suvaja, Dobroselo, Lička Kaldrma, zatim u novoj emisionoj stanici Petrova Gora i djelom u RTV centrima Knin, Beli Manastir, Korenica, Vrginmost, Petrinja i Vukovar“. Pitanje održavanja objekata i tehnike ovog sustava bilo je „od strateškog značaja za vođenje medijskog, propagandnog rata, elektronsko osmatranje i ometanje, te uspostavljanje vojnih komunikacija“, jer su emisione stanice Belje, Plješevica i Čelavac TV i radio programa pokrivala 90% područja „RSK“, Cazinsku krajinu, 60% Republike Hrvatske, dio Slovenije i Mađarske te Vojvodine. Ova emisiona i prenosna tehnika je od početka rata radila zahvaljujući profesionalnom održavanju prije rata, rezervnim djelovima zatečenim na emisionim stanicama,

rezervnim djelovima iz RTS i stručnoj pomoći radnika iz RTS te savjesnom održavanju od strane ekipa na emisionim stanicama, no zbog nedostatka rezervnih djelova i improvizacija kod popravaka i održavanja uređaja („nužno zlo“), prijetila je opasnost da većina predajnika prestane sa radom i da na njima nastanu velika oštećenja (knj 13: dok. 111).

Kao i u prethodnom razdoblju, dokumenti pokazuju da ni u drugoj polovici 1994. problem iseljavanja stanovništva s teritorije „RSK“ nije riješen. Primjerice, navodi se da je u zapadnoj Slavoniji, „a posebno u opštini Pakrac“, problem iseljavanja stanovništva poprimio „zabrinjavajuće razmere“ (knj 13: dok. 4). Uzrok iseljavanju, uz egzistencijalne, odnosno socijalne razloge (knj 13: dok. 93), bilo je i nepovjerenje dijela stanovništva na okupiranom području RH prema vodstvu „RSK“ i mogućnostima obrane od napada hrvatskih snaga. Primjerice, stanovništvo „ličkih podvelebitskih sela“ je u slučaju novog sukoba namjeravalo napustiti svoje domove „jer je to područje prodano ustašama“ (knj 13: dok. 33). Glasine o postojanju dogovora predsjednika F. Tuđmana i S. Miloševića „o razmeni teritorija“ vodstvo „RSK“ je demantiralo, naglašavajući da o tome nije raspravljano „ni na jednom službenom sastanku“ te da o tome ionako „ne mogu odlučiti oni, već narod“ (knj 13: dok. 77).

Uz iseljavanje srpskog stanovništva, najčešće radi egzistencije i izbjegavanja vojne obveze, dokumenti „RSK“ iz druge polovice 1994. svjedoče da se nastavilo iseljavanje, zapravo protjerivanje, Hrvata koji su ostali živjeti na području RH pod srpskom okupacijom. Primjerice, zabilježeno je istjerivanje Hrvata („uglavnom žene i deca i to u noćnim satima“ iz Iloka, koje je UNPROFOR u svojim izvješćima nazvao „organiziranim iseljavanjem od strane SVK“ i „etničkim čišćenjem“ (knj 13: dok. 74, 85).

Iseljavanje stanovništva posebno negativno odražavalo se na popunu „jedinica SVK“, stoga je „Vrhovni savjet obrane“ sredinom kolovoza 1994. donio „odluku o zabrani napuštanja RSK stanovništva sposobnog za obranu“ (knj 13: dok. 72). Iseljavanje stanovništva za posljedicu je imalo i lošu starosnu strukturu vojnika, jer se manjak ljudstva morao nadopunjavati osobama starije životne dobi. Radi „kontrola teritorije na kojoj ne lociraju jedinice SVK, a postoje mogućnosti za ubacivanje i dejstva izviđačkih, diverzantskih i policijskih jedinica ustaške vojske“, osnovana su vojno teritorijalna odjeljenja u zoni odgovornosti pojedinih korpusa, koja su uglavnom bila sastavljena od osoba starije dobi. Primjerice, krajem listopada 1994. starosna i zdravstvena struktura takvih vojno teritorijalnih odjeljenja u zoni odgovornosti 15. korpusa SVK bila je iznimno nezadovoljavajuća, jer je više od 80% boraca imalo 60 i više godina starosti (knj 13: dok. 174). Prema izvješću iz studenoga 1994., ukupno je „u ovoj vrsti jedinica angažovano 5.600 građana među kojima su pre svega ljudi stariji od 55 godina, žene vojni obaveznici, ograničeno sposobni za vojnu službu i sl.“ (knj 13: dok. 246). Dakle, nedostatak ljudstva pokušavao se nadomjestiti i angažiranjem žena, ne samo u „radnim jedinicama“, nego i kao „vojnih osoba“ u „ratnim jedinicama“. U tom je cilju zahtjevano „uvođenje u vojnu evidenciju žena koje podliježu vojnoj obavezi (sve žene od 19 do 45 godina starosti) – obavezi služenja u rezervnom sastavu na osnovu člana 259. stav 2. Zakona o SVK a koje nisu raspoređene po drugom osnovu za potrebe odbrane zemlje“, o čemu je odlučivala i „Vlada RSK“, a general Milan Čeleketić, zapovjednik Glavnog štaba SVK, je naredio da se s mobiliziranim ženama v/o provede obuka i gađanje (knj 13: dok. 93, 101, 106 i dr.).

Prema „strogo povjerljivom“ izvješću „Glavnog štaba SVK“ iz listopada 1994., o „Stanju i mogućnostima popune sa ljudstvom SVK“, tadašnja „ratna popuna sa ljudstvom Srpske vojske Krajine realizovana je 78,3% (sleđuje 82.678, popunjeno 62.728), od čega iz stalnog sastava sa 7852 lica (lica u profesionalnoj službi i vojnici na služenju vojnog roka) a ostalo sa licima iz

rezervnog sastava; sa oficirima 53,7% (sleduje 6211, popunjeno 3336), sa podoficirima 99,7% (sleduje 4412, popunjeno 4400), sa vojnicima 79,1% (sleduje 72055, popunjeno 56992)“. No, brojno stanje trenutno angažiranog ljudstva u ratnim jedinicama SVK iznosilo je 27246 lica ili 32,5% u odnosu na potrebe po ratnim formacijama, odnosno 42% u odnosu na stvarno izvršenu popunu (65148), tako da je trebalo „mobilisati – domobilisati 48% ljudstva iz rezervnog sastava koje se nalazi na ratnom rasporedu, odnosno 67% da bi se izvršila popuna do punih RF (dobrovoljcima i licima koja su sada raspoređena u druge strukture van SVK)“. U istom izvješću navodi se da „mogućnosti teritorije RSK u popuni ljudstvom u cjelini iznose 103.316 vojnih obveznika koji se vode u vojnoj evidenciji, svih starosnih dobi od 19 do 60 godina“. Od toga broja „raspoređeno je 75.588 (SVK – 62805 v/o; MUP, VTOd – 5776; RO – 4570; CZ – 2437), a neraspoređeno 27.728 (za RR – 6447; RS, SRJ – 3751; Inostranstvo – 6416; Studenti – 614; nepoznato – 9802; ostalo – 698)“.

Potom se zaključuje da je „prema mobilizacijskom razvoju i formacijama RJ SVK za ratnu popunu potrebno 90.000 lica (po predlozima novih formacija), od čega se iz stalnog sastava popunjava sa oko 7000 lica a ostalo licima iz rezervnog sastava (83.000)“. Prema tome, za popunu SVK nedostajalo je „oko 25.000 lica iz rezervnog sastava ili 28%, a ako bi se popuna ograničila na lica do 45 godina starosti, što bi bilo realno s obzirom na potrebe drugih struktura (civilna zaštita, radna obaveza i dr.), za popunu bi nedostajalo oko 45.000 lica, odnosno 50% u odnosu na formacije RJ“. Neraspoređene osobe (27728) samo su se malim dijelom mogle angažirati za početnu popunu „i to samo na prostoru Istočne Slavonije (6447), dok su ostali u vojnoj evidenciji u RSK a nalaze se u SRJ (legalno 3751), inostranstvu (6416), studenti (614) ili su ilegalno napustili RSK (oko 11000)“.

U izvješću se navodi i da ratna popuna sa ženama „do sada nije vršena planski a vojna obaveza žena nije ni propisima precizno regulisana pa je GŠ naredio VOd da se iste uvedu u vojnu evidenciju do 15. 10. 1994. godine“. Do tada je „na RR u RJ raspoređeno 1900 žena (dobrovoljno)“, a procijenjeno je da bi se „u RJ moglo angažovati 10-15.000 žena“. Također, procijenjeno je da se „u drugim srpskim državama i inostranstvu nalazi još oko 20000 v/o koji su izbjegli sa teritorije RH a nisu uvedeni u vojnu evidenciju u RSK, pa se realno može očekivati, pretpostavljajući saradnju drugih srpskih država, da se na znak opšte mobilizacije odazove oko 20000 v/o koji u tim državama borave, sa čime treba računati za naknadnu popunu ratnih jedinica, kao i za popunu gubitaka u ljudstvu u toku rata“ (knj 13: dok. 180). Ubrzo potom, u izvješću iz studenoga 1994., upozoreno je kako je „neophodno da se ima u vidu uticaj nesklada između zahteva formacije SVK (koja traži za slučaj rata popunu sa 88.415 vojnika i starešina) i stanja i mogućnosti popune na teritoriji RSK (na teritoriji ima ukupno 69.858)“, što znači da „broj raspoloživog ljudstva za popunu pokriva svega 79%“, te da zato „apsolutni prioritet u popuni mora imati SVK, zbog čega na radnoj obavezi možemo držati samo onaj broj bez koga se stvarno ne može“ (knj 13: dok. 246).

Dokumenti u ovoj knjizi pokazuju da je nedisciplina u SVK i dalje bila problem i uzrok „velikog broja poginulih i ranjenih“. Tako se navodi da je u prvoj polovici 1994. „iz stroja izbačeno 207 vojnih osoba – što čini ekvivalent jednog dobrog bataljona (poginulih 97 i ranjenih 110).“ Među poginulima samo je „3 ili 3,4% od ustaškog uticaja“, a „istovremeno je bilo 33 ubistva što čini 34% svih smrtnih slučajeva, kao i 20 ili 19,5% samoubistava“. Alkohol je „još uvek“ bio jedan od glavnih uzroka stradanja, odnosno „vanrednih događaja“ (knj 13: dok. 5). Prema raščlambi „Glavnog štaba SVK“ o izvanrednim događajima u SVK u rujnu 1994., može se zaključiti da se

situacija nije popravila ni u drugoj polovici 1994. te da je uzrok velikog broja smrtnih slučajeva pripadnika SVK nepažnja i nedisciplina (knj 13: dok. 149).

Kao i dokumenti „RSK” iz prethodnoga razdoblja, tako i dokumenti u ovoj knjizi svjedoče da SR Jugoslavija, zapravo Srbija, i Vojska Jugoslavije nisu prestali pružati političku, materijalnu i vojnu pomoć pobunjenim Srbima u Hrvatskoj, te da je u organizacijskom smislu SVK bila povezana s Vojskom Jugoslavije. Tome u prilog govori i ponovljena Zapovijed načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije, general-pukovnika Momčila Perišića (od 8. srpnja 1994.), o regulaciji naknade putnih i drugih troškova starješinama VJ raspoređenim na dužnosti u SVK, koju je donio „na osnovu Naređenja predsednika Republike Jugoslavije Slobodana Miloševića” (knj 13: dok. 10). O tome, kao i o upućivanju zapovjednog kadra („starešina”) u SVK brinulo je „Odeljenje za kadrovske poslove 40. KC u PsU GŠ VJ” (knj 13: dok. 42). Istodobno, radi rješavanja problema statusa aktivnih vojnih osoba u SVK, prihvaćen je prijedlog da se „svi premeštaji u okviru SVK, tretiraju kao premeštaji u VJ, i da na ime toga AVL pripadaju sve prinadležnosti” (knj 13: dok. 157). Povezanost s Jugoslavijom (zapravo Srbijom) i Vojskom Jugoslavije potvrđuju i razna izvješća koja je „Glavni štaba SVK” redovito slao predsjednicima Republike Srbije i „RSK”, Slobodanu Miloševiću i Milanu Martiću, te načelniku Generalštaba VJ, general-pukovniku Momčilu Perišiću (knj 13: dok. 14, 42 i dr.).

Također, dokumenti u ovoj knjizi potvrđuju da su „oficiri” JNA počeli naoružavati srpsko stanovništvo u Hrvatskoj prije otvorenih sukoba na tom području. Primjerice, kapetan JNA Marko Vujić se „već 1. marta 1991. angažirao na doturu naoružanja i obuci ljudstva u Zapadnoj Slavoniji” (knj 13: dok. 87). Pukovnik Dušan Smiljanić, prije početka rata „načelnik bezbednosti” u 10. korpusu u Zagrebu, koji se nakon događaja na Plitvicama 31. ožujka 1991. „ilegalno povezao s čelnim ljudima iz SDS-a za prostor Like, Banije, Korduna i Banja Luke”, sa svojom grupom je krajem travnja i početkom svibnja 1991. otpočeo s ilegalnim naoružavanjem srpskog naroda iz skladišta JNA (Otočac, Perušić, Gospić, Sveti Rok i Skradnik), vrbujući „naše rukovaoce Srbe iz ovih skladišta”. Na taj je način do kraja srpnja 1991. srpskom stanovništvu na tom području podjeljeno „oko 15.000 raznog pešadijskog naoružanja, MB, PA topova 20 mm te veće količine municije”. Istodobno, tijekom srpnja 1991. iz skladišta JNA Skradnik odvezeno je „u SO Čelinac i Drvar preko 20.000 komada raznog naoružanja uključujući MB, bombe, zolje i sa dva b/k municije” (knj 13: dok. 152).

Vodstvo (i političko i vojno) pobunjenih Srba i dalje je odbijalo mirnu reintegraciju u ustavno-pravni sustav RH, težeći stvaranju jedinstvene srpske države („velike Srbije”), što su u tadašnjim okolnostima smatrali prioritetom. I dalje je prevladavalo mišljenje da je to razdoblje „poslednja šansa Srpskom narodu da stvori jedinstvenu Srpsku državu u koju će ući svi etnički prostori na kojim vekovima živi Srpski narod” (identičnu formulaciju nalazimo i u dokumentima iz prethodnog razdoblja), da to „mora znati svaki pošten Srbin kome u srcu leži jedinstvena Srpska država”, da je to „zadatak ispred svih zadataka svakog Srbina”, te da je, sukladno tome, „osnovni cilj i svrha postojanja i delovanja SVK formiranje jedinstvene Srpske države na vekovnim Srpskim prostorima” i da „u tom cilju pripadnici SVK rade, deluju i ponašaju se u duhu Ustava, Zakona i propisa jedinstvene Srpske države” (knj 13: dok. 36). U tom „duhu” su bile i odluke „Skupštine RSK” održane na Plitvicama 4. kolovoza 1994., na kojoj su nazočili i zastupnici „Narodne skupštine Republike Srpske”, da se „uputi zajednička inicijativa skupštinama Srbije i Crne Gore, za ujedinjenje ovih srpskih zemalja” te da „državni organi Republike Srpske Krajine realiziraju projekt ujedinjenja Republike Srpske Krajine i Republike Srpske, na osnovu

'Prijedorske deklaracije' (od 31. listopada 1992., op. ur.) i održanog referenduma naroda Republike Srpske Krajine“ (knj 13: dok. 46).

U javnim priopćenjima i izvješćima jasno je istaknuto da se neće prihvatiti „autonomija za Srbe u RH u avnojevim granicama“, da je „srpska strana dovoljno vojnički jaka da se suprotstavi HV“, da je „ujedinjenje srpskih zemalja želja naroda i jedan od ciljeva njegove borbe“ (knj 13: dok. 77), te da „sa Hrvatima nema suživota“ (knj 13: dok. 109). Radi ostvarenja toga cilja politički i vojni dužnosnici „RSK“ hrabрили su stanovništvo, odnosno svoje borce i pozivali se na „bližu istoriju, Drugi svjetski rat, svoje očeve i djedove, te na uvjete u kojima su se oni borili“. U jednom od takvih primjera, iz listopada 1994., istaknuto je da će „Srbi kao Srbi iz ovog problema izaći kao pobjednici“, jer „znaju da pišu novu istoriju S R P S T V A“ (knj 13: dok. 144).

U obavještajnim informacijama „Odjeljenja za obaveštajne poslove GŠ SVK“, u kojima se govori o aktivnostima i interesima međunarodne zajednice u rješavanju krize na području RH, nalaze se zanimljivi podaci (pitanje je koliko su pouzdani) o djelovanju predstavnika pojedinih europskih država. Tako se u „sedmičnoj obavještajnoj informaciji za period od 31. 10. do 05. 11. 1994. navodi da su „predstavnici Velike Britanije, boraveći u Kninu, istraživali političko opredeljenje rukovodstva da istraje u borbi protiv RH i širenja germanizacije Južne Evrope i Balkana“, da su „jasnije nego pre pokazali da su zainteresovani, da se na granicama RSK zaustavi taj proces“, te da „smatraju da bi bilo za RSK najpovoljnije zamrzavanje trenutnog stanja na period od pet godina pod protektoratom UN, a nakon toga izjašnjavanje naroda plebiscitom što bi trebalo rezultirati proglašavanjem sopstvene države i dalje udruživanje sa ostalim srpskim državama“. Navedeno je da „takvo stajalište podržava i Francuska“. U istoj informaciji navedeno je i da se „aktivnost Petera Galbrajta, Leonida Vladimiroviča Kerestedžijanca, grupe Z-A, a verovatno i novog posrednika Aleksandra Zotova, svodi na pritiske, da RSK prihvati autonomiju u Hrvatskoj sličnu onoj koju su imali SAP Kosovo i Vojvodina po Ustavu SFRJ iz 1974. godine“ te da se „unapred računa da će ova varijanta proći iz razloga što su predlagači SAD i Rusija“, a da „Hrvatska uz podršku SR Nemačke isključuje oba predloga i drži se postojeće administrativno-teritorijalne podele na županije i kotare, te u tom kontekstu nude RSK formiranje Kotara Knin i Glina dok se ostatak teritorije RSK (Zapadna Slavonija, Istočna Slavonija i Baranja) ne tretiraju u pogledu priznavanja prava na dobijanje kotara“ (knj 13: dok. 188).

Kao i dokumenti iz prethodnog razdoblja, tako i navedeni dokumenti („obavještajne informacije“) pokazuju postojanje „pete kolone“ u Hrvatskoj, odnosno osoba („izvor“, „provereni izvor“) koje su živjele u Hrvatskoj i prikupljale podatke za neprijateljske službe (u razgovorima s pripadnicima Oružanih snaga RH ili članovima njihovih obitelji, osobnim uvidom u dokumentaciju i promatranjem pokreta hrvatskih snaga, itd.). Primjerice, podatak o mogućoj akciji hrvatskih snaga u Slavoniji krajem srpnja 1994. dobiven je „od žene oficira HV“ (knj 13: dok. 38), a „provereni izvori“ javljali su o stanju na pulskom aerodromu i u Bjelovaru (knj 13: dok. 40), o odlasku tenkovske jedinice iz Konjskog iznad Solina i pješništva iz Splita na Kuprešku visoravan (knj 13: dok. 200) itd. Posebno zanimljiv je prijedlog o angažiranju suradnika koji živi u Zagrebu i poznaje osobe iz vrha vlasti u RH za obavještajni operativni rad (knj 13: dok. 263).

Navedeni dokumenti govore i o upadima izviđačko-diverzantskih grupa u zone razdvajanja između hrvatskih i srpskih snaga te u dubinu neprijateljskog teritorija, radi izviđanja njegovih položaja, zarobljavanja neprijateljskih vojnika ili diverzija na infrastrukturu i pojedine obrambene objekte (knj 13: dok. 18). Primjer zarobljavanja izviđača SVK koji su izviđali teren u civilnim

odjelima, pokazuje na koje načine je vodstvo SVK pokušavalo prikriti svoju obavještajnu djelatnost (knj 13: dok. 14).

Odnos vodstva „RSK“ prema UNPROFOR-u uglavom je bio pragmatičan, a razina odnosa ovisila je o situaciji na terenu. Vodstvo „RSK“ pokušavalo je UNPROFOR iskoristiti radi „zamrzavanja“ postojeće situacije. Tako su zabilježeni slučajevi ograničavanja kretanja pripadnika UNPROFOR-a na području pod kontrolom srpskih snaga (knj 13: dok. 20), no kad bi se suočilo s ozbiljnom pretnjom UN-a, vodstvo „RSK“ tražilo je od zapovjednika srpskih postrojbi da poštuju sporazume s UN-om i surađuju s postrojbama UNPROFOR-a na terenu. Kad bi trebalo ispoštovati odredbe UN-a koje im nisu išle u prilog i kad im je zbog nepoštivanja sporazuma s UN-om i hrvatskim vlastima prijetila vojna intervencija, vodstvo „RSK“ tražilo je „dodatne mirovne pregovore sa međunarodnim faktorom i RH“, ne zbog želje za provedbom mirne reintegracije, nego da bi „dobilo na vremenu kako bi što spremniji dočekali agresiju“ (knj 13: dok. 1).

Osim „dobivanja na vremenu“, vodstvo „RSK“ pristajalo je na pregovore s hrvatskim vlastima i zbog pritiska međunarodne zajednice i vlasti iz Beograda, ali i zbog nade da će popraviti ekonomsku situaciju u „RSK“. Tako su nakon „Sporazuma o prekidu vatre“ (potpisan 29. ožujka 1994. u Zagrebu), poznatijeg pod imenom Zagrebački sporazum, u ljeto i jesen 1994. vođeni pregovori o normalizaciji gospodarskih odnosa, koji su rezultirali potpisivanjem Gospodarskog sporazuma 2. prosinca 1994. godine. Uz predstavnike hrvatske i srpske strane, Hrvoja Šarinića i Borislava Mikelića, sporazum su potpisali i supredsjedatelji Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, David Owen i Thorvald Stoltenberg, te američki veleposlanik u Hrvatskoj, Peter Galbraith i ruski veleposlanik u Hrvatskoj, Leonid Keresteđijanc. Sporazumom je dogovorena obnova i puštanje u pogon vodovodnih sustava i visokonaponskih dalekovoda između Republike Hrvatske i četiriju UNPA područja, puštanje u promet naftovoda u Sektoru Sjever, a zatim je trebalo osigurati i popravak dionice naftovoda koja je prolazila kroz Sektore Zapad i Istok te otvaranje autoceste na području Sektora Zapad i Istok. Trebali su se nastaviti i pregovori oko povratka izbjeglica i prognanika, isplata mirovina umirovljenicima na okupiranom području, otvaranja željezničke pruge Zagreb-Okučani-Beograd, Zagreb-Knin-Split i otvaranja ceste Zagreb-Knin-Split. Provedba sporazuma trebala je početi odmah nakon njegova potpisivanja, odnosno pojedinih odredbi u roku od mjesec dana. Vodstvo pobunjenih Srba je Gospodarski sporazum planiralo implementirati samo u pojedinim dijelovima, koji se odnose na poboljšanje gospodarske situacije u „RSK“, a hrvatsko vodstvo vjerovalo je da će normalizacija odnosa između vlasti u Zagrebu i pobunjenih Srba postupno dovesti do reintegracije okupiranog područja u ustavno-pravni sustav RH. Kao poseban problem u realizaciji spomenutoga sporazuma, na srpskoj strani pojavilo se pitanje gospodarskih i političkih posljedica za „RSK“ nakon otvaranja autoceste, odnosno pitanje je li njeno otvaranje u interesu „RSK“. Ipak, autocesta je puštena u promet, a njezino otvaranje je u „Informaciji Komande 18. korpusa SVK“ podređenim postrojbama prokomentirano riječima da je „21. prosinca 1994. u 14.30 sati, otvaranjem autoputa od Zagreba do Lipovca otpočela realizacija Ekonomskog sporazuma RSK i RH“ (knj 13: dok. 286).

Otvaranje autoceste kod Okučana nije bilo jedino sporno pitanje o prometnicama. S posebnom pozornošću vodstvo „RSK“ pratilo je i prometovanje vozila preko pontonskog mosta na Novskom ždrilu, pa je krajem prosinca 1994. u Informaciji SVK navedeno da je „saobraćaj na pontonskom mostu dosta jakog intenziteta“ te da se „izgradnja novog mosta vrši za oko 1000-

1500 m od prije srušenog mosta i da je na sjevernoj strani kanala izgrađeno betonsko postolje – nosač za nov most“ (knj 13: dok. 294).

SVK često nije poštivala obvezu držanja teškog naoružanja u skladištima te zabranu nošenja dugog oružja na liniji razdvajanja. Primjerice, „komandant 18. Korpusa SVK, pukovnik Milan Čeleketić, odobrio je potporučniku SVK Dušku Smiljaniću nabavku izvesne količine naoružanja iz Drakseničkog skladišta početkom jula 1993.“, a on je, unatoč tome što je „bio blokiran sa 29 transporter UN-a“, u Brusnik „dovezao 200 komada PAP, 20 komada automatskih pušaka, 10 PM M-72, 14 PM M-53, 12 RR M-57, 2 BROVING-a 12,7 mm, 1 komad MB 60 mm i 2 komada MB 82 mm te po tri borbena kompleta za svako oružje i oruđe“. Potom je „iz skladišta pod kontrolom UN-a u Šeovici sa tri člana ekipe izvukao još pet MB-82 mm, jednu PAB2AT i još nekih sitnica“ (knj 13: dok. 108).

Kao i do tada, u dokumentima „RSK“ Hrvati se i dalje najčešće nazivaju „ustašama“, za politiku hrvatskog vodstva navodi se da je „ustaška“, „nacional-fašistička“, „neofašistička i imperijalna“ i slično (knj 13: dok. 33, 62, 95, 136, 174 i dr.), a predsjednik F. Tuđman nazivan je „poglavnikom“ (knj 13: dok. 295), čime se pokušavalo sugerirati da je suvremena hrvatska država nastavak NDH iz Drugog svjetskog rata, što je bila jedna od smjernica srpske protuhrvatske promidžbe. Uz to, navodi se da su takvu politiku, u cilju stvaranja „novog svetskog poretka“, provodile „Njemačka, Austrija, Vatikan“, a katkad se navodi i „EU“, u sklopu „opšteg rata protiv srpskog naroda u RS i RSK“ (knj 13: dok. 98). U jednoj zapovjedi navodi se da „svakog pojedinca ili grupu ustaša koja se pojavi na našoj liniji razdvajanja ne zarobljavati već likvidirati“ (knj 13: dok. 244). Istodobno, pripadnici Armije BiH u dokumentima se nazivaju „balijama“ i „Turcima“ (knj 13: dok. 105, 113, 136, 176, 185 i dr.).

Dakako, vodstvo „RSK“ s posebnom pozornošću pratilo je događaje u Bosni i Hercegovini, posebice borbe na području Bihaća i Cazinske Krajine, te stanje u redovima 5. korpusa Armije BiH i njegovom sukobu s postrojbama NO AP ZB, odnosno pristašama Fikreta Abdića (knj 13: dok. 13, 40, 147 i dr.). Primijećeno je da se „naoružavanje muslimana odvija najvećim delom preko Hrvatske“, te da je potpisivanje sporazuma i ugovora između predsjednika Franje Tuđmana i Sami Süleymana Gündoğdua Demirela na Brijunima „ovu aktivnost gotovo legalizovalo“ (knj 13: dok. 42). Pritom se ističe uloga aerodromom Čoralići, na čiju pistu „pokrivenu nabijenim šljunkom sleću avioni do 2t težine i to isključivo noću. Avioni poleću iz Republike Hrvatske, a RSK preleću sa ugašenim svetlima i motorima i odmah pri preletanju RSK stavljaju u pogon motore i pale svetla“ (knj 13: dok. 206). Osim toga, za snabdijevanje Cazinske krajine i Bihaća korišteni su razni „privatni“ kanali, čak i „suradnja“ („šverc“) sa srpskom stranom. Posebice je bio raširen „šverc sa svim vrstama robe, pogonskim gorivom do organizovane prodaje naoružanja, municije i ostalih MTS neprijatelju, a pre svega Muslimanima u Cazinskoj krajini“. Prema navodima iz dokumenata „RSK“ u „švercu“ su sudjelovali i pripadnici UNPROFOR-a, ponajviše u „švercu naftom“ (knj 13: dok. 105, 137, 138, 147, 160, 194 i dr.).

Borbe između postrojbi Armije BiH i No AP ZB izravno su utjecale i na stanje u dijelu „RSK“ koji je graničio s tim prostorom. Tako je nakon ulaska snaga 5. korpusa Armije BiH u Veliku Kladušu (21. kolovoza 1994.) u „RSK“ prebjeglo oko 45.600 pripadnika snaga NO AP ZB i stanovnika s toga područja. Oko 3500 pripadnika NO AP ZB je razoružano (osim „pratioca Fikreta Abdića“) i prošlo posebnu provjeru, zbog sumnji da su među njima „obavještajci 5. korpusa Armije BiH“ (knj 13: dok.85), a prikupljena je i znatna količina streljiva. Posebno je naglašeno da je s područja koje je do tada bilo pod nadzorom Abdićevih pristaša, izmještena i „celokupna vojna dokumentacija koja nas je mogla kompromitovati (dokumentacija obuhvata

ugovore SVK - ministarstva odbrane i k-da 21. K - o isporuci, kupovini, predaji oružja, municije i druge vojne opreme, materijalne liste o izdatim MTS i dr.)“ te da je „privremeno predana u SUP Vojnić“, ali da bi bilo dobro da se „sva dokumentacija izuzme i čuva u GŠ VJ ili u GŠ SVK“ (knj 13: dok. 84).

I spomenuti dokument jasno svjedoči o suradnji dijela muslimana u zapadnom dijelu Bosne („Autonoma pokrajina Zapadna Bosna“) sa SVK, odnosno s vodstvom „RSK“. Katkad su poduzimana napadna djelovanja postrojbi SVK u Cazinsku Krajinu, planirana na nižim razinama zapovjedanja. Jedna od takvih, neuspjelih akcija poduzeta je početkom rujna 1994. i završila je velikim gubicima pripadnika jedinice iz 15. korpusa SVK. Spominje se broj od najmanje 16 poginulih i nestalih te najmanje 16 ranjenih „boraca“, no on se razlikuje od izvješća do izvješća. Srpske snage potom su vratile izgubljeno područje, no nezadovoljstvo zbog gubitaka produbilo je nezadovoljstvo „boraca“ u „RSK“ (knj 13: dok. 113, 117, 124, 125).

Posebno kritična situacija za srpske snage bila je nakon što je u, krajem listopada 1994. pokrenutoj napadnoj operaciji, 5. korpus Armije BiH ovladao Kulen Vakufom (Srbi su ga nazivali „Spasovo“) i područjem Ripača i Grabeža te krenuo prema Petrovcu i Krupi na Uni. Uz zahvalu na dotadašnjoj pomoći, Glavni štab VRS je zbog napredovanja 5. korpusa Armije BiH odmah zatražio pomoć od Glavnog štaba SVK „u saniranju stanja u Drvarskoj krajini“ i žurno uvođenje postrojbi SVK u borbe na tom području, jer su to „najkritičniji momenti u ovome ratu za Srbe zapadno od Drine“. Zajedničkim protunapadom srpskih postrojbi iz RS i RSK (operacija „Pauk“), uz podršku postrojbi NO AP ZB odanih Fikretu Abdiću, snage 5. korpusa Armije BiH, u žestokim borbama, s mnogo žrtava, potisnute su natrag prema Bihaću. Ipak, prema podacima iz dokumenata, uspjele su 12. studenoga 1994. „odbiti glavni napad srpske vojske“, što je pripadnicima 5. korpusa Armije BiH „dalo nadu u pobjedu i ostanak na sadašnjim položajima“. U tim su borbama stradali i Hrvati i njihova sela na tom području, posebice Skočaj, a „komanda“ 5. K Armije BiH u zapadnoj Bosni bila je svjesna da bi Bihać sigurno bio u srpskim rukama, da nije bilo napadnog djelovanja prema srpskim snagama na Kupresu (knj 13: dok. 161, 162, 168, 169, 181, 185, 188, 191, 196, 206, 212, 213, 234, 285, 294 i dr.).

Naime, u tijeku protunapada srpskih snaga prema Bihaću, hrvatske snage, uz sudjelovanje snaga Armije BiH, poduzele su početkom studenoga napadna djelovanja prema Kupresu i oslobodile taj grad (operacija „Cincar“). Obavještajna informacija „Glavnog štaba SVK“ od 7. studenoga 1994. navodi da je „nakon višemesečnih priprema, izvršenih domobilizacija i pregrupisanja snaga pod rukovodstvom muslimansko-hrvatske federacije i uz podršku (organizovanje i planiranje) američkih oficira, otpočeo napad širih razmera na Kupreško polje“, te da je u napadu angažiran „7. muslimanski korpus (Travnik) jačine osam brigada (oko 10.000 ljudi), na pravcu Bugojno-Kupres“ i „snage HVO, ojačane sa dve brigade regularne HV (4. gbr – Split i 115. br HV – Imotski), ukupno šest brigada (oko 6-7.000 ljudi), glavnim snagama na pravcu Šuica-Malovac, a pomoćnim na pravcu Zvirnjača-s. Ravno-s. Rilić“. U Informaciji je zabilježeno da su „hrvatske snage (HVO i HV) do 13,00 časova 03. 11. 1994. g. izbile 5 kilometara južno od grada Kupresa, a zatim, bez otpora, ušle i u sam grad“, te da su „padom Kupreškog polja i Kupresa stvoreni uslovi i za dalja dejstva na pravcima: Bugojno-Srbobran-Jajce (Muslimani) i Kupres-Šipovo (Hrvati)“ (knj 13: dok. 192).

Uspjesi hrvatskih snaga i Armije BiH na kupreškom bojištu, uspjeli su oslabiti, ali ne i zaustaviti napade srpskih snaga na Bihać. O intenzitetu borbi govori izvješće „Komande 21. korpusa SVK (od 28. studenoga 1994.) IKM-u Glavnog štaba SVK o upotrijebljenim snagama i sredstvima u operaciji „Potez“, koja su angažirana „prema planu Komande 'PAUK' izuzev snaga i sredstava

13. pbr koja se angažuju po planu IKM GŠ SV RSK“ (knj 13: dok. 242). Međutim, izvješće SVK od 30. studenoga 1994. pokazuje da su stalne i žestoke borbe za Bihać iscrpile zalihe streljiva i materijalno tehničkih sredstava te rezerve odjeće i obuće, kao i sanitetskog materijala SVK, koja je „zbog nemogućnosti da obezbedi znavljanje i popunu MR bila prinuđena da kod nekih brigadnih sastava troši i brigadne rezerve“, što je, u slučaju da se hitno ne organizira popuna „dovodilo u pitanje b/g pojedinih jedinica pa i SVK u celini“. Stoga je, uz streljivo, trebalo hitno osigurati „minimum 800 tona pogonskog goriva radi popune rezervoara borbenih i neborbenih vozila i normalno snabdevanje jedinica u toku borbenog djelovanja“, a za „strategijske artikle hrane (brašno, pasulj, šećer, ulje, sok i druge potrebne artikle) izvršiti nabavku za brojno stanje ljudstva 60 do 70 hiljada dnevno“ (knj 13: dok. 245).

Prema radnom materijalu „Glavnog štaba SVK“, od 16. prosinca 1994., u operaciji „Pauk“ SVK je utrošila „preko 6 miliona raznih ubojnih sredstava: šest miliona metaka pešadijske municije i sredstava za PoB; 24.000 raznih mina za minobacače; 11.300 artiljerijskih granata; 4700 granata za tenkovske topove; 110.000 zrna PA municije i 183 rakete; 756 tona goriva pored redovne delatnosti (581 tona D-2 i 175 tona MB) i 9 tona raznih maziva, a pripadnicima AP ZB dato je 7.260 cevi raznog pešadijskog naoružanja“. Stoga je posebno napomenuto da „u slučaju totalne agresije na RSK SVK nema potrebne rezervne municije, goriva, odeće, obuće i artikala hrane“ (knj 13: dok. 275).

Tijekom borbi za Bihać, koji je UN proglasio „zaštićenom zonom“, zbog srpskog granatiranja toga grada zrakoplovi NATO-a napali su srpske postrojbe i zračnu luku SVK u Udbini (knj 13: dok. 220, 223). Dakako, ni Hrvatska nije mogla mirno promatrati borbe za Bihać, koje su napadale i srpske postrojbe iz okupiranog dijela RH, niti je mogla dopustiti njegov pad, jer bi u tom slučaju srpske snage postigle pobjedu od strateškog značenja. I srpski izvori navode da bi porazom 5. korpusa Armije BiH cjelokupne srpske snage na Banovini („oko 4000 boraca“) bile angažirane „na frontu u Republici Hrvatskoj“ (knj 13: dok. 296). Vodstvo „RSK“ bilo je svjesno da je upućivanjem boljih jedinica SVK i milicije iz „RSK“ oslabilo obranu toga područja. Stoga je, prema „Informaciji Vrhovnog savjeta obrane RSK“, da bi Hrvatsku „odvratilo od agresije na RSK“, ali i „provere sistema mobilizacije koji je uspostavljen tek aprila 1994. godine“ u studenom 1994. provelo „mobilizaciju celokupnog sastava Srpske vojske“ (knj 13: dok. 246).

Kad se krajem studenoga 1994. obrana Bihaća našla u kritičnoj situaciji, hrvatske snage su poduzele nova napadna djelovanja, kako bi rasteretile obranu Bihaća (operacija „Zima 94“). Prema izvješću „Odseka za bezbednost Komande 'Pauk'“, od 8. prosinca 1994., pomoć Republike Hrvatske zatražio je i zapovjednik 5. korpusa Armije BiH. U istom izvješću govori se o paljenju sedam od ukupno osam hrvatskih sela na bihaćkom području i problemima srpskih snaga s tim jednim nezapaljenim selom čiji mještani bježe, a nemaju se gdje sakriti (knj 13: dok. 259). Informacija „komande 75. mtbr 7. SVK“ od 1. prosinca 1994. svjedoči da je „u toku dana 30. 11. 1994. godine došlo do borbenog djelovanja na spoju između našeg i 2. KK u rejonu masiva Dinare“, da su „izviđači iz 1. lbr (Vrlika) zarobili dvojicu ustaša (pripadnici HVO)“, koji su u saslušanju rekli da su „navedena dejstva sračunata sa ciljem vezivanja snaga 2. KK i naših snaga (7. K) radi olakšanja situacije u Bihaćkom džepu, kao i za postizanje određenih ograničenih ciljeva na drugim delovima ratišta“ (knj 13: dok. 249), a „putem sasvim pouzdanog izvora“, došlo se do „saznanja da je namjera hrvatskih snaga da se Kninu dođe iza leđa u relativno kratkom vremenu“ (knj 13: dok. 256). Tjedno izvješće „Komande 7. korpusa SVK“, od 10. prosinca 1994., govori o nastavku borbi između hrvatskih i srpskih snaga na Livanjskom polju te

zaposjedanju dijela Dinare od strane hrvatskih snaga“ (knj 13: dok. 262). Potom se u drugom izvješću navodi da su „u ranim jutarnjim časovima 23. 12. 1994. ustaške snage otpočele sa ofanzivnim dejstvima grebenima pl. Dinare, Staretine i Livanjskim poljima prema Grahovu te razbile odbranu snaga 9. mtbr (2. KK) i izbile su na liniju Brjeg-Jaruge (s. Ivetići) (knj 13: dok. 294). O pomoći Republike Hrvatske snagama 5. korpusa ABiH svjedoči i izvješće zapovjednika snaga VRS na bihačko – krupskom ratištu Manojla Milovanovića (knj 13: dok. 272).

Kao i u prethodnim knjigama dokumenata RSK, tako navedeni dokumenti svjedoče da je glavni cilj vodstva “RSK”, kao i vodstva „Republike Srpske“, ali i svih srpskih stranaka na tom području, bilo ujedinjenje sa Saveznom Republikom Jugoslavijom, odnosno Srbijom i Crnom Gorom, u „jednu državu”, odnosno „stvaranje jedinstvene srpske države“ (knj 14: dok. 31, 34, 39, 80 i drugi dokumenti). Tako je na zasjedanju „Skupštine RSK“ 17. prosinca 1994. „predsjednik RSK“ Milan Martić zaključio da „svi zastupnici imaju zajednički cilj, a taj je da ostvarimo svoju državu i da se ne vratimo nikad više u Hrvatsku, a ako bude sreće i ujedinito tu državu sa ostalim srpskim državama“ (knj 14: dok. 116). Tome u prilog govori i priopćenje za javnost Srpske demokratske stranke Krajine, sa zahtjevom „da se na dnevni red izvanredne sjednice Skupštine RSK uvrsti i pitanje ujedinjenja RSK i Republike Srpske sa Srbijom i Crnom Gorom“, ističući da je „ovaj zahtjev u skladu sa osnovnim političkim opredjeljenjem Srpske demokratske stranke Krajine i cjelokupnog srpskog naroda u Republici Srpskoj Krajini, iskazan na dva provedena referenduma“ (knj 14: dok. 28). Posebno je „nadahnuta“ bila „Deklaracija o sve srpskom ujedinjenju“ Kluba odbornika Srpske radikalne stranke Skupštine općine Gračac, od 24. kolovoza 1994., u kojoj se navodi da su se „mračne svjetske sile, stvarajući novi svjetski ekonomski poredak, nemilosrdno okomile na ponosni, nepokorivi i prkosni srpski narod“, da je ovoj „generaciji Srba sveti zadatak da u potpunosti riješi srpsko nacionalno pitanje“, da „rat započet na krajiškim prostorima 1990. g. nije samo rat za očuvanje zapadnih srpskih država, nego i rat za očuvanje svekolikog Srpstva i pravoslavlja“, da su „od Kosova pa na ovamo Srbi nebeski narod - opredeljen za Carstvo Nebesko - za Pravednost i Mir“, te da ih na to „obavezuju i referendum naroda Srpske Krajine o ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom iz maja 1991. g., referendum o prisajedinjenju Republike Srpske Krajine Republici Srpskoj iz juna 1993. g., odluka zajedničkog prijedorskog zasjedanja Skupštine Republike Srpske i Skupštine RSK, inicijativa plitvičkog zasjedanja Skupštine RSK i poziv Narodne skupštine Republike Srpske o ujedinjenju svih srpskih zemalja“ (knj 14: dok. 39).

Snažnu podršku tadašnjem velikosrpskom projektu čiji je cilj bio ujedinjenje „zapadnih srpskih država“ u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj sa Srbijom, pružao je dio svećenstva Srpske pravoslavne crkve, koji je veličao četničku ideologiju. Da su takvi svećenici SPC-a djelovali i na okupiranom području Republike Hrvatske svjedoči obavijest „nastojatelja manastira i manastirišta Sv. Dragovića, Ilariona sa braćom“ od 28. srpnja 1994., da je u Srpskom pravoslavnom manastiru Sv. Dragovića, na Ilindan (2. kolovoza) 1994. najavljen „vojnički parastos“, posvećen 48. godišnjici „mučeničke smrti đenerala Dragoljuba Draže Mihailovića i svim srpskim voždima i vojnicima koji su braneći Otadžbinu život svoj položili“. U obavijesti se ističe da je „ceo srpski narod uglavnom bio uz počivšeg velikog junaka đenerala Mihailovića“ i da „duh slavne vojske đenerala Draže do danas, kao i oduvijek, a naročito sada oličava duh našeg naroda u onoj poslovičnoj: jaki smo, jer smo sami“ (knj 14: dok. 24).

Iako su u drugoj polovici 1994. odnosi između vlasti u Beogradu i Kninu bili pod utjecajem pogoršanih odnosa između srbijanskog vodstva u Beogradu i vodstva Republike Srpske na

Palama, ova knjiga dokumenata „RSK“ svjedoči da Savezna Republika Jugoslavija (SRJ), zapravo Srbija, i Vojska Jugoslavije, nisu prestale pružati pomoć pobunjenim Srbima u Hrvatskoj. To se očituje i u čestitci pomoćnika ministra unutarnjih poslova i načelnika Resora državne bezbednosti MUP-a Republike Srbije Jovice Stanišića, poslanoj 5. srpnja 1994. rukovodstvu i djelatnicima MUP-a „RSK“ povodom „Dana bezbednosti RSK“, u kojoj je naglasio da „ulaze u odlučujuću fazu borbe za ostvarenje zajedničkih ciljeva svih srpskih zemalja, spremniji i odlučniji nego ikada ranije“ (knj 14: dok. 5).

O pomoći „RSK“, ali i o stanju u Vojsci Jugoslavije, svjedoče zapisi sa sjednica Vrhovnog savjeta obrane SRJ. Tako je na 23. sjednici, 21. srpnja 1994., navedeno da je „saveznim budžetom za 1994. godinu utvrđen vojni budžet od 1.264.000.000 dinara, ili 57 % od predloženog minimalnog iznosa“, kojim je omogućeno „samo preživljavanje“, pa je „Generalštab Vojske Jugoslavije u osnovi pokrio redovan život i rad vojske, no bez povećanja mera borbene gotovosti i popune ratnih materijalnih rezervi“. Zbog takvog budžeta „još više se pogoršalo stanje opremanja, naoružanja, vojne opreme, ratnih materijalnih rezervi i tehničkog obezbeđenja“, posebice zato što su „veće količine ubojnih sredstava, 3.640 tona, ustupljene Srpskoj vojsci Krajine i Vojsci Republike Srpske“, čime je „povećan broj kritičnih vrsta ubojnih sredstava, čija je popuna ispod 50 % potreba (pešadijske municije za podršku bilo je 37 %, artiljerijske municije za podršku 46 %, protivavionske municije cevne 49 %)“. U tom trenutku su „rezerve bile veoma kritične za 29 vrsta značajnije municije“. Sa stanovišta vođenja rata „posebno je kritična bila popuna sa minama 120 mm za minobacač - 16 %; raketa „zolja“ 25 %; metak 100 mm za top „T-12“ 17 %; raketa protivoklopna „maljutka“ 10 %; metak 122 mm za haubice „M-38“ 26 %; metak 122 mm za haubicu „D-30“ 25 %; metak 152 mm za „noru“ 0 %; raketa 128 mm „plamen“ 18 %; metak 125 mm za tenk „M-84“ 13 % (u SRJ je tada bila moguća proizvodnja mina 120 mm i raketa „zolja“, dok se ostalo u tom trenutku nije moglo proizvoditi)“. Ništa bolje nije bilo s rezervama goriva („pogonska goriva: motorni benzin 44 %; dizel gorivo 21 %; mlazno gorivo 8 %) i intendantskim sredstvima („hrana 57 % i odeća 27 %“). Prijeko potrebno bilo je pronaći „oko 3 miliona dolara za uvoz 720 protivavionskih raketa „igla“ sa 120 lansirnih mehanizama“ te osigurati „mesečnu isporuku 2.500 tona mlaznog goriva za avione“. Vojska Jugoslavije tada je – „u gotovosti do tri časa“ - ukupno imala „snage ekvivalenta 81 bataljona diviziona, sa 22.469 ljudi, 177 tenkova, 187 oklopnih transportera, 286 artiljerijskih i 192 protivavionska oruđa i 24 aviona“ (knj 14: dok. 19).

Vrhovni savjet obrane je „čitavo vrijeme, zaista, usaglašeno i jedinstveno vodio računa da maksimalno kadrovski popuni i ojača i Vojsku Jugoslavije, ali i da izađe u susret zahtjevima Vojske Republike Srpske Krajine“. Tome u prilog govori i podatak da je u „Vojsci Republike Srpske i Republike Srpske Krajine ukupno ostalo 6.800 starešina, koji su prihvatili sisteme, narod i organizaciju i uspešno vode borbu“, a da je „na njihove zahteve, poslano još ukupno 3.795 stalno u prekomandu i 187 ljudi koji se naizmenično menjaju, jer su deficitarni kadrovi - i ovde i tamo, pa su bitni!“ (knj 14: dok. 19). U jednom dokumentu navedeno je da „u SVK ima 1227 profesionalnih oficira i podoficira koji su upućeni iz Vojske Jugoslavije, a rođeni su na bivšim područjima RH“, što je „oko 50 % ukupnog broja oficira i podoficira rođenih na bivšim područjima Hrvatske, a oko 50 % se nalazi još u Vojsci Jugoslavije“ (knj 14: dok. 8).

Na jednoj od sjednica Vrhovnog savjeta obrane SR Jugoslavije, 27. rujna 1994., u razdoblju kad su, uz pomoć međunarodne zajednice, vođeni pregovori oko statusa Prevlake, predsjednik Crne Gore Momir Bulatović je izjavio da bi mu bio „merak“ da Hrvatima potopi jedan čamac i predložio da Vojska Jugoslavije „potopi prvi hrvatski policijski čamac koji uđe u 'plavu zonu', pa

da se izvine i da kaže da je nespornost. Taj „prijedlog“ nije naišao na odobravanje Slobodana Miloševića, koji je zamolio da se „u narednih nedjelju dana ne potapa ništa i ne puca“, nego da se pričeka „da nam skinu ove sankcije“ (knj 14: dok. 62).

Jednako teška kao i u SR Jugoslaviji, ako ne i teža, bila je ekonomska situacija u „RSK“. Posebice se osjećao nedostatak goriva. Primjerice, na području Obrovca, zbog četverogodišnjeg nefunkcioniranja privrede, stanovništvo se isključivo bavilo poljoprivredom i stočarstvom, a zdravstvena briga stanovništva i „boraca na liniji“, kao i prijevoz učenika do škola, bili su omogućeni gorivom dobivenim od UNPROFOR-a (dok. 23). O kroničnom nedostatku materijalno-tehničkih sredstava za „Srpsku vojsku Krajine“ svjedoče podatci sa sjednice „Vlade RSK“ u srpnju 1994. da SVK raspolaže „sa minimumom rezervi osnovnih sredstava“, da su osnovna sredstva stara od 20 do 30 godina (kao „bitna sredstva navedeni su: minobacači, bestrajni topovi 82 mm, haubice, PA topovi i borbena vozila svih tipova, a kao sredstva RV i PVO: avioni „Jastreb J-21“, helikopteri tipa „Gazela“ i avioni „Jastreb J-20“, koji su u upotrebi 26 godina, pa im ističe rok upotrebe“), da „minsko eksplozivnih sredstava ima dovoljno“, no da „postoji nedostatak municije za složene borbene sisteme“ i da je „u identičnoj situaciji i Vojska Jugoslavije“, te da „ulje u sisteme nije dolijevano u ovom ratu, što je veoma ozbiljan problem“ (knj 14: dok. 8).

Uz to, u „RSK“ je bilo problema i s opskrbom električnom energijom. Naime, „elektroenergetski sistemi SR Jugoslavije, Republike Srpske i Republike Srpske Krajine međusobno su bili povezani 110 kV vezama, uz mogućnost prenosa električne energije u međusobnim razmjenama“, no uz „ograničenu prenosnu moć kroz koridor od 80 MW“, te da su uz tu energiju „zapadni dijelovi srpskih republika iz sopstvenih hidroelektrana imali prosječnu satnu snagu od 50 MW“, što nije bilo dovoljno za zadovoljenje potreba za električnom energijom u „RSK“, jer je „prosječna potrošnja zapadnih srpskih zemalja iznosila 160 MW“ (knj 14: dok. 1). Zbog toga su u „RSK“ uvedene redukcije struje, no pojedinci na području općine Knin nisu se mogli pomiriti s time, pa su samovoljno uključivali električnu energiju za vrijeme redukcija (knj 14: dok. 113).

Da bi poboljšalo ekonomsku situaciju, vodstvo „RSK“ pristalo je na Gospodarski sporazum s hrvatskim vlastima, nastojeći pritom sačuvati „suverenitet nad cijelim teritorijem RSK“. U tom cilju, već prilikom ponuđenog nacrtu „Sporazuma o krajinsko-hrvatskoj saradnji o ekonomskim pitanjima“ (od 15. studenoga 1994.), „Vlada RSK“ nije htjela prihvatiti „da poslije otvaranja autoputa Beograd - Zagreb onaj njegov dio koji prolazi kroz zapadnu Slavoniju ne kontroliše srpska milicija, već samo UNPROFOR“, jer bi to „bilo odricanje od suvereniteta Krajine na tom dijelu njene teritorije“ (knj 14: dok. 95). Usprkos teškoćama u pregovorima, Gospodarski sporazum je potpisan početkom prosinca 1994., a njegovo potpisivanje izazvalo je burne rasprave u „RSK“. Protiv njegova potpisivanja bila je Srpska radikalna stranka SO Zapadna Slavonija, jer se „istim RSK odrekla svoje 'državnosti' i prihvatila po nju nepovoljne uvjete“ (dok. 109). Ista stranka osudila je i otvaranje dionice autoceste Zagreb - Lipovac između Novske i Nove Gradiške (zakazano za 21. prosinca u 14. sati), zaključivši da se „kao i uvek, pa i sada, pokazalo da Hrvati vode mudru i diplomatsku politiku potpomognuti od Njemačke i Vatikana“ (knj 14: dok. 119).

Ekonomsko stanje u „RSK“, između ostaloga, očituje se na primjeru grada Vrlike, čija privreda nije radila, a grad nije imao ni općinske vlasti, osim „Mjesne zajednice“. U njemu je živjelo oko 200 stanovnika (od toga 30 Hrvata), a s okolnim selima Vrlika je imala oko 2000 stanovnika. Prijeratne dvije tvornice su propale tijekom rata, a glavni „poduzetnici“ ostali su „privatni

gostioničari“ i prodavači: u gradu je bilo 7 kafića – „koji su radili bez dozvole“ te „jedna prodavnica i jedna mesnica, dok se za ostalo može reći da ne postoji“ (knj 14: dok. 120).

Da je, uz ekonomske probleme, „SVK“ imala problema i s nedostatkom ljudstva („boraca“), pokazuje odluka „GŠ SVK o popuni ratnih jedinica SVK sa ženama vojnim obveznicima“ (knj 14: dok. 45). Tome u prilog govori i podatak da je jedna od brigada SVK „dnevno imala 2.526 ljudi na 240 km, odnosno 1,5/1 km, pa da bi zbog toga trebalo mobilizirati žene od 19 do 45 god. Istodobno, zbog problema s gorivom, predložena je i „mobilizacija 1.146 konja da bi se uštedila nafta za traktore i motore“ (knj 14: dok. 51).

O pitanjima opskrbe „SVK“ i stanju na bojištima, često se raspravljalo na sjednicama „Vlade RSK“ i zasjedanjima „Skupštine RSK“. Tako je na 9. sjednici „Vlade RSK“, 6. srpnja 1994., navedeno da ratište u „RSK“ ima nepovoljan geografski položaj, da veličinom i oblikom spada u male teritorije, da manevar snaga po frontu otežavaju rijeke, koje teku pravcem sjever – jug, da su materijalne mogućnosti skromne, da će „uz snažnu podršku artiljerije i avijacije, oružane snage Hrvatske napasti na izabranom, a ne na cjelokupnom pravcu“, te da su mogući smjerovi napada: „Zadar - Benkovac – Knin; Split - Drniš – Knin; Šibenik - Oklaj – Knin i Sinj - Vrlika – Knin“. Zapadna Slavonija istaknuta je kao „vrlo osjetljivo područje“, za čiju obranu su formirane „2 brigade, uz plan oslonca na Republiku Srpsku“ (knj 14: dok 8).

Međunarodna zajednica pokušavala je vodstvo „RSK“ dovesti za pregovarački stol i omogućiti dogovor s hrvatskim vodstvom. Među takvim pokušajima je i dopis Petera Galbraitha, američkog veleposlanika u Republici Hrvatskoj, od 2. kolovoza 1994., u kojem obavještava Milana Martića, „predsjednika RSK“, da mu američko veleposlanstvo šalje knjigu Williama Urya, stručnjaka za pregovore, te nudi mogućnost organiziranja seminara srpskim pregovaračima pod njegovim vodstvom. Ista ponuda upućena je i hrvatskom vodstvu (knj 14: dok. 26).

Dokumenti u knjizi svjedoče o sadržaju nekih od sastanaka između predstavnika hrvatske vlasti i vodstva „RSK“. Primjerice, u organizaciji UNPROFOR-a, u srpnju 1994. na Turnju su razgovarali „pomoćnik vrhovnog komandanta Oružanih snaga RSK za nacionalnu bezbjednost i međunarodne odnose, general-major“ Mile Novaković i hrvatski pregovarač Hrvoje Šarinić. Tema razgovora bila je „problem vodosnabdevanja Drniša, Biograda i Teslingrada (Lički Osik) te linija razdvajanja kod sela Kakma“. Navodi se da je Šarinić tvrdio „da se posle Zagrebačkog sporazuma provodi Kiprizacija Hrvatske“, da „pregovaranje kao metod rešavanja problema samo koristi Srbima da politički jačaju, a ništa se ne rešava“, da se „priprema projekt autonomije za Srbe“, da je spreman prihvatiti i „Galbrajtove predlog da Srbi imaju svoju zastavu“, te da „jedino o čemu ni on ni Tuđman neće pregovarati je suverenitet Hrvatske“. Zanimljivo je da je srpska strana tonski tajno snimila cijeli tijek sastanka – „od susreta pa do razdvajanja“, a da se o daljnjem nastavku „ovakve vrste kontakata s neprijateljem“ tražilo mišljenje „Resora državne bezbednosti“ Republike Srbije (knj 14: dok. 9).

U kolovozu 1994., u Stožeru UNPROFOR-a u Kninu, uz prisustvo predstavnika UN-a, sastali su se „predsjednik Vlade RSK Borislav Mikelić i ministar Milan Babić“ s predstavnicima hrvatske vlasti Hrvojem Šarinićem i Ivićem Pašalićem, savjetnikom predsjednika F. Tuđmana za unutrašnju politiku. Raspravljalo se o ekonomskim (vodoopskrba, autocesta Zagreb – Slavonski Brod i željeznički promet preko Knina za Split) i političkim pitanjima (povratak prognanika i traženje nestalih) (knj 14: dok. 36).

U pregovorima s Hrvatskom, predstavnici „RSK“ držali su se smjernica „Odbora za odbranu i bezbjednost“ i „Odbora za inostrane poslove Skupštine RSK“, nastojeći prihvatiti „samo ono što vodi jačanju 'krajinskih' obrambenih i ekonomskih potencijala“. Tako je, 19. srpnja 1994., predstavnicima „RSK“ koji su određeni za pregovore o prevladavanju problema u provedbi Zagrebačkog sporazuma o prekidu vatre iz ožujka 1994., sugerirano da „uđu u pregovore, ali da se sporazumevaju samo o onom što doprinosi jačanju samostalnosti RSK“, kako bi se „skrenula pažnja sa sporazuma i bez velike buke moglo i formalno promeniti linije razdvajanja tamo gdje je to potrebno“. Istodobno je zahtjevano da se posebno „vodi briga za srpske teritorije pod okupacijom (zapadna Slavonija, Gorski kotar...), kao i da se „posebna pažnja obrati terminima koji se odnose na Hrvatsku“ i da se oni „zvanično (ili poluzvanično) odrede“, jer nema razloga upotrebljavati nazive „Republika Hrvatska“ ili „Hrvatska vojska“, ako hrvatska strana koristi nazive „lokalni - pobunjeni Srbi“ i „četnici“ (knj 14: dok. 16).

Navedeni dokumenti svjedoče o sastancima između vodstva „RSK“ i predstavnika međunarodne zajednice. Tako je, 25. srpnja 1994., „predsjednik RSK“ Milan Martić čelniku Promatračke misije Europske unije za područje bivše Jugoslavije Paulu Joachimumu von Stülpnagelu naglasio da su „RS i RSK geografski vezane, da je to isti narod, isti interes, pa je zato svaki napad na RS i napad na RSK i obratno“, da će se „u slučaju agresije na RS uključiti RSK i SRJ, a nudi se i veliki broj Rusa, posebno Kozaka“, te da se „govori i o nuklearnim bojovim glavama“, čime bi se „rat proširio na veliki dio Evrope“. Pritom je zatražio „uvažavanje zahtjeva Srba za korekturom teritorija i rješavanje Ustavnog pitanja, te ukidanje sankcija prema Jugoslaviji“ (knj 14: dok. 22). No, činjenica da je međunarodna zajednica priznala granice RH i BiH, te da je u rezolucijama Glavne skupštine UN-a „RSK“ vrlo jasno navedena kao „okupirano područje“ Republike Hrvatske, znatno je otežavala prihvaćanje Martićevih zahtjeva. Naravno da je to vodstvu „RSK“ bilo neprihvatljivo, pa je pisalo prosvjedna pisma glavnom tajniku UN-a Boutrosu Ghaliju (knj 14: dok. 82).

Ignorirajući odredbe UN-a i činjenicu da je Republika Hrvatska bila međunarodno priznata država, članica UN-a, vodstvo „RSK“ pokušavalo je na sve moguće načine dobiti međunarodno priznanje za „RSK“, ali u tome nije uspjevalo. Nisu prolazila ni nastojanja da se „na mala vrata“, potpisivanjem pojedinih sporazuma, neizravno prizna državnost „RSK“. Primjerice, čelništvo UN-a u New Yorku je u srpnju 1994. odbilo potpisati „sporazum između Vlade RSK i UN-a o statusu Zaštitnih snaga UN-a u RSK“, koji je inicirala „Vlada RSK“, ponudivši tek razgovore „na sektorskim nivoima, koje Ministarstvo inostranih poslova RSK nije moglo prihvatiti“ (knj 14: dok. 30).

U kolovozu 1994. vodstvo „RSK“ zamolilo je Ministarstvo vanjskih poslova Rumunjske da odobri sudjelovanje predstavnika „RSK“ na Konferenciji o dunavskoj suradnji u Bukureštu (jer „kroz teritoriju RSK protječe Dunav u dužini od 150 kilometara i na tom dijelu plovnosti Dunavom, organi vlasti Republike Srpske Krajine 'de facto' vrše potpunu kontrolu, upravljanje i korištenje režima plovidbe Dunavom“) te ujedno zahtijevalo da se predstavnicima Republike Hrvatske onemogući sudjelovanje na tom skupu, jer „Dunav ne protječe Hrvatskom“ (knj 14: dok. 33).

Osim toga, u cilju međunarodne afirmacije „RSK“ upućivani su razni dopisi stranim državama. Tako je 18. srpnja 1994. „predsjednik RSK“ Milan Martić čestitajući „u svoje i u ime naroda RSK“ brazilskom predsjedniku Itamaru Francu „uspjeh nogometne reprezentacije Brazila na

Svjetskom nogometnom prvenstvu u SAD-u“, istaknuo „tradicionalne“ veze brazilskog i srpskog naroda u prošlosti (knj 14: dok. 15). U cilju promidžbe, „Ministarstvo kulture i vjera RSK“ pokrenulo je snimanje dokumentarnog filma „Istorijsko pravo Srba Krajišnika na državu“ (knj 14: dok. 101).

Međunarodnu afirmaciju „RSK“, njezino vodstvo pokušalo je ostvariti i kroz pitanje raspodjele („sukcesije“) imovine bivše SFRJ, pokušavajući već od 1992. u spomenuti pregovarački proces uključiti i „delegaciju RSK“, no bez uspjeha. Moglo je samo zaključiti da „Republiku Srpsku Krajinu niko nije ni spominjao kao naslednicu, jer se podrazumevala kao deo Republike Hrvatske“ (knj 14: dok. 79).

Svojevrsan pregled važnijih datuma i mogućih načina ostvarenja „svesrpskog“ ujedinjenja, sadrži politička platforma predsjednika Srpske demokratske stranke Krajine i „ministra inostranih poslova RSK“ Milana Babića, objavljena 9. studenoga 1994. godine (dok. 90). U tekstu, čiji naslov poručuje da je „ostvarenje srpske federacije osnovni pravac spoljne politike RSK“, navedeno je da su 22. svibnja 1992. Republika Slovenija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina „priznate za nezavisne i suverene države članice Ujedinjenih nacija, da je Savezna Republika Jugoslavija (27. travnja 1992.) sastavljena od federalnih jedinica Republike Srbije i Crne Gore „kao stvarni nasljednik bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, kojoj je takvo isključivo naslijeđivanje od strane međunarodne zajednice osporeno Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija broj 777 od 18. 09. 1992. godine pozivom na Rezoluciju 757 (47. zasjedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija), iako su neke zemlje nastavile odnose sa Saveznom Republikom Jugoslavijom bez posebnog priznavanja“. Navodi se i da je „Država, Republika Srpska Krajina proglašena 19. 12. 1991. usvajanjem Ustava od strane Skupštine Srpske autonomne oblasti Krajine (koja se proglasila ustavotvornom) i Velike narodne skupštine Srpske oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, kojoj se priključila Srpska oblast Zapadna Slavonija odlukom Skupštine Srpske oblasti Zapadne Slavonije od 21. 12. 1991. godine, a na osnovu:

- plebiscita održanog 19. 08. 1990. godine kojim je potvrđena Deklaracija o suverenosti srpskog naroda Krajine donešena 25. 07. 1990. godine na Srpskom saboru u Srbu,
- Rezolucije o razdruživanju SAO Krajine i Hrvatske usvojene 28. 02. 1991. godine i odluke o odvajanju od 18. 03. 1991. godine,
- suverenosti Republike Srpske Krajine potvrđene referendumom građana Republike Srpske Krajine 20. juna 1993. godine“.

Za Republiku Srpsku navodi se da je nastala Rezolucijom „Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine“ koja teži formiranju „Srpske Republike Bosne i Hercegovine“ u okviru Savezne Republike Jugoslavije iz decembra 1991. godine i proglašavanjem nezavisnosti „Srpske Republike Bosne i Hercegovine“ 09. 01. 1992. godine. Potom je izraženo mišljenje da „na principima međunarodnog javnog prava koji služe da definišu uslove pod kojima se konstituiše država, a koji suverenu državu definišu kao zajednicu koja sadrži teritoriju i stanovništvo podređeno organizovanoj političkoj vlasti; kao i to da je postojanje ili nestanak jedne države pitanje 'de facto' (mišljenje Arbitražne „Badinterove“ komisije broj 1 od 10. 12. 1991. godine), Savezna Republika Jugoslavija, Republika Srpska Krajina i Republika Srpska ispunjavaju kriterijume zasnovane na navedenim principima za njihovo definisanje kao faktičkih i suverenih država (za Saveznu Republiku Jugoslaviju potvrđeno od strane Arbitražne komisije – Međunarodne konferencije o Jugoslaviji mišljenje broj 10 od 04. jul 1992. godine) kao i od strane

mnogih država koje je priznaju“. U tom smislu se navodi da je „priznavanje od strane drugih država suverene države konstituisane na navedenim principima međunarodnog javnog prava čisto deklarativne prirode (mišljenje Arbitražne komisije br. 1 od 10. 12. 1991.) te nepriznavanje Republike Srpske Krajine i Republike Srpske od strane drugih država nimalo ne umanjuje njihovu suverenost i postojanje de facto“.

U prilog tome istaknuto je „da se narod Srpske Krajine izjasnio za ostajanje u Jugoslaviji sa Srbijom i Crnom Gorom i drugima koji žele da očuvaju Jugoslaviju (Deklaracija Srpskog sabora u Srbu 25. 07. 1990. godine, Rezolucija Srpskog nacionalnog vijeća od 28. 02. 1991. godine i referendum naroda Srpske autonomne oblasti Krajine od 12. 05. 1991. godine i Srpske oblasti Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema u junu 1991. godine)“, te da je „na referendumu održanom u Republici Srpskoj Krajini 20. 06. 1993. godine srpski narod Krajine odlučio da se suverena Republika Srpska Krajina ujedini sa drugim srpskim državama, čemu su prethodile Grahovska deklaracija (SAO Krajine i Zajednice opština Bosanske Krajine) i Prijedorska deklaracija (Skupština Republike Srpske i Skupština Republike Srpske Krajine) o međusobnom ujedinjenju, kao i mogućnost (ugrađena u Ustav SR Jugoslavije) kojom Savezna Republika Jugoslavija dozvoljava da se u njenom sastavu nađu i druge republike koje to žele“.

U svom tekstu, M. Babić je, kao „ministar inostranih poslova RSK“, otkrio da „pregovarački proces sa Hrvatskom pod okriljem međunarodne zajednice treba da pomogne stabilizaciji međunarodnih pozicija Republike Srpske Krajine i omogući barem indirektnu podršku, ili ne suprotstavljanje međunarodne zajednice, glavnom cilju spoljne politike Republike Srpske Krajine: traženju zajednički prihvatljivog modela integracije (ujedinjenja) Republike Srpske Krajine, Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske“! Naveo je da za „RSK“ postoje dva optimalna modela ujedinjenja, „koji su uslovljeni prostornim razdvojenjem Republike i opredjeljenjem srpskog naroda za što čvršćim sjedinjenjem sa matičnom državom Jugoslavijom: mogućnost (istovremenog ili pojedinačnog) uključivanja Republike Srpske Krajine i Republike Srpske kao posebnih federalnih jedinica u Saveznu Republiku Jugoslaviju uz moguću konfederalnu vezu kao prelazno rješenje ili (respektujući stabilniji međunarodni položaj Savezne Republike Jugoslavije) ujedinjenje Republike Srpske Krajine i Republike Srpske u federaciju koja bi se u početnoj fazi konfederalno vezala za Saveznu Republiku Jugoslaviju“. Pritom je primjetio da „za ovakav model postoji već međunarodno verifikovana praksa oličena u konstruisanju bošnjačko-hrvatske federacije koja je dobila mogućnost da se konfederalno veže sa Hrvatskom“.

Ako navedena dva „optimalna“ modela ne bi prošla, „treći model međusrpskog ujedinjenja bio bi stvaranje u početnom periodu federacije Republike Srpske Krajine i Republike Srpske koja bi prerasla u unitarnu državu“, no taj model bi „sa gledišta Republike Srpske Krajine mogao biti samo model iz nužde za učvršćenje i međusobnu zaštitu Republike Srpske Krajine i Republike Srpske, ali u sebi krije opasnost trajne podjele na istočne i zapadne Srbe sa granicom na Drini, što nije srpski niti nacionalni niti državni interes, a za samu Republiku Srpsku Krajinu nosi opasnost odvajanja dijela istočne Slavonije i Baranje koji bi postali lak plijen još uvijek nezatomljenim težnjama Hrvatske za prisvajanjem teritorija Republike Srpske Krajine. Zavisno od stava Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske, kao i odnosa snaga u međunarodnoj zajednici, Republika Srpska Krajina može biti otvorena za sva tri navedena modela ujedinjenja“.

Na kraju je zaključio da „put za konačno priznanje Republike Srpske Krajine i ujedinjenje srpskog naroda u srpsku federaciju, reintegracijom u Jugoslaviju, neće biti brz ni lak, da nosi u

sebi više neizvjesnosti nego izvjesnosti, ali da srpski narod i Republika Srpska Krajina drugog puta ne žele“ (knj 14: dok. 90).

Neplanirani problem za “RSK”, naravno i za „Republiku Srpsku” u BiH, u tom razdoblju predstavljalo je pogoršanje odnosa između vodstva Srbije i vodstva Republike Srpske, koje je odbilo poslušati srbijansko vodstvo u Beogradu i prihvatiti prijedlog međunarodne zajednice (“Kontaktne skupine”) o unutrašnjoj podjeli BiH. U tom cilju vodstva „RSK i RS” sastajala su se da bi dogovorili zajedničko djelovanje. Na jednom od sastanaka, 20. kolovoza 1994., R. Karadžić rekao je da je dobio „teleks poruku od Engleza, koji su dali najviše informacija i mole za sastanak, jer Muslimani preko njih traže pregovore“, što je on protumačio kao znak - „pobjeda je naša“. Upozorio je da je Mirovni plan Kontaktne skupine za BiH „paklen“, jer je „teritorija isječena“, što Srbima u Srbiji nije jasno, pa se pitaju zašto ga Srbi u BiH ne žele prihvatiti, a „dobili su pola Bosne“. Naveo je da „iza svega stoji Njemačka i plan Vatikana, te hrvatski interesi da se RSK reintegriše u Hrvatsku“, da „Hrvati imaju prave prijatelje u Nijemcima koji vode računa o njihovim interesima“, da je „Amerika uz muslimane ali ne u mjeri koliko su Nijemci uz Hrvate“, da „Rusi ništa ne rade za Srbe“, da „po njima, treba ostvariti cjelovitu (veliku) Hrvatsku, te joj pripojiti Bosnu i onemogućiti ujedinjenje Srba“. Stoga je zaključio da je važno ne pristati na plan, jer predviđa „jedinstvenu Bosnu“ i jer „Republika Srpska planom gubi 26 % teritorija i 20 što većih što manjih gradova i naselja, koja bi Srbi napustili, a ne bi se ostali boriti za svoja prava na tom području, kako misle u Srbiji“. Istodobno, „Muslimani bi dobili strateške pozicije i opasno ugrozili Srbe“, a ni „sankcije ne bi bile skinute potpuno, budući da bi strateška roba (čelik, nafta) bili i dalje pod embargom“. R. Karadžić je bio uvjeren da „potpisivanjem spomenutoga plana Republika Srpska ne bi mogla opstati, te da u tom slučaju ne bi opstala ni RSK, ali ni Srbija“, a „Crna Gora bi spas našla u Italiji“. Stoga je odlučio da se Republika Srpska brani „i za RSK i Srbiju“. Kao pravo rješenje naveo je „ujedinjenje svih srpskih zemalja u jednu srpsku državu s Beogradom kao glavnim gradom“, koja bi tako imala „13 (!) milijona stanovnika i bila garant stabilnosti na Balkanu“. Naglasio je da se ne smije popustiti, jer se svijet boji rata, a „mi smo u ratu i teže nam ne može biti“.

O potrebi „mudre politike“, na tom je sastanku govorio Momčilo Krajišnik, „predsjednik Skupštine RS“, upozorivši da „ovo što se dešava može biti kobno za srpsku budućnost“, jer nije Stjepan Mesić, predsjednik Hrvatskog sabora (1992.-1994.) „džaba rekao - Srbe na Srbe“. Nakon njega, „predsjednik RSK“, Milan Martić rekao je da bi „bio najsrećniji da odmah potpiše akt o ujedinjenju“, no da „bi bilo štetno po obe strane ići odmah na ujedinjenje“, te da se „mora izvući korist od Srbije“ i da „naš mirotvorni stav ne da Hrvatima za pravo da nas napadnu“. Potom se nazočnima obratio i Brana Crnčević iz Srbije, rekavši da se „dva miliona Srba ne može dati“, da „nije opasno kad je celi svet protiv Srba, ali da ne valja kada je svet i Srbi protiv Srba“, te da u Srbiji „misle da je RS više bradata, a da on misli da je SRJ previše crvena“, pa „sporazum traži lagani kompromis“, koji je moguć, jer „misli da je Milošević na strani RSK i RS, ali je pritisak sveta velik“, no da „onaj 'ko napusti RSK i RS neće dugo vladati u Srbiji“. Predložio je da se uvjeti postave „51:49 sa garancijama međunarodne zajednice“. Nakon završetka sastanka i ručka, „delegacije su posjetile manastir Krka“ (knj 14: dok. 35).

Među dokumentima koji govore o mogućim rješenjima problema odbijanja „Republike Srpske” da prihvati plan „Kontaktne skupine“, je zabilješka (od 17. listopada 1994.) „šefa Predstavništva Ministarstva vanjskih poslova RSK“ u Beogradu, Branka Filipovića, o posjetu britanskog sveučilišnog profesora Hughja MacDonalda Republici Srpskoj i njegovu susretu s čelnikom

pobunjenih bosanskohercegovačkih Srba Radovanom Karadžićem (15. listopada 1994.) u Banja Luci. Zabilježka, koja je klasificirana kao „državna tajna“, navodi da bi Radovan Karadžić „mogao prihvatiti podjelu BiH po principu 50 - 50 % (kako je predložio MacDonald), pod uslovom da se mape koriguju u korist Srba, gde bi se prihvatio princip teritorijalnog obuhvatanja većine srpskih etničkih zemalja u BiH, te da Republika Srpska mora biti suverena država sa glavnim gradom Srpsko Sarajevo, koje bi bilo podjeljeno u dva grada, a NE u dva dela, što znači da bi muslimanski deo Sarajeva postao muslimanska prestonica, a srpski deo grada srpska prestonica“. Uz to, „u zamenu za enklave u istočnoj Bosni, Srbi bi se odrekli dvaju opština na severu Sarajeva, a Sarajevo bi privuklo većinu muslimana iz istočne Bosne“. U slučaju potpisivanja „sporazuma o podjeli BiH po principu 50 - 50 %“, R. Karadžić je zahtijevao da se istodobno („u roku od pet minuta“) potpiše i „dodatni sporazum o razmeni teritorija između Republike Srpske i hrvatsko-muslimanske Federacije s jedne strane i Republike Hrvatske i SRJ oko zapadne Slavonije, gde bi Srbima bio odobren povratak u zapadnu Slavoniju (tj. onaj deo koji je pod kontrolom Hrvatske)“. Tri mjeseca potom, „trebala bi se održati međunarodna konferencija koja bi rešila pitanje sukoba između RSK i Republike Hrvatske“, a prema mišljenju Radovana Karadžića „RSK bi se trebala odreći Like, Korduna i Banije u korist Republike Hrvatske, a Republika Hrvatska bi se trebala odreći istočne Slavonije, zapadnog Srema i Baranje u korist RSK (zapravo Republike Srbije), kao i zapadne Slavonije i severne Dalmacije u korist Republike Srpske“ (knj 14: dok. 78).

Da bi u potpunosti provelo velikosrpski plan o stvaranju jedinstvene srpske države, sa zapadnim granicama duboko na teritoriju Republike Hrvatske, srpske snage morale su osvojiti grad Bihać u zapadnoj Bosni, koji su branili 5. korpus Armije BiH i 101. pukovnija Hrvatskog vijeća obrane (HVO). U borbama protiv 5. korpusa Armije BiH sudjelovale su i snage Autonomne pokrajine Zapadna Bosna, koje su bile odane političaru Fikretu Abdiću. Među dokumentima u knjizi je i izvješće o sastanku Borislava Mikelića, „predsjednika Vlade RSK“ i Fikreta Abdića, „predsjednika AP Zapadna Bosna“, održanom na Plitvicama u rujnu 1994., od 22 do 00.30 sati. F. Abdić bio je „vrlo zadovoljan razgovorom i pun optimizma za svoj narod, uvjeren da će uz pomoć Srba i svog naroda ipak uspjeti ostvariti cilj o postojanju AP Zapadna Bosna“. Prije toga, od 13 do 16 sati, F. Abdić je bio u Zagrebu na razgovoru sa Slavkom Degoricijom (helikopterom UN-a bio je prebačen iz Topuskog i vraćen natrag). Na povratku je izjavio da „jebe Hrvatskoj mater, što su ga na vrlo perfidan i podmukao način na brzinu poslije sastanka utrpali u helikopter, a nisu mu uopšte dozvolili razgovor sa novinarima iz Hrvatske i Italije koji su ga čekali da sa njime obave intervju i naprave fotosnimke“ (knj 14: dok. 45).

Za vodstvo „RSK“ problem su predstavljale i izbjeglice iz zapadne Bosne, koje je trebalo zbrinuti, pa se nastojalo da se dio tereta njihova zbrinjavanja prebaci na Republiku Hrvatsku, ali da se zadrži savezništvo s Fikretom Abdićem. Tako je na 13. sjednici „Vlade RSK“, 22. kolovoza 1994., predloženo da se prostor za muslimanske izbjeglice iz zapadne Bosne traži na Turnju, te da se vrši pritisak na RH i UNHCR da prihvate izbjeglice, kao i da je „vrlo bitno sačuvati Fikreta Abdića kao političkog čovjeka, jer to je garancija da će uvijek vući poteze prema Velikoj Kladaši, a time se neće ostvariti jedinstvo V. korpusa, što Srbima ide u prilog“ (knj 14: dok. 36). Uz to, situaciju s muslimanskim izbjeglicama iz AP Zapadne Bosne na Turnju u rujnu 1994., srpska strana („Komesarijat za izbjeglice RSK“) pokušala je iskoristiti za dobivanje humanitarne pomoći za srpske izbjeglice i socijalno ugrožene Srbe u „RSK“ (knj 14: dok. 58).

U drugoj polovici 1994. intenzivirale su se borbe na tom području u toj mjeri, da su angažirane i hrvatske snage, jer bi osvajanjem Bihaća srpske snage odnijele pobjedu od strateškog značaja, a to Hrvatska nije mogla dopustiti. Stoga su od rujna 1994. događaji u zapadnoj Bosni bili jedna od važnijih tema na sjednicama „Vlade RSK“ i zasjedanjima „Skupština RSK“. Tako je o situaciji na bojištu u zapadnoj Bosni bilo govora na 16. sjednici Vlade RSK, 20. rujna 1994., posebice o problemima koordinacije između „Republike Srpske“ i „Republike Srpske Krajine“, te nedostatku sustavnoga načina rada i donošenju odluka na lokalnoj razini. Navedena je procjena GŠ SVK „da na području AP Zapadna Bosna prvenstveno treba voditi borbu Fikret Abdić sa svojim snagama, a vojska RSK da učestvuje u domenu koliko je to politički i vojno moguće“, jer „nije dobro otvarati krizu u teškom vremenu gdje nisu definisana mnoga pitanja i kad SVK objektivno nema vojničku snagu koja može rješavati pitanje AP Zapadne Bosne“. Posebice nakon upozorenja predstavnika međunarodne zajednice 15. kolovoza 1994. da „SVK ne prelazi granice priznate države BiH jer će to biti razlog da vojska RH napadne RSK“.

Ipak, do borbenih djelovanja došlo je s 3. na 4. rujna 1994., kad je „Vojska RS prešla na teritorij RSK“ i započela napad, u kojem je ostvarila „početni uspjeh i prodor od 10 km u teritorij AP Zapadna Bosna, no potom su muslimanske snage preduzele protudejstva i natjerale snage RS i SVK na povlačenje“, tako da su „Muslimani ostvarili artiljerijski pregled područja Majdana, Žirovca, Komore pa i prema Dvoru“. Spomenutim protuudarom 5. korpusa Armije BiH ugrožena je sigurnost općine Dvor, „situacija sa tehnikom je jako loša (3 stara tenka), kod naroda je prisutna doza straha, ljudi na položaju su iscrpljeni jer ih nema ko mijenjati, a prosjek je 40 godina, pa nisu spremni ni za kakva ofanzivna dejstva“. „Sekretar Vlade RSK“ Savo Štrbac izvjestio je da su „na zadnjem sastanku koji je bio na Maljevcu Muslimani tvrdili da imaju 10 naših mrtvih i 2 živa iz Bojne“ (knj 14: dok. 59). Zapisnik s „4. sjednice drugog redovnog zasjedanja Skupštine RSK“, od 1. prosinca 1994. (knj 14: dok. 104.), pokazuje da je u borbama u „bihaćkom džepu“ sudjelovala „Srpska vojska Krajine, specijalna brigada MUP-a RSK, snage Fikreta Abdića, vojska RS i još neke snage“, te da su dvije trećine Velike Kladuše bile pod nadzorom srpskih snaga, a da je Bihać „opkoljen u vidu potkovice“. Spomenuta borbena djelovanja u zapadnoj Bosni detaljno su opisana i u bošnjačko-muslimanskoj literaturi (vidi: brigadir Bejdo Felić, *Peti korpus 1992.-1995.*, Sarajevo, 2002., 216-430).

Istodobno, kao odgovor na napredovanje srpskih snaga u zapadnoj Bosni, hrvatske snage povećale su svoju borbenu gotovost, zbog čega je zapovjedništvo SVK moralo „izvršiti domobilizaciju i ojačati područja prema RH, jer se jedan broj pripadnika SVK nalazio u Cazinskoj krajini“. Na to je hrvatsko vodstvo provelo mobilizaciju i koncentriralo velike snage prema SVK, pa je zapovjedništvo SVK moralo 18. studenoga 1994. provesti „totalnu mobilizaciju“, koja je rezultirala „potpunom paralizacijom života i rada državnih organa u RSK“. Navodi se da je „praktično sve zamrlo, pa je Petrinja par dana bila bez kruha jer su pekari bili mobilisani, Okružni zatvor je ostao bez stražara, Okružni sud bez sudija, „Elektra“ bez ekipa koje trebaju da trafostanicu obezbeđuju“, da „na Kordunu ne rade škole punih 18 dana, da su svi prosvjetni radnici mobilisani i svo zdravstvo, tako da civilno stanovništvo nema ko da liječi, jer liječnici su na prvim borbenim linijama, da je nastala totalna paraliza privrede, da se život kompletno paralizirao“, itd., tako da je trebalo „bar deset dana da se normalizira postojeće stanje“. Cilj napada srpskih snaga u zapadnoj Bosni, bila je „predaja 5. korpusa Armije BiH i vraćanje Fikreta Abdića natrag da on na tom prostoru preuzme vlast“ (knj 14: dok. 104).

U napadima u zapadnoj Bosni, srpske snage koristile su i ratno zrakoplovstvo, čime su prekršile odredbu Vijeća sigurnosti UN-a o zabrani letenja, što je izazvalo akciju zrakoplovstva NATO snaga. Nakon što su snage NATO pakta 21. studenoga 1994. „u 2 navrata izvršile bombardiranje aerodroma na Udbini, gdje je pričinjena veća materijalna šteta i došlo do težeg ranjavanja određenog broja vojnih i civilnih lica“, postrojbe 7. korpusa SVK dobile su razrađene planove blokade UNPROFOR-a, radi sprječavanja prebacivanja njihovih pripadnika na područje RH. Planovi su predviđali da bi „ispred UNPROFOR-a stalo civilno stanovništvo, djeca, stari ljudi, milicija, vojne jedinice“ (dok. 97). U „Izveštaju o uzrocima i posljedicama dejstva vazdušnih snaga NATO na aerodrom Udbina, ali i na raketne sisteme koji se nalaze na Šamarici, strateški važnim potencijalima SVK“, navodi se da je „avijacija vojske RS nekoliko puta uzletila i bombardovala ciljeve u Bihaću i Cazinu, a da je NATO-pakt u svom bombardovanju priznao da je bilo 39 aviona u operaciji, iako je u jednom trenutku na radarskom ekranu izbrojeno 44 aviona, te da su u prvoj fazi uništili dva radarska sistema SVK i PVO odbranu, da su od djelovanja NATO snaga preminula dva borca SVK, a nekoliko je ranjeno lakše i teže, da je nanesena velika materijalna šteta, da je pista oštećena na 6 mjesta, a prilazne staze na nekoliko mjesta, te da su uništeni protuavionski raketni sistemi i PVO sistem“ (knj 14: dok. 104). Kao jedan od razloga spomenutoga napada zrakoplova NATO snaga na aerodrom srpskih snaga u Udbini, Robert Neer, predavač na Sveučilištu Columbia, u svojoj knjizi o napalmu („Napalm: An American Biography“), navodi kažnjavanje srpskih snaga zbog uporabe napalma u zračnom napadu na Bihać u UN sigurnosnoj zoni, 18. studenoga 1994. godine. Dakle, „samo tri dana kasnije, mlađnjaci iz SAD-a, Velike Britanije, Francuske i Nizozemske bombardirali su bazu koju su Srbi koristili za zrakoplove s napalm bombama“ (o tome vidi: *Jutarnji list*, „Panorama“, 21. travnja 2013., str. 50-51).

Uz ostalo, na zasjedanju „Skupštine RSK“ 1. prosinca 1994. navedeno je i da zbog velikog „utroška municije“ operacija u zapadnoj Bosni „bez Jugoslavije u logističkom smislu ne bi mogla da se ostvari“, te da je „zbog pritiska na opsadu Bihaća zajedničkih snaga RSK i RS, otvoreno novo ratište između Livna i Grahova, koje je mirovalo dvije godine“, kao i da se dogodilo „nekoliko vrlo ozbiljnih incidenata na linijama razdvajanja u zapadnoj Slavoniji i u predjelu Crnog Vrh na Alanu“ (dok. 104). Glede stanja na novootvorenom bojištu između Livna i Grahova, na 26. sjednici „Vlade RSK“, 1. prosinca 1994., navedena je „hitna informacija iz Stanice javne bezbjednosti u Bosanskom Grahovu, da su ustaške snage napredovale 8 - 9 kilometara u dubinu na teritorij RS (od Livna prema Grahovu)“, a „sekretar Vlade RSK Savo Štrbac informaciju je nadopunio podatkom da je 11 ranjenika sa tog područja stiglo u bolnicu u Knin“ (knj 14: dok. 105).

Zaista, krajem studenoga i početkom prosinca 1994., kad je obrana Bihaća počela popuštati pod pritiskom srpskih postrojbi, hrvatske snage pokrenule su operaciju „Zima 94“ protiv srpskih snaga na Dinari i time spasile Bihać. O tome, te o snazi Hrvatske vojske i potezima koje je poduzela „SVK“, govorio je na „5. sjednici drugog redovnog zasjedanja Skupštine RSK“, 17. prosinca 1994., zapovjednik „SVK“ Milan Čeleketić (knj 14: dok. 107). Naveo je da su Hrvatima „zborna područja Split, Gospić i Osijek negde ranga slabijih korpusa, a zborna područje Zagreb je negde kalibra slabije armije, a da su, valjda po ugledu na SVK, da imaju malo više korpusa, stavili još dva, te Karlovac i Bjelovar pretvorili u zborna područje“. Naveo je da su hrvatske snage s 24. na 25. studenoga 1994. planirale izvršiti agresiju na „RSK“, zbog čega je on morao „izvršiti mobilizaciju SVK“, jer „kao komandant nikada neće dočekati ustaše sa cvećem“. No, kao problem je naveo da je „24 hiljade ljudi za pušku sposobno otišlo iz naših krajeva, da je 9

hiljada adresa nepoznato, da je 7 hiljada u inostranstvu i da je 6 hiljada i 8 stotina u našoj Matici i bratskoj Republici Srpskoj“, te da je „sa 78 % popunjenosti i mobilizacijom s 19. na 20. studenoga, a koja je uspela 92 %, bio siguran da je preduzeo sve preventivno kao komandant Srpske vojske Krajine, da ne dođe do onog najgoreg“. Postotak od 92 % posebno je istaknuo, s obzirom na to da je u siječnju 1993. odaziv na mobilizaciju bio samo 67 %“, iako je trajala 5 dana. Istodobno je podsjetio da je još bila na snazi „odluka o proglašenom ratnom stanju u RSK“, koju je 21. siječnja 1993. „doneo tadašnji predsjednik Republike Srpske Krajine gospodin Goran Hadžić“.

Potom je rekao da je „pre nego što su 1. decembra ustašije zajedno sa braćom iz Herceg Bosne krenuli na glamočko-livanjskom pravcu, bila pripremljena grupacija od svih 9 gardijskih brigada, cirka negde oko 30 hiljada vojnika, od kojih su izvukli najsposobnije i najekstremnije i grupisali ih u operativnu grupu Sinj, na čelu sa 126-om brigadom i uputili se na ovom pravcu.“ Kao „osetljivi deo teritorije RSK“ naveo je zapadnu Slavoniju, koja je bila u zoni odgovornosti 18. korpusa SVK, nasuprot kojega su bile „121., 125., 123., 127., 106., 120. i 117. brigada iz Koprivnice“. Priznao je da „vojno jačanje 5. korpusa predstavlja otvorenu pretnju i najdirektnije ugrožava opstanak RS i RSK, što posebno zabrinjava zbog njegove prirodne sprege sa ustaškim snagama“, te da je tek nakon borbenog djelovanja „5. korpusa Armije BiH na prostoru Grmeča, doline Une te izbijanja na liniju Bosanski Petrovac, Spasovo (Kulen Vakuf) i Martin Brod problem podignut na svesrpski nivo i na tom nivou se počeo rešavati uz konsensus svih subjekata“. Komentirajući događaje na Dinari i napredovanje hrvatskih snaga, rekao je da primjećuje „svu opasnost i ugrožavanje glavnog grada Knina te rasecanje snaga RS i RSK“, da je „planina Dinara tako studena, da se i na probranim vojnicima, najboljih godina i najbolje obučanim, posle 4 sata provedenih na terenu sve mrzne“, te da je poduzeo sve da „ova združena ustašija ne dođe iza leđa i preseče put Knin - Drvar i dovede Knin u okruženje“ (knj 14: dok. 116).

U svom izlaganju „predsjednik Vlade RSK“ B. Mikelić naveo je da je „Vojska Jugoslavije za ovu godinu od saveznog budžeta dobila 50 %, što će se odraziti i na pomoć vojskama RSK i RS“. Osvrnuo se i na „Prijedlog finansijskog plana RSK za 1995.“, naglasivši da je „logistika RSK ipak Jugoslavija i naravno Srbija“. Upozorio je na zadaću „Vlade RSK da osigura“ veoma bitne i značajne količine municije, jer je SVK došla na najkritičniju donju tačku po djelovima pješadijskoga naoružanja, zatim za minobacače, za topove, haubice, tenkove i na kraju krajeva za rakete“. Upozorio je i na probleme vezane uz naftu, jer su „za potrebe SVK u napadnim djelovanjima u zapadnoj Bosni potrošili više od 50 % nafte nego što je bilo predviđeno po Planu, te da će ta nafta nedostajati za potrebe poljoprivrede i gospodarstva“ (knj 14: dok. 116). „Predsjednik RSK“ Milan Martić je „nedavnu mobilizaciju smatrao nužnom, jer su Hrvati nagomilali snage“, ali i „efikasnom“, jer je „u januaru 1993. za pet-šest dana mobilizacija izvršena do 60 %, a sada je u roku od jednog dana 92 %“. Istodobno je objasnio da je promjena u provođenju mobilizacije uslijedila u veljači 1994., kad je tadašnji ministar obrane Dušan Rakić procijenio i na Vrhovnom savjetu obrane rekao da „Ministarstvo odbrane nije u stanju da efikasno vrši mobilizaciju i predložio da mobilizacija ide pod korpuse“ (knj 14: dok. 116). Time je odgovorio na prijedlog koji je 2. prosinca 1994. „Vlada RSK“ uputila „Skupštini RSK da se stavi van snage Uredba predsjednika RSK o formiranju vojno-teritorijalnih organa i jedinica i primopredaji vojne obaveze organa MO organima SVK“ (donesena 8. veljače 1994.), te da se „vojna obaveza i sve izvršne radnje oko mobilizacije vraćaju pod ingerenciju Ministarstva obrane što je u skladu sa Zakonom o odbrani RSK, član 43, stavak 1. i 2“ (knj 14: dok. 107).

Stalno ratovanje, ekonomska iscrpljenost i gubici teritorija, uzrokovali su nezadovoljstvo stanovništva "RSK", posebice pripadnika srpskih oružanih formacija na tom području. Primjerice, na zasjedanju "Skupštine RSK", 1. prosinca 1994., spomenuto je "nekoliko ozbiljnih incidenata u Kninu, Benkovcu i Obrovcu koje su izazvali pripadnici SVK po povratku sa fronta, dakle pucnjavom koja u tim mjestima nije prisutna više od godinu dana (u Benkovcu je pucano po zgradi Opštine i hotela u Benkovcu, u Obrovcu čak po zgradi milicije). O međusobnim optužbama i napetoj sigurnosnoj situaciji u „RSK“, svjedoči i otvoreno pismo „Skupštini SVK“, koje su 1. prosinca 1994. potpisali pripadnici „Specijalne jedinice MUP-a RSK Knin“, u kojem upozoravaju političare da bi mogli snositi posljedice za svoje postupke. U raspravi je spomenuto i da je SVK nedavno imala „dva teška događaja - prvo u Bojni kod Gline s nemalim brojem žrtava, drugo kod Dvora na Uni također sa žrtvama“ (knj 14: dok. 104).

Kao i u prethodnom razdoblju, krijumčarenje je i dalje bila raširena pojava u „RSK“, posebice na graničnom prostoru prema BiH, pa je „u cilju sprečavanja krijumčarenja i povećanja priliva sredstava u budžet RSK, Ministarstvo unutarnjih poslova sačinilo plan operativnih mjera i radnji za sprečavanje krijumčarenja roba na područje RSK pod nazivom PRSTEN“. Plan se počeo provoditi u svibnju 1994., tako što je „izvršena dislokacija radnika kako bi se postigla veća objektivnost, pa su tako na područje istočne Slavonije, zapadnog Srema i Baranje upućeni operativni radnici sa područja sjeverne Dalmacije i Banije, na područje Banije operativni radnici sa područja istočne Slavonije, zapadnog Srema i Baranje, na područje sjeverne Dalmacije sa područja Korduna, dok na područje Like iz zapadne Slavonije, a iz Like na područje zapadne Slavonije“. Međutim, spomenuta akcija naišla je na otpor lokalnih moćnika, tako da je, primjerice, na području istočne Slavonije „navedena aktivnost uspješno sprovedena sve do 09. 08. 1994. godine kada je od strane rukovodstva MUP-a istočne Slavonije, zapadnog Srema i Baranje zabranjeno da radnici sa tog područja dalje učestvuju u radu, dok radnicima sa područja Banije i sjeverne Dalmacije nije dozvoljeno da iziđu na granične prelaze u istočnoj Slavoniji, Sremu i Baranji i preuzmu kontrolu istih“ (knj 14: dok. 54).

Uz spomenuto, dokumenti u ovoj knjizi pokazuju da je do sredine 1994. godine u „RSK“ bilo najmanje 3042 poginulih i ranjenih „boraca“ (knj 14: dok. 3), da je unatoč odredbama sporazuma o demilitarizaciji i spremanju teškog naoružanja u spremišta, u nekim selima, po kojima se UNPROFOR nije smio kretati, „SVK imala sakrivene tehnike“ (knj 14: dok. 51), da se na okupiranom području RH, odnosno u UNPA zonama, nastavilo s rušenjem katoličkih crkava - primjerice, 16. rujna 1994. eksplozivom je potpuno razrušena katolička crkva u Lovasu, SO Vukovar, koja je do tada bila djelomično porušena (knj 14: dok. 56), a u prosincu 1994. ostaci srušene katoličke crkve u Glini odvezeni su na zato određeni deponij, odnosno iskorišteni su za uređenje lokalnih prometnica (knj 14: dok. 110), te da su u „RSK“ postojale glasine o dogovoru između predsjednika Srbije S. Miloševića i predsjednika RH F. Tuđmana o tome da Baranja, zapadni Srem i istočna Slavonija pripadnu Srbiji. „Hranjiva podloga“ takvim glasinama o „separatističkim težnjama“ bila je „blizina i fizički kontakt sa SRJ i Srbijom, kao i jak osećaj kod stanovništva toga područja da ipak i po tradiciji, i po navikama i običajima, i po privredno-ekonomskom sistemu daleko više pripadaju Vojvodini nego zapadnom delu RSK“ (knj 14: dok. 85).

Prema tome, činjenica da se sadržaj dokumenata „RSK“ u ovim knjigama ne razlikuje znatno od sadržaja dokumenata „RSK“ u prethodnim godinama (od 1990.), svjedoči o kontinuitetu srpske

politike u ostvarenju svoga krajnjeg cilja – da svi Srbi žive u jednoj državi i odlučnosti srpskih dužnosnika da je provedu do kraja, bez obzira na žrtve.

Fotomonografija:

Marko Perić, *Đakovačkim objektivom kroz Domovinski rat (fotografije o Đakovštini i Hrvatskoj – od uspostave demokracije 1990. do mirne reintegracije okupiranoga teritorija 1998.)*, Zagreb, listopad 2013.

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata utemeljen je radi prikupljanja arhivskog gradiva iz spomenutog razdoblja. U skladu s činjenicom da „jedna fotografija govori više od tisuću riječi“, posebno mjesto među prikupljenim gradivom pripada fotografijama iz Domovinskog rata, snimljenim na prvoj liniji bojišta i na područjima koja su bila izravno zahvaćena ratom, odnosno djelovanjem neprijateljske artiljerije i zrakoplova. Njihovom prezentacijom u fotomonografijama Centar želi prizore iz Domovinskog rata sačuvati od zaborava, a autorima ratnih fotografija odati priznanje i zahvalnost što su svojim objektivima, često se nalazeći i u životnoj opasnosti, ovjekovječili pojedine događaje i ljude iz toga, može se reći, najsajajnijeg razdoblja hrvatske povijesti.

Fotografije u ovoj knjizi koje je tijekom Domovinskog rata, zapravo od samih početaka demokratskih promjena u Hrvatskoj (1989.), pa do završetka procesa mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja (siječanj 1998.) snimio Marko Perić, slikovna su kronologija i autentičan podsjetnik na događaje u Đakovu i Đakovštini, ali i događaje u drugim dijelovima Hrvatske u tom razdoblju u kojima su, na neki način, sudjelovale Đakovčanke i Đakovčani (povratak spomenika banu J. Jelačiću na središnji zagrebački trg, sabori HDZ-a i postrojavanje ZNG-a u Zagrebu, razmjena zarobljenih hrvatskih branitelja i civila iz srpskih logora u Nemetinu i njihov doček u Osijeku, proces mirne reintegracije u Hrvatskom Podunavlju, pokop ekshuminiranih i identificiranih tijela hrvatskih branitelja i civila iz masovnih grobnica na Memorijalnom groblju u Vukovaru, otvaranje spomenika ubijenim braniteljima i civilima, među kojima su bili i djelatnici vukovarske bolnice, na Ovčari). Istodobno, fotografije Marka Perića u ovoj fotomonografiji spomenik su građanima Đakova i Đakovštine, posebice hrvatskim braniteljima koji su početkom 1990-ih u đakovačkim postrojbama (ZNG-a i HV-a te policije) branili i obranili svoj grad i Hrvatsku od srpske agresije.

Neke od ovdje prikazanih fotografija, zbog njihove dojmljivosti i dokumentarističke vrijednosti, Centar je već koristio u svojim izdanjima, neke su već objavljene u prethodnim knjigama koje govore o Đakovu i Đakovštini u Domovinskom ratu: „Đakovština u Domovinskom ratu“ (Đakovo, travanj 1993.) i „Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini“, s popisom poginulih hrvatskih branitelja i civila iz Đakovštine (Đakovo, 2009.), no najveći dio njih nije do sada prezentiran javnosti. Autor je uz svaku fotografiju nastojao navesti glavne podatke o njoj (gdje i kada je fotografija snimljena), kako bi se povećala njihova dokumentarna vrijednost, no vrijeme je učinilo svoje, pa dio fotografija nije detaljno opisan.

Zbog iznimnog značaja koje je tada za Đakovo i Đakovštinu, te Slavoniju i Hrvatsku, imalo osvajanje vojarni JNA i vojnih objekata u Đakovu i okolici od 15. do 18. rujna 1991., ova fotomonografija započinje memoarskim gradivom – sjećanjem pojedinih važnih sudionika na tijek toga događaja, koji je snažno obilježio proces stvaranja suvremene hrvatske države i njezine obrane od velikosrpske agresije. Dakako, i fotografije Marka Perića u ovoj knjizi svjedoče o

spomenutim đakovačkim danima rata i velikoj pobjedi hrvatskih snaga nad JNA u Đakovu, sredinom rujna 1991., presudne godine Domovinskog rata.

Serijski Memoarsko gradivo: Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.:

Knjiga 7: Slavica Bilić, Prsten mira i majčinske ljubavi (prilozi za povijest Bedema ljubavi – pokreta majki za mir u Domovinskom ratu, 1991.-1993.), Zagreb, srpanj 2013.

U knjizi *Prsten mira i majčinske ljubavi* (prilozi za povijest *Bedema ljubavi – pokreta majki za mir* u Domovinskom ratu, 1991.–1993.), Slavica Bilić autobiografski, kroz svoje dnevničke zapise, donosi sjećanja o svojem djelovanju i radu *Bedema ljubavi* u prijelomnim godinama stvaranja moderne i neovisne hrvatske države. Njezina je priča ponajprije emotivna, neki će možda reći i subjektivna, jer je riječ o sjećanju majke koja se kao i brojne majke u to vrijeme svojim jednim „oružjem“ – snagom svoje ljubavi, volje, dostojanstva i upornosti, zalagala za mirno rješavanje jugoslavenske političke krize i zaustavljanje rata. No, njezino je sjećanje iznimno važno, jer je bila jedna od onih majki i žena koje su se 1991. javno usprotivile uplitanju Jugoslavenske narodne armije (JNA) i uvlačenju njihovih sinova, tada mladih ročnika, u rješavanje jugoslavenske političke krize. Majke u Hrvatskoj snažno su zagovarale mirno rješavanje političkih sukoba, pokrenuvši tako prvu pravu antiratnu kampanju na prostoru bivše Jugoslavije.

Knjiga kronološki prati tijek političkih promjena koje su krajem 1980-ih i početkom 1990-ih dovele do raspada SFRJ i stvaranja novih država te početka rata. Ona je, zapravo, svojevrsni dnevnik događaja, koji svjedoči o raspadu jugoslavenske države i dotad zajedničke vojske – JNA, te o zbivanjima koja su uslijedila kao posljedica velikosrpske agresije na Hrvatsku, čiji je nositelj bila JNA, uz logističku i operativnu pomoć srbijanskih službi i institucija. Iako je memoarskog karaktera, knjiga obiluje faktografskim podacima o političkim i vojnim osobama i događajima u Hrvatskoj i inozemstvu. Brojni događaji o kojima S. Bilić govori, bez obzira na to jesu li ispričani „faktografski“ ili po sjećanju i kroz osobne dojmove same autorice, važno su svjedočanstvo antiratnoga angažiranja *Bedema ljubavi*, odnosno majki iz Hrvatske, ali i iz drugih bivših jugoslavenskih republika, na domaćoj i međunarodnoj sceni. Sadržaj knjige popraćen je fotografijama i novinskim člancima iz toga vremena, te apelima i dopisima *Bedema ljubavi*, koji su kronološkim redom prepisani u prilogu. Iako nije prva antiratna knjiga, niti prva knjiga o Domovinskom ratu ispričana iz perspektive žene, knjiga Slavice Bilić svakako je značajan prilog povijesti antiratnog pokreta u Hrvatskoj u 1990-im, odnosno važno svjedočanstvo snažnog i značajnog doprinosa žena i majki u izgradnji mira.

Majke, među njima i autorica ove knjige Slavica Bilić, čiji su sinovi služili redovni vojni rok u JNA te na taj način bili prisiljeni sudjelovati u agresiji na vlastitu domovinu, spontano se okupljaju, nakon poziva Marije Horvat, majke dvojice vojnika, i na skupu u zgradi Industrije nafte, u Šubićevoj ulici u Zagrebu, koji je započeo u subotu 24. kolovoza 1991. u 17 sati, osnivaju *Odbor majki za povratak vojnika iz JNA*. Odboru je sljedeći dan dodan naziv *Bedem ljubavi* (taj je naziv predložila Zdenka Farkaš na skupu roditelja vojnika u Kongresnoj dvorani Zagrebačkog velesajma – dvorana „Globus“, 25. kolovoza 1991., koji je organizirala dr. Ružica Čavar, uoči odlaska majki u Beograd). Navečer, 24. kolovoza 1991., dakle istoga dana kad je osnovan u Zagrebu, gospođa Vera Protulipac osnovala je *Odbor majki za povratak vojnika iz JNA* u Sisku. *Odbori majki za povratak vojnika iz JNA*, odnosno ogranci *Bedema ljubavi*, ili barem

skupovi podrške *Bedemu ljubavi* i slične aktivnosti, javljaju se i u drugim gradovima u Hrvatskoj (abecednim redom): Cres, Čakovec, Bjelovar, Daruvar, Delnice, Dubrovnik, Đakovo, Korčula, Krk, Osijek, Pakrac, Pula, Punat (otok Krk), Rijeka, Sisak, Slavonski Brod, Split, Šibenik, Umag, Varaždin, Zadar, Zagreb itd. Nevladine udruge *Bedema ljubavi* osnivaju se i u inozemstvu; u Kanadi (Toronto) i Nizozemskoj (Hengele) osnovale su ih Hrvatice, a u Belgiji (Ypres), Francuskoj (Lille) i Njemačkoj (Prichenstadt) državljanke tih država (Josipa Milas Matutinović, *Slutnja, strah i nada / Foreboding, Fear and Hope*, Zagreb, 1997., str. 150).

Od rujna 1991., kad je zahtjev da se rujanska klasa vojnika JNA vrati kući djelomice ispunjen, a s obzirom na to da mir još uvijek nije osiguran, *Odbor majki za povratak vojnika iz JNA* preimenovan je u *Pokret majki za mir. Bedemu ljubavi – pokretu majki za mir* pristupale su majke svih naroda, tako da je u Hrvatskoj osnovan i *Pokret majki Srpkinja za mir*, koje su jasno i javno osudile velikosrpsku politiku i agresiju na Hrvatsku. Njihova predstavnica, Smilja Dedić, na HRT-u se prvi put pojavila 5. rujna 1991. u emisiji „U krupnom planu“. U brojnim televizijskim nastupima u Hrvatskoj i inozemstvu, osuđivala je agresiju na Hrvatsku, a na inzistiranje Hrvata iz dijaspore, 15. siječnja 1992. bila je jedini predstavnik *Bedema ljubavi* na skupu zahvale njemačkim vlastima u Bonnu za priznanje Hrvatske. Njezin govor na tom skupu ostavio je vrlo pozitivan dojam na njemačke političare i Hrvate u Njemačkoj. Jednako kao apeli za mir koje je gospođa Olge Carević slala medijima od početka oružane pobune Srba u Hrvatskoj (17. kolovoza 1990.), njezini javni nastupi svjedočili su europskoj i svjetskoj javnosti da to što se događa u Hrvatskoj nije „sukob dvaju plemena zbog etničkih i vjerskih različitosti“, nego prije svega srpska agresija na Republiku Hrvatsku s ciljem prisvajanja teritorija, kojoj su se, svatko na svoj način, suprotstavili svi koji su „Lijepu našu“ smatrali svojom državom i domovinom. One su autentični predstavnici Srba u Hrvatskoj, koji su u ratu dijelili dobro i zlo sa svojim sugrađanima.

Majke su poduzimale sve što su mogle da bi svoje sinove, ali i druge ročnike, ne gledajući na njihovu nacionalnost i vjeroispovijest, izvele iz JNA (prema nekim podacima, angažiranjem majki iz *Bedema ljubavi* i lokalnih vlasti, iz JNA je izbavljeno i poslano svojim kućama 3192 mladića, od toga najmanje 700 Srba i pripadnika drugih nacionalnosti). Organizirale su i pošle na sad već legendarni put u Beograd krajem kolovoza 1991., u namjeri da izravno od Generalštaba JNA zatraže puštanje njihovih sinova kućama. Potom ih je put odveo prema Bruxellesu i ostalim prijestolnicama država članica tadašnje Europske zajednice, u namjeri da od međunarodne javnosti zatraže veće angažiranje u mirnom rješavanju jugoslavenske političke krize i zaustavljanju sukoba, odnosno spašavanju njihovih sinova vojnika iz JNA, ali i da Europu upoznaju s krvavim događajima u Hrvatskoj, koje je uzrokovala velikosrpska agresija. Ubrzo se njihov ugled i glas o njima proširio izvan europskih granica, pa su s istinom o ratu u Hrvatskoj neposredno upoznavale i svjetsku javnost. Na taj način znatno su pridonijele internacionalizaciji jugoslavenske krize, odnosno rata u Hrvatskoj, te otvaranju vrata međunarodne zajednice hrvatskoj diplomaciji. O humanitarnoj djelatnosti *Bedema ljubavi* svjedoče brojne humanitarne akcije, javni prosvjedi, apeli domaćim i svjetskim političkim i vojnim dužnosnicima, organiziranje prihvata i smještaja brojnim prognanicima i izbjeglicama, staranje o djeci poginulih branitelja, kao i o invalidima Domovinskog rata, te pomaganje hrvatskim braniteljima na prvim linijama bojišta..

Iz recenzija:

Knjiga Slavice Bilić važno je svjedočanstvo presudnog vremena. Kako živimo u zemlji nemarnog odnosa prema bitnim činjenicama vlastite prošlosti to je objavljivanje ove knjige višestruko

vrijedno. Mislim da je gospođa Bilić izbjegla zamke trajnih političkih promjena našeg društvenog konteksta te ustrajala na bitnim i neupitnim činjenicama. Njezin je trud u tom smislu vrijedan podrške i pozornosti. ...

Želim naglasiti kako je za razliku od vulgarnih interpretacija o devedesetim godinama prošlog stoljeća, kojima svjedočimo već više od deset godina, riječ o vremenu obilježenom brojnim časnim ljudima. Njihova zadaća nije bila nimalo laka. Valjalo je ustrajati na općim humanističkim idealima, suprotstaviti se medijskoj hajci JNA i KOS-a, ne odustati od borbe za međunarodno priznanje Republike Hrvatske i mir, a istovremeno iz ratnog vihora spašavati ne samo hrvatske mladiće, već jednako tako i one drugih nacionalnosti. Pamtim jedan od karakterističnih događaja tog doba kad su pod okriljem noći aktivistice Bedema ljubavi u sjedište organizacije u Vlaškoj ulici dovele vojnike iz Garnizona JNA u Varaždinu. Bili su to mladići iz Srbije i Crne Gore. U prvim trenucima po dolasku bili su u strahu od „ustaša“, a kad su nakon kratkog vremena shvatili, ne samo da im ne prijete opasnost, već da im je pružena svakovrsna pomoć, njihovom olakšanju nije bilo kraja. (Vladimir Bogdanić)

Ova knjiga sastoji se od mnoštva povezanih i zasebnih ljudskih sudbina i priča. Naša autorica gospođa Slavica Bilić nam vjerodostojno priča svoje viđenje jednog povijesnog razdoblja koje je bilo veoma teško i presudno za budućnost Republike Hrvatske i njenih građana. ...

Dok čitamo ovu knjigu primijetit ćemo da je po mnogočemu autobiografskog karaktera. S druge strane ćemo naći i mnogo povijesnih činjenica, te autoričinih emotivnih sjećanja o sudionicima i događajima iz tog vremena. (...) Svojom knjigom Slavica nas podsjeća i obavezuje da nikad ne zaboravimo biti ljudi! Poručuje nam da su ljubav, suosjećanje, hrabrost, tolerancija, humanost ... zdravi temelji i jedini put u bolje sutra. (...)

Zahvalna sam joj na činjenici da je svojim primjerom meni osobno dala snagu i motivaciju da (umjesto očaja i nijeme nemoći) svim srcem krenem u borbu za pravdu i pravednost, u borbu za slobodu domovine, onako kako sam u danom trenutku najbolje mogla i znala. ... (Smilja Dedić)

Kao članica Bedema ljubavi od samog početka njegova djelovanja imala sam prilike osobno razgovarati s desecima majki mladića zatečenih na odsluženju vojnog roka u JNA diljem Jugoslavije i slušati njihove strahove, patnju, tugu i očaj zbog neizvjesne sudbine njihovih sinova i nemogućnosti da na nju na bilo koji način utječu. One koje su sa strepnjom dočekivale svaki novi dan, sa strahom i nadom iščekujući vijesti iz „kasarni“ ili iz Beograda, ili one koje su očajnički tražile svoje sinove ne znajući jesu li uopće živi, bez obzira na to jesu li bile obrazovane ili neobrazovane, s titulom ili bez nje, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost, bez obzira na to iz koje republike dolazile, željele su jedino da ih se prepoznaje kao majke koje traže da im vrate njihove sinove, žive! Zanimljivo je napomenuti da su se na apsolutno isti način ponašale i majke srpskih ročnika iz Srbije dok god su bezuspješno tražile povratak svojih sinova.

Sve majke u Hrvatskoj prigrlile su BEDEM LJUBAVI kao svoju organizaciju, jer su u njoj mogle naći razumijevanje, jer su kroz nju mogle djelovati, dobiti podršku bez puno objašnjenja i putokaz ako su same odlučile krenuti u akciju i prekinuti agoniju iščekivanja, pa makar samo da vide sina i uvjere se da je još uvijek živ. I sve te žene, te majke, a bilo ih je na tisuće svuda oko nas, vrlo lako mogu pronaći sebe u knjizi Slavice Bilić, jer strahovi i strepnje majke Slavice Bilić odražavaju i njihove strahove i strepnje, a odlučnost majke Slavice Bilić da ne posustane pred bilo kojom nemogućnošću izražava i njihovu odlučnost i sve one se mogu poistovjetiti s njom ili s bilo kojim primjerom potrage navedenim u knjizi. I zato je ova knjiga dragocjeni dokument jednog vremena, koje je na sreću zauvijek iza nas. (Vesna Mihelić Villi)

Riječ autorice:

Živjeti u Hrvatskoj isključuje duža mirna i stabilna vremena. Jer naša je zemlja u posljednjih stotinjak godina doživjela tri velika rata, nekoliko državnih zajednica, potpuno različite sustave vlasti, ideologije, svekoliki radikalizam i nasilje. Mada je i povijest europskog kontinenta prožeta ovakvim i sličnim činjenicama, ipak je sudbina ovdašnjih generacija teško usporediva sa sudbinama običnih europejaca.

Ova knjiga svjedočanstvo je vremena u kojem su se brojni dramatični događaji svom silinom dogodili u relativno kratkom povijesnom i vremenskom intervalu. Drama devedesetih godina 20. stoljeća bitno je obilježila naše živote. U njoj su veliku ulogu imali brojni, javnosti nepoznati, muškarci i žene, te ona „tiha“ većina dobrih ljudi koji su se angažirali iz najdubljih uvjerenja i s osjećajem obveze za vrijeme i prostor u kojem su živjeli, spašavajući mnoge mlade živote. Bio je to strašan rizik, ne samo za živote mladih vojnika koji su bili u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA), već i za širi krug članova njihovih obitelji, za cijelu zajednicu i čitav jedan narod. Žestina i mržnja, a posebno sposobnost manipuliranja javnošću kojom su JNA i njezina Kontraobavještajna služba (KOS) upotrebljavali našu djecu za ostvarenje ideje „Velike Srbije“, bile su bez presedana u novijoj povijesti.

U sređenijim zemljama, s jasnim kriterijima o važnim i manje važnim povijesnim činjenicama u razdoblju 1990. – 1995., odnosno u vremenu o kojem govori ova knjiga, puno bi se više pisalo i javno razgovaralo poštujući istinu i ključne znanstvene činjenice. Na žalost i na razočaranje sudionika tih povijesnih događanja, u Hrvatskoj to danas nije tako. Tome je više razloga, no jedno je ipak neupitno: potreban je još veći trud i neposustajanje u svjedočenju o tim povijesnim događajima moderne hrvatske povijesti, bez obzira na okolnosti i poteškoće.

Ovom knjigom nastojala sam sačuvati slike i uspomene te dočarati dio atmosfere koju su majke stvorile u prostoru između politike, nasilja, medijske manipulacije i interesa Generalštaba JNA spašavajući živote svoje djece, odnosno mladih vojnika, najvitalnije i nevine žrtve tog brutalnog rata. Bilo je to vrijeme kada su hrvatski i mladići drugih nacionalnosti s prostora tadašnje Jugoslavije zatečeni u JNA postali sredstvo manipulacija i ucjena neprijateljske strane, odnosno sredstvo potencijalnih smrtonosnih prijetnji hrvatskom stanovništvu. U više sam navrata osobno javno o tome govorila, no u ovoj knjizi sam nastojala sažeti i sačuvati ono najvažnije. Činim to i danas, uvjereni u ispravnost svojih osjećaja i činjenica koje su protokom vremena potisnute ili zaboravljene, jer zapovjedništvo JNA nikada nije niti osumnjičeno, kamoli optuženo ili osuđeno za ratne zločine, iako su bili najodgovorniji za krvavi rasplet jugoslavenske političke krize 1990-ih, što su potvrdili i mnogi europski političari izravno involvirani u raspletu krize. Činim to i uvjereni u osobnu obvezu s nadom i vjerom da generacije koje dolaze neće biti u sličnoj situaciji, a da će im iskustvo koje ovdje prenosim ipak biti od pomoći, ne samo da razumiju prošlost, već i da jasnije gledaju vrijeme koje dolazi.

Knjige, znanstvene i stručne studije, zbornici radova:

Stjepan Milković, Alfe žive vječno!, Zagreb, studeni 2013.; suizdavaštvo s Udrugom SJP Alfe, MUP-om RH i gradom Zagrebom

Knjiga *Alfe žive vječno!* (prilozi za ratni put Specijalne jedinice policije „Alfa“ Zagreb u Domovinskom ratu 1991.-1995.), znanstveni je pregled djelovanja Posebne / Specijalne jedinice policije „Alfa“ u Domovinskom ratu, ali i nakon njega. Utemeljena je na primarnim izvorima i memoarskom gradivu neposrednih sudionika događaja, što knjizi daje posebnu kvalitetu, tim više

jer je i njezin autor sudionik većine događaja o kojima piše. Istodobno, knjiga govori o važnosti ustrojavanja posebnih / specijalnih jedinica Ministarstva unutarnjih poslova za obranu i oslobađanje Hrvatske u Domovinskom ratu. Knjiga je obogaćena zemljovidima s prikazanim smjerovima djelovanja „Alfi“ u važnim oslobodilačkim akcijama i operacijama Oružanih snaga Republike Hrvatske u Domovinskom ratu, te s fotografijama iz toga razdoblja kao autentičnim svjedočanstvom o ljudima koji su među najzaslužnijim za obranu i oslobađanje Hrvatske. Knjiga je, zapravo, spomenik jednoj od postrojbi hrvatskih policajaca – ratnika, kojima je pripala posebna, važna, uloga u stvaranju suvremene, neovisne hrvatske države, što je bio stoljetni san mnogih generacija Hrvata. Kao prva znanstvena monografija o ratnom putu jedne od posebnih / specijalnih jedinica MUP-a RH u Domovinskom ratu, ova bi knjiga trebala motivirati i pripadnike ostalih srodnih postrojbi da, na znanstveno utemeljen način, svoj ratni put ovjekovječe monografijama. Stoga, zbog ustrajnosti i strpljenja u radu te poštivanja znanstvene metodologije, kako u korištenju pisanog arhivskog gradiva, tako i u odabiru memoarskoga gradiva, autor ove knjige zaslužuje posebne čestitke.

Iz recenzije (dr.sc. Mirko Bilandžić, izv.prof.):

Opseg rukopisa (346 strana) obuhvaća glavni tekst, 8 shema, gotovo 350 fotografija, faksimila dokumenata ili zemljovida te 155 bilješki u kojima su dana dopunska objašnjenja, usporedbe i podaci. Organizacijski, rukopis se sastoji od autorove zahvale, predgovora, sažetka, uvoda, središnjeg dijela rada koji sastavljen od 117 međusobno povezanih makar segmentiranih potpoglavlja, zaključnog razmatranja, popisa literature, popisa oznaka i kratica, životopisa autora te kazala pojmova. Popis literature ukupno uključuje 60 izvora: Knjige (15), Zbornici radova (2), Znanstveni i stručni radovi (8), Magistarski i diplomski radovi (4), Internet stranice (13), Zakoni, propisi i strategije (18).

Rukopis je socijalnoznanstveni te memoarsko-povijesni prikaz Specijalne jedinice policije „Alfa“ Policijske uprave zagrebačke od njezinog osnivanja 23. srpnja 1991. do prestanka postojanja (reorganizacijska integracija) 2008. godine. Kronološkim pregledom prikazani su ustrojavanje, djelovanje i izvršavanje zadaća „Alfi“ tijekom Domovinskog rata i u postratnom razdoblju i to kako uloga „Alfi“ u vojno-borbenim djelovanjima tako i u izvršavanju mirnodopskih policijskih zadaća. Također, rukopis sadrži i podatke o svim pripadnicima aktivnog i pričuvnog sastava „Alfi“ i njihova sjećanja o djelovanju „Alfi“ i njihovoj ulozi u tim djelovanjima. No, rukopis nije samo puka kronologija. Cjelokupni događaji kontekstualizirani su u procesu osamostaljenja i nastanka Republike Hrvatske, stjecanja slobode u Domovinskom ratu, procesu unutarnje izgradnje Republike Hrvatske i stvaranja njezinog sustava nacionalne sigurnosti i njegovih vitalnih komponenti, prije svega Oružanih snaga i protuterorističkih kapaciteta.

Knjiga *Alfe žive vječno! Prilozi za ratni put Specijalne jedinice policije „Alfa“ Zagreb u Domovinskom ratu 1991.-1995.*, iznimno je kvalitetno socijalnoznanstveno, povijesno i monografsko, ali na određeni način i memoarsko/autobiografsko djelo. Rukopis Stjepana Milkovića predstavlja logički zaokruženo i vrlo kvalitetno štivo nastalo kombinacijom znanstveno istraživačkog rada, ali u interpretaciji i protkanog osobnim iskustvima autora stečenim sudioništvom u „Alfama“ i slijedom toga sudioništvom u politički, društveno, sigurnosno i povijesno za Republiku Hrvatsku presudnim procesima čiji su „Alfe“ vitalan dio. Knjiga Stjepana Milkovića dragocjen je i rijedak znanstveno-stručni i monografski doprinos razumijevanju geneze specijalnih snaga, bitan prilog rasvjetljavanju i svjedočenju istine o Domovinskome ratu tom prijelomnom i najvažnijem trenutku cjelokupne hrvatske povijesti, dokaz o neizmjerljivom doprinosu koji su „Alfe“ dale u obrani, ostvarenju slobode, stvaranju i

uspostavi današnje Hrvatske, ali i uloge Specijalne policije u stvaranju sustava nacionalne sigurnosti i njegovih presudnih komponenti. Ovaj prikaz specijalnih policijskih postrojbi nema isključivo značaj na znanstveno-stručnoj razini, već je i nastojanje da se javnim obznanjivanjem spoznaja o „Alfama“ one naprosto otrgnu mogućem zaboravu prošlosti. Makar knjiga nedvojbeno predstavlja određenu viziju, velika je vrijednost i prednost ove knjige što je njezin autor ujedno i sudionik i određeni protagonist događaja o kojima piše, analitičar tih događaja i praktični specijalac. Takva tendencija analize događaja iz osobne vizure ovdje dobiva sasvim novo značenje. U analizi događaja autor je istodobno autentični svjedok tih događaja čime se pridonosi potpunijem i objektivnijem uvidu u jedince analize. No, knjiga ima i dodatnu vrijednost. Svoja autentična svjedočenja i znanstveno stručne analize autor je podvrgnuo dodatnoj provjeri. Metodom usmene historije prikazao je i svjedočenja drugih aktera istih tih događaja - ostalih pripadnika „Alfi“. Ukupno, autor je prikazao specifične unutarnje i međunarodne okolnosti nastanka specijalnih snaga koje su u tom kontekstu neodvojiva analitička jedinica od procesa nastanka Republike Hrvatske, prikazao je da su „Alfe“, ali i cjelokupna Specijalna policija Ministarstva unutarnjih poslova RH u vrijeme Domovinskog rata i postratnom razdoblju dali neizmjeran doprinos u obrani Domovine, oslobađanju okupiranog teritorija i stvaranju sustava nacionalne sigurnosti i time ostvarenja sigurnosti građana. Također knjiga predstavlja i sjećanje na herojstvo i žrtvu hrvatskih specijalaca koji su stvarali hrvatsku državu treba zbog čega svim današnjim i budućim naraštajima trebaju biti inspiracija i afirmativni poticaj za ukupna životna stremljenja. Kombinacijom odličnog izbora teme istraživanja, teorijskog okvira i metodologije Stjepan Milković ovom je knjigom dao dodatni doprinos kako hrvatskoj općoj tako i vojno-policijskoj povijesti, ali i nizu znanstvenih (pod)disciplina. Knjiga predstavlja doprinos povijesnoj znanosti, ali će zasigurno utjecati i na buduća istraživanja u okvirima sociologije vojske i rata te okvirima interdisciplinarnih sigurnosnih studija.

Knjigu Stjepana Milkovića *Alfe žive vječno! Prilozi za ratni put Specijalne jedinice policije "Alfa" Zagreb u Domovinskom ratu 1991.-1995.* može se po svojoj formi kategorizirati kao znanstvenu knjigu/monografiju koja je namijenjena ne samo akademskoj zajednici, posebno znanstvenicima i stručnjacima u području interdisciplinarnih sigurnosnih studija, socijalnoznanstvenim istraživačima vojske i rata, istraživačima i polaznicima vojnih i policijskih studija, već i profesionalnim pripadnicima policije i vojske, ali i široj javnosti.

Rukopis predstavlja impozantan znanstveno-stručni doprinos kako interdisciplinarnim sigurnosnih studijama tako i sociologiji vojske i rata. Dodatno radi se o prvoj knjizi takve tematike kod nas koja je nastala upravo iz pera vrsnog stručnjaka koji je tematiku obradio na zavidnoj znanstvenoj razini, a koji je istovremeno i autentični svjedok i sudionik događaja o kojima piše.

Ivan Brigović i Ivan Radoš, „101. brigada HV-a“, nakladnici: UHBDR 101. Brigada Susedgrad i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata – Zagreb

Monografija prikazuje ratni put 101. brigade ZNG-a/HV-a Susedgrad, od njenog nastanka i početka ustrojavanja u lipnju 1991. do ukidanja iz mobilizacijskog razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske 30. lipnja 2001. godine. U uvodnom dijelu knjige, nakon predgovora i riječi ratnih zapovjednika brigade, dani su kratki prikazi procesa osamostaljenja Republike Hrvatske, organizacije obrane na području grada Zagreba i organizacije obrane na području Susedgrada tijekom 1990. i prve polovice 1991. godine.

U središnjem dijelu knjige ratni put 101. brigade ZNG-a/HV-a, opisan je u devet poglavlja – 1) Nastanak i ustrojavanje 101. brigade ZNG-a, 2) Mobilizacija, naoružavanje i prve aktivnosti 101. brigade ZNG-a, 3) Prva bojna djelovanja 101. brigade ZNG-a, 4) Sudjelovanje 101. brigade ZNG-a u obrani južnih prilaza gradu Zagrebu, 5) Sudjelovanje 101. brigade HV-a u obrani istočne Slavonije (studeni 1991. – lipanj 1992.), 6) Demobilizacija brigade i prevođenje u pričuvu (lipanj – srpanj 1992.), 7) Priprema brigade za oslobađanje okupiranih područja Republike Hrvatske, 8) Sudjelovanje brigade u operaciji „Oluja“ i 9) Djelovanje brigade do ukidanja iz mobilizacijskog razvoja Oružanih snaga Republike Hrvatske.

Drugi dio knjige u šest poglavlja prikazuje uspomene na 101. brigadu ZNG-a/HV-a – 1) U spomen na poginule i nestale pripadnike 101. brigade ZNG-a/HV-a, 2) Znakovlje 101. brigade ZNG-a/HV-a, 3) Odličja i priznanja 101. brigade ZNG-a/HV-a, 4) Bilteni 101. brigade HV-a i izvaci iz tiskovina, 5) Multimedijalni projekt „101. za Hrvatsku“ i 6) Čuvanje uspomena na 101. brigadu ZNG-a/HV-a (Trgovi, parkovi i ulice u spomen na brigadu, Obilježavanje obljetnica brigade, Dobrotvorno društvo „Čovječnost“ iz Susedgrada, HVIDRA Susedgrad i UHBDR 101. brigade ZNG-a/HV-a Susedgrad).

Na kraju knjige nalaze se zahvala nakladnika, bilješka o autorima, kazala imena i mjesta, popis kratica, popis izvora i literature te popis zemljovida i shema.

Monografija ima 404 strane, a tekst je popraćen sa sedamnaest zemljovida, četrnaest shema i 741 fotografijom. Uz to, u knjigu su uvršteni i svi bilteni 101. brigade ZNG-a/HV-a (brojevi 1–5), nastali tijekom boravka brigade na istočnoslavonskom bojištu 1991.–1992., autentično svjedočanstvo tog vremena očima pripadnika brigade, njihovih suboraca, prijatelja i najbližih.

Napisali su je zaposlenici Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata Ivan Brigović i Ivan Radoš, na temelju izvornog arhivskog gradiva 101. brigade ZNG-a/HV-a, koje je pohranjeno u Središnjem vojnom arhivu Ministarstva obrane Republike Hrvatske na Črnomercu u Zagrebu, dopunjenog priložima pripadnika brigade. Neke od najzanimljivijih priča pripadnika brigade te njihovih nadređenih zapovjednika i suboraca iz drugih postrojbi Hrvatske vojske posebno su istaknute u tekstu kao autentično svjedočanstvo ratnog puta 101. brigade ZNG-a/HV-a u Domovinskom ratu.

IV. Kulturno-prosvjetna i znanstvena djelatnost

Tijekom 2013. godine objavljeno je (13) ili je u pripremi za tisak (7) u znanstvenim ili stručnim časopisima, monografijama i zbornicima te ostalim stručnim tiskovinama ukupno 20 znanstvenih ili stručnih radova zaposlenika Centra s temama iz Domovinskog rata (ne računajući činjenicu da su zaposlenici Centra tijekom 2013. bili i autori uvoda i dijelova knjiga ili recenzenti ili suradnici u sređivanju ili objavljivanju publikacija, kojih Centar nije izdavač ili suizdavač). Uza to, zaposlenice Centra Ana Holjevac Tuković i Željka Križe sudjeluju u radu radnih skupina Ministarstva branitelja za problematiku civilnih žrtava i u „Radnoj skupini za pripremu i izradu Prijedloga Zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja u Domovinskom ratu“ te u Savjetodavnom odboru projekta UNDP-a “Prava i potrebe ratnih žrtava seksualnog nasilja u Hrvatskoj: Nerazriješeno nasljeđe rata 1991. – 1995.“.

Znanstveni i stručni radovi:

- Slaven Ružić - Dražen Živić, „Ratni mortalitet Srba (bivše) općine Vukovar tijekom 1991.“, *Scrinia Slavonica*, vol. 13 (2013.), str. 261-276 (pregledni znanstveni rad).

- Ana Holjevac Tuković, „Arhiv međunarodnog kaznenog suda u Haagu, njegov značaj i dostupnost za arhiviste i istraživače”, Zbornik radova s 4. kongresa hrvatskih arhivista “Arhivi i politika”, održanog u Opatiji od 22. do 25. listopada 2013.
- Josipa Maras Kraljević, *Svjedočanstva žena otoka i priobalja iz Domovinskog rata: Koracima nade u istinu*, urednice Ivana Haberle, Vesna Matešić i Veselka Birkić, Udruga „Žene u Domovinskom ratu – Zadar“, Zadar 2013.; prikaz u: Časopis za suvremenu povijest, Vol. 45, No.3, Zagreb 2013.
- Ivan Brigović, “101. brigada ZNG-a/HV-a – ratni put”, *VP-časopis sa vojnu povijest*, br. 30 (rujan 2013.)
- Ivan Radoš – Ivan Brigović, *101. brigada HV-a*, Zagreb, siječanj 2013.
- Ivan Radoš, “4. gardijska brigada HV-a – ratni put”, *VP-časopis sa vojnu povijest*, br. 22 (siječanj 2013.)
- Ivan Radoš, “7. gardijska brigada HV-a – ratni put”, *VP-časopis sa vojnu povijest*, br. 29 (kolovoz 2013.)
- Domagoj Štefančić, “42. brdska brigada ‘Bregava’ Armije Bosne i Hercegovine - Stolac (drugi dio), u: *Stolačko kulturno proljeće - Godišnjak Matice hrvatske Stolac*, 2013.
- Mario Tomas i Ante Nazor, Prikaz borbi na bosanskoposavskom bojištu 1992., Scrinia Sclavonica – godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, 13, Slavonski Brod, rujan 2013., 277-315.
- Ante Nazor, „Velikosrpska politika i pokušaj njezine realizacije početkom 1990-ih u Hrvatskoj“, *Voćin – crkva i svetište*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa, Požega, 2013., 189-204.
- Ante Nazor, „Kontinuitet velikosrpske ideologije kao uzrok rata u Hrvatskoj 1990-ih“, *Vukovar '91. – istina i/ili osporavanje (između znanosti i manipulacije)*, ur. Dražen Živić, Sanja Špoljar Vržina, Vinicije B. Lupis, Sandra Cvikić, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Vukovar, Zagreb – Vukovar 2013., 33-56.
- Ante Nazor, „Pregled važnijih datuma u procesu stvaranja i obrane suvremene hrvatske države“, *Domovinski rat*, katalog izložbe, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb, 2013.
- Gordana Akrap and Ante Nazor, „Croatian Intelligence Community: from totalitarian to Democratic system“, *Intelligence Reforms in the Balkans, Journal of Mediterranean and Balkan Intelligence*, Research Institute for European and American Studies, volume 1, number 2, December 2013., 71-94.

U tisku ili u postupku recenzije za objavljivanje:

- Ana Holjevac Tuković, “Josipdol i Modruš u Domovinskom ratu”, rad za Zbornik sa znanstvenog skupa u organizaciji HAZU-Razred za društvene znanosti – Katedra Čakavskog sabora Modruša na temu “Josipdol i Modruš u 20. stoljeću” (u tisku)
- Julija Barunčić Pletikosić, „Domovinski rat u izvješćima Glasa Koncila – kronika ratnih razaranja širom Hrvatske“, rad za zbornik *Fenomen Glasa Koncila 1963. – 2013.* (znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem), Zagreb, prosinac 2013. (u tisku)
- Domagoj Štefančić, “Ratni put 65. Ivanićgradske bojne HV-a u svjetlu dokumenata ‘Republike Srpske Krajine’ i JNA” (rad u postupku recenzije)
- Domagoj Štefančić, “S onu stranu Kupe – srpski izvori o vojnoj operaciji Vihor“ (rad u postupku recenzije)

- Janja Sekula, "Propast mirovnih pregovora i odluka predsjednika Franje Tuđmana o početku operacije oslobađanja okupiranog dijela zapadne Slavonije", Zbornik sa znanstvenog skupa *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990.-1999.)*, koji je održan 10. prosinca 2012. u Zadru u organizaciji Sveučilišta u Zadru, Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba te Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, izvorni znanstveni rad (u tisku)
- Janja Sekula Gibač - Ante Nazor, „Proces pokušaja normalizacije hrvatsko-srpskih odnosa i mirne reintegracije RSK 1994/1995. na okupiranom području zapadne Slavonije“ (izvorni znanstveni članak), prošao recenziju za *Časopis za suvremenu povijest* (u tisku)
- Ante Nazor, Sastanak u Uredu predsjednika RH, ujutro 20. studenoga 1991. (prilog raspravi o tome je li predsjednik Tuđman „izdao“ ili „žrtvovao“ Vukovar), Zbornik sa znanstvenog skupa *Franjo Tuđman i stvaranje suvremene hrvatske države (1990.-1999.)*, koji je održan 10. prosinca 2012. u Zadru u organizaciji Sveučilišta u Zadru, Hrvatskog instituta za povijest iz Zagreba te Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, izvorni znanstveni rad (u tisku).

Izložbe 2013.:

Tijekom 2013. Centar je bio organizator/suorganizator ili je sudjelovao u pripremi četiri postavljene izložbe te u pripremi dvije izložbe; jedna od njih otvorena je 23. siječnja 2014. u Vukovaru, a otvorenje druge planirano je u kolovozu 2014. u Rijeci.

- Sesvete, Centar kulture, 28. svibnja (utorak) u 19 sati otvorena je izložbe ratnih plakata, autora Maria Reljanovića (Vojni muzej MORH-a), u suradnji s Centrom.
- Šibenik, 16. rujna (ponedjeljak), 18.45 -19.30 sati, otvorena je izložba o stradanju civila i civilnih objekata u Šibeniku u Domovinskom ratu, autora Zorana Lučića Luce; Centar je suorganizator izložbe.
- Župa dubrovačka, 17. studenoga (nedjelja) u zgradi „Blagajne“ u Mandaljeni otvorena je izložba „U srcu Župe svijetli Vukovar“, koju su organizirali Zajednica žena „Katarina Zrinski“ i Udruga branitelja dragovoljaca Domovinskog rata Župe dubrovačke te naš Centar (pripremio plakate za izložbu) i Dubrovački muzeji.
- Bruxelles, European Parliament (JAN 2 Q AREA), 27. studenoga (srijeda), od 18 do 19 sati, otvorena je izložba „Vukovar 1991“, domaćin i organizator otvaranja izložbe, koju je pripremio naš Centar, bila je predsjednica HSP Ante Starčević Ruža Tomašić - zastupnica u EU parlamentu. Na otvaranju se okupilo oko 100-ak posjetitelja, kojima su podijeljene replike „Vučedolske golubice“ i prospekt na engleskom jeziku o „Mjestu sjećanja – Vukovarskoj bolnici“, za koji je tekst pripremio naš Centar.
- Sudjelovanje u izradi teksta te odabiru fotografija i video zapisa o Domovinskom ratu za potrebe stalnoga postava gradskog muzeja u dvorcu grofa Eltza u Vukovaru (otvoren 23. siječnja 2014.).
- Sudjelovanje u izradi postava „Spomen zbirke Domovinskog rata Primorsko-goranske županije“, koja će biti instalirana u prostorijama Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja u Rijeci; zaposlenici centra Slaven Ružić i Domagoj Štefančić tijekom 2013. priredili su stručne tekstove za tematske cjeline: „Kronologija događanja na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u razdoblju od 1990. do 1995. godine“ i „Raspad Jugoslavije – osamostaljenje Hrvatske“. Konačna realizacija spomenutog projekta predviđena je za kolovoz 2014. godine.

Znanstveni i stručni skupovi, javne tribine, predavanja i promocije 2013.:

Tijekom 2013. godine Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata i njegovi zaposlenici sudjelovali su kao organizatori ili suorganizatori te kao aktivni sudionici (predavači, promotori) na više od 100 (109) izložbi, znanstvenih i stručnih skupova, javnih tribina i predavanja, te promocija, na kojima su govorili znanstvenici, zapovjednici i ostali sudionici događaja iz Domovinskog rata te autori promoviranih publikacija.

Primjerice:

- 15. siječnja (utorak): Zagreb, Gajnice – dom kulture, 18-19.15 sati, promocija knjige „101. brigada ZNG/HV“, čiji su autori djelatnici Centra Ivan Brigović i Ivan Radoš, a Centar je suizdavač; pred više od 400 ljudi govorili su autori knjige, ravnatelj Centra Ante Nazor i predstavnici Udruge 101. brigade te njezini zapovjednici.
- 16. siječnja (srijeda): Zagreb, Klub sveučilišnih nastavnika, Hebrangova 17, 18 do 20.30 sati predavanje ravnatelja Centra za članove Hrvatskog diplomatskog kluba i razgovor s njima o detaljima važnim za razumijevanje procesa priznanja, povodom Dana međunarodnog (diplomatskog) priznanja Hrvatske.
- 18. siječnja (petak): Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 11 – 12.30 sati; predavanje za studente 1. godine studija povijesti na Katoličkom sveučilištu o djelatnosti Centra; predavali su: voditelj Odjela za arhivsko gradivo Centra Mate Rupić o gradivu koje se čuva u Centru i ravnatelj Centra o izdavačkoj djelatnosti Centra.
- 21. siječnja (ponedjeljak): Zadar:
Kazalište lutaka, od 13 do 14.30 sati, ravnatelj Centra imao je uvodno predavanje o kontinuitetu velikosrpske politike kao uzroku Domovinskoga rata za učenike srednjih škola, koji su sudjelovali u izložbi radova i kreativnim radionicama Trans-medijalnog pripovjedanja na temu „20 godina vojno-redarstvene operacije Maslenica 1993. – 2013.“
- Filozofski fakultet u Zadru, od 17 do 17.45 sati, ravnatelj Centra održao je uvodno predavanje, zajedno s dr. sc. Zlatkom Begonjom iz Instituta HAZU u Zadru, povodom izložbe znakovlja hrvatskih postrojbi iz Domovinskog rata, koju je postavio student Filozofskog fakulteta u Zadru Marin Sabolović.
- Gradska loža u Zadru, od 18 do 19.45 sati; promocija fotomonografije o 1. gbr; uz ravnatelja Centra, govorili su general Medved i još petorica promotora, sudionika Domovinskog rata iz 1. gbr.
- 24. siječnja (četvrtak): Zagreb, Klub zadarskih studenata (Kukuljevićeva 8, kod Britanskog trga); predavanje studentima, uglavnom iz Zadra i okolice, o kontinuitetu velikosrpske politike i operaciji Maslenica.
- 25. siječnja (petak): Bistra kraj Zaprešića, Kulturni centar općine Bistra, 18-19.30 sati, Tribina „Prešućivani zločini u Domovinskom ratu (o ženama žrtvama silovanja u Domovinskom ratu); uz Mariju Slišković i ostale goste, o tome je govorila i zaposlenica Centra Željka Križe.
- 29. siječnja (utorak): Zagreb, Hrvatski državni arhiv, od 10 do 11.30 sati, Mate Rupić – voditelj Odsjeka za arhivsko gradivo i ravnatelj Centra održali su predavanje o Domovinskom ratu za učenike/ce iz gimnazije iz Zadra i profesore povijesti na školama u Zadru.
- 7. veljače (četvrtak): Petrinja, Hrvatski dom, 19-20.30 sati, promocija knjige Ante Kovačevića „Čovjek i njegova sjena“; nazočilo je nekoliko stotina slušatelja, a govorili su: autor knjige, njegova “sjena” Željko Krekić, biskup dr. sc. Vlado Košić i ravnatelj Centra.

- 13. veljače (srijeda): Zagreb, restoran „Mali Raj“, Samoborska 77, 19-21.30 sati, promocija knjige „Moj prijatelju mene više nema“, u izdanju Udruge dragovoljaca hrvatskih obrambenih snaga (HOS) Grada Zagreba; uz ostale, govorili su ravnatelj Centra i zaposlenik Centra Ivan Radoš.
- 28. veljače (četvrtak): Pakrac, promocija knjige Crna mapa, čiji je Centar suizdavač i prigodni program u povodu obljetnice prvog oružanog sukoba u Domovinskom ratu, 18-20 sati; uz ostale, govorio je ravnatelj Centra.
- 8. ožujka (petak):
Beč, prostor Hrvatskog povijesnog instituta, 19 – 21 sat; predavanje ravnatelja Centra o tijeku Domovinskog rata i informacijskom ratu, te prof. dr. sc. Miroslava Tuđmana o „Programiranju istine“, povodom izlaska njegove knjige, istoimenoga naslova; moderator je bila Anita Šikić, ravnateljica. Hrvatske sveučilišne naklade, koja je bila organizator spomenutog predavanja i promocije.
- Grubišno Polje, 8-11 sati, zaposlenici Centra Natko Martinić Jerčić i Ivan Radoš održali su učenicima srednje škole Bartol Kašić predavanje o počecima Domovinskog rata i stvaranja suvremene hrvatske države, u sklopu obilježavanja Dana škole.
- 12. ožujka (utorak):
Ilok, prostor Muzeja grada Iloka u dvorcu Odescalci, 10.30 – 13.30 sati, okrugli stol o Iloku u Domovinskom ratu, kao uvod u pisanje monografije o Iloku u Domovinskom ratu, 1991.-1998.; uz ravnatelja Centra, govorili su sudionici rata iz Iloka (pripadnici policije, ZNG-a, Saniteta, Kriznog štaba) te dr. sc. Dražen Živić iz instituta Ivo Pilar iz Vukovara, o demografiji i zaposlenik Centra Natko Martinić Jerčić.
- Županja, amfiteatar u srednjoškolskom centru, 16.30-17.30 sati, predavanje ravnatelja Centra za oko 100-ak srednjoškolaca o počecima suvremene Republike Hrvatske i Domovinskom ratu.
- 14. ožujka (četvrtak):
Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 14.30 – 15.30, predavanje za 30 učenika/ca 7. i 8. razrede OŠ Juraj Habdelić iz Velike Gorice o počecima suvremene Republike Hrvatske i Domovinskom ratu.
- Zagreb, dvorana Islamskog centra, 20 – 21.15 sati, promocija knjige Ante Kovačevića „Čovjek i sjena“; uz autora knjige, njegovoga pratitelja (bivšeg UDBA-ša) i Zlatka Hasanbegovića iz Hrvatskog instituta za povijest, koji su govorili o knjizi, ravnatelj Centra govorio je o srpskim dokumentima koji svjedoče o djelovanju 5. kolone u RH i potrebi osude svih zločina, od 1941. do 1995. godine.
- 18. ožujka (ponedjeljak): Zagreb, Hrvatsko vojno učilište, Ratna škola, 13 – 15 sati, predavanje ravnatelja Centra polaznicima Ratne škole, na temu „Pretvaranje JNA u srpsku vojsku“.
- 25.-26. ožujka (ponedjeljak-utorak): 6. državni stručni skup za učitelje i nastavnike povijesti na temu Domovinski rat – Operacija Maslenica: uz povjesničara dr. sc. Zlatka Begonje iz Zadra i neposredne sudionike – zapovjednike u operaciji, te povjesničara Tomislava Šulja (memoarsko gradivo hrvatske strane o operaciji Maslenica), pred oko 220 nastavnika/ca povijesti iz cijele Hrvatske, govorili su zaposlenici Centra Ivan Radoš (o sudjelovanju 9. gbr) i Ivan Brigović (o dokumentima RSK o operaciji Maslenica), te ravnatelj Centra (o pokušaju ustrojavanja 1. jurišne brigade SVK).
- 4. travnja (četvrtak): Zagreb, Privatna umjetnička gimnazija, 10-11.15 sati, predavanje o uzrocima Domovinskog rata i počecima stvaranja suvremene Republike Hrvatske.

- 6. travnja (subota): Zagreb, hotel Antunović, od 11 do 13.00 sati, ravnatelj Centra je kao gost predavač sudjelovao na skupu Hrvatskog nacionalnog vijeća, s izlaganjem na temu „Vjerodostojno istraživanje i objavljivanje – Temelj ispravne slike Hrvatske.
- 11. travnja (četvrtak): Karlovac, Zorin dom, 18-19.30 sati, promocija monografija 1. gbr, povodom dana Karlovačke županije; uz ravnatelja Centra, govorili su: generali Tomo Medved, Josip Stojković i Josip Lucić, te gradonačelnik Karlovca Damir Jelić i župan karlovačke županije.
- 16. travnja (utorak): Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 10 – 11.30 sati, predavanje voditelja Odjela za arhivsko gradivo Mate Rupića o arhivskom gradivu Centra i ravnatelja Centra o kontinuitetu velikosrpske politike i počecima stvaranja suvremene hrvatske države, za učenike/ce gimnazije Matija Mesić iz Slavenskog Broda.
- 17. travnja (srijeda): Zlatar, Sokolski dom – kino dvorana, 12-13.30 sati, predavanje ravnatelja Centra i zaposlenika Centra Natka Martinića Jerčića za učenike/ce 8. razreda osnovne škole Antun Kovačić i srednje škole iz Zlatara o kontinuitetu velikosrpske politike i počecima stvaranja suvremene hrvatske države.
- 23. travnja (utorak): Zagreb, V. gimnazija, Klaićeva 1, 13-14.30 sati, predavanje ravnatelja Centra o Domovinskom ratu za učenike i učenice, kojima je to bio dobrovoljan (izborni) sat.
- 26. travnja (petak):
Vinkovci, Velika vijećnica županijske skupštine, Glagoljaška 27, promocija monografije 3.gbr; govorili su: župan Vukovarsko-srijemske županije Božo Galić, dr. sc. Dražen Živić, ratni zapovjednici 3.gbr. Petrinović i Zvirotić, te 2. bojne 3.gbr. Damir Dujjić i ravnatelj Centra.
Zagreb, OŠ Dragutin Domjanić, zaposlenici centra Ivan Radoš i Ivan Brigović održali su predavanje o Domovinskom ratu i 101. brigadi, te o radu Centra.
- 29. travnja (ponedjeljak): Osijek, vojarna Drava, 11-12 sati, promocija monografije 3. gbr; govorili su: uzvanici (ministar branitelja, gradonačelnik Osijeka, Osječko-baranjski župan, predsjednik Udruge 3.gbr), a kao promotori monografije: ratni zapovjednik Josip Zvirotić, član uredništva edicija monografija gardijskih brigada Juraj Bahnik i ravnatelj Centra.
- 30. travnja (utorak):
Đakovo, srednja škola A. G. Matoš, od 13 do 14.30 sati, ravnatelj Centra Ante Nazor održao je predavanje o Domovinskom ratu.
Garešnica, Hrvatski dom, od 19 do 21 sat, promocija monografije 1. gbr., povodom obljetnice oslobodilačke operacije Bljesak; uz uzvanike (gradonačelnik Garešnice i predstavnici Udruge iz Domovinskog rata) i ratne zapovjednike 1. gbr generala Marijana Marekovića te Tomu Medveda i Edu Butijera, govorio je i ravnatelj Centra.
- 4. svibnja (subota): Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u sklopu poslijediplomskog doktorskog studija „Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu“, zaposlenik Centra Slaven Ružić održao je predavanje naslovljeno „Ustrojavanje temeljnih institucija izvršne i zakonodavne vlasti Republike Srpske Krajine (RSK) 1991. - 1992.; istraživačke osnove i metodološke nedoumice“.
- 7. svibnja (utorak):
Kutina, gimnazija Tin Ujević, 9.40-12 sati, predavanje ravnatelja Centra za tri razreda maturanata na temu “Stvaranje suvremene hrvatske države i Domovinski rat”, te predavanje zapovjednika 56. bojne iz Kutine o njenom djelovanju u Domovinskom ratu i novinara iz Kutine o njegovom radu u Domovinskom ratu;

- Zagreb, Špansko, 19-21 sat, javna tribina o braniteljima; ravnatelj Centra govorio je o dezinformacijama i poluinformacijama o događajima iz Domovinskog rata u medijima u Hrvatskoj.
- 8. svibnja (srijeda): Vukovar, dvorana Lavoslava Ružičke, 19 – 20.30 sati; promocija knjige prof. dr. sc. Miroslava Tuđmana o „Programiranju istine“, uz autora M. Tuđmana i ravnatelja Centra, govorili su dr. sc. Dražen Živić iz Instituta Pilar u Vukovaru i tajnica Matice hrvatske iz Vukovara, koja je bila organizator spomenute promocije.
  - 9. svibnja (četvrtak): Hrvatsko slovo, 19-21 sat, tribina o ratu u BiH; zaposlenik Centra Ilija Vučur govorio je o ulozi i sudjelovanju Hrvata iz BiH u Domovinskom ratu u Hrvatskoj („Prilog istraživanju doprinosa Hrvata iz Bosne i Hercegovine stvaranju i obrani Hrvatske države“).
  - 14. svibnja (utorak): Cetingrad, Hrvatski dom, promocija monografije 1. gbr., 17-18.30 sati; govorili su: načelnik općine, ratni zapovjednik 2. bojne 14. domobranske pukovnije Cindrić, ratni zapovjednik u 1.gbr. brigadni general Tomo Medved, ratni načelnik stožera brigade brigadir Edo Butijer, ratni zapovjednik 1. gbr. general Josip Lucić i ravnatelj Centra.
  - 16. svibnja (četvrtak): Hrvatsko slovo, 19-21 sat, zaposlenik Centra Ivan Radoš i Tomislav Šulj govorili su o ulozi i podacima o sudjelovanju stranih dragovoljaca u Domovinskom ratu.
  - 17. svibnja (petak): Slavonski Brod, HVIDR-a – Hrvatski dom, 12 – 14 sati; svečana akademija povodom 22. obljetnice osnivanja Specijalne jedinice policije PU Slavonski Brod – „Šimini anđeli pakla“; govorili su: predsjednik Udruge SJP PU Slavonski Brod, izaslanik predsjednika RH Vlado Marić, gradonačelnik Slavenskog Broda, general HV-a Mladen Mikolčević, predsjednik krovne udruge SJP Josip Klemm, ravnatelj Centra i general Mladen Markač.
Grubišno Polje, Centar za kulturu, 17 – 18.30 sati, promocija knjige „Otkos 10“, koje je suizdavač naš Centar; govorili su: predsjednik Udruge veterana Domovinskog rata general Đuro Dečak, ravnatelj Centra, urednik knjige, sudionik akcije Otkos te autor knjige dr. sc. Anđelko Mijatović.
  - 18. svibnja (subota): Đakovo, Kino dvorana, promocija dokumentarnog filma „Zvonila su zvona naše katedrale“, o osvajanju vojarni JNA u Đakovu, u rujnu 1991.; o velikosrpskoj ideji i značaju osvajanja vojarni JNA u Domovinskom ratu govorio je ravnatelj Centra Ante Nazor.
  - 21. svibnja (utorak): Zagreb, prostor Tribina Zagreb, od 18 do 20 sati, dokumentarni film „Lov na Gotovinu“, u organizaciji HVIDR-e Čnomerec i Kluba pripadnika specijalne postrojbe Alpha; nakon filma održana je tribina, a film su prokomentirali i odgovarali na pitanja: autorica Nada Prkačin, Josip Jurčević i ravnatelj Centra.
  - 24. svibnja (petak): Zagreb, OŠ Gustav Krklec, Travno, 13 – 14 sati, predavanje ravnatelja Centra učenicima 7. i 8. razreda (sat nije bio obavezan, nego na dobrovoljnoj bazi) te nastavnicima povijesti o Domovinskom ratu.
  - 28. svibnja (utorak): Sesvete, Centar kulture, 19 sati, otvaranje izložbe ratnih plakata, autor Mario Reljanović, u suradnji s Centrom (suradnja s Vojnim muzejem MORH-a); na otvaranju su govorili zaposlenici Centra Mate Rupić i Ivan Radoš.
  - 11. lipnja (utorak): Zagreb, Hrvatski državni arhiv, od 14.30 do 15.30 sati, ravnatelj Centra održao je predavanje o Domovinskom ratu za učenike srednje škole iz Sesveta („Jelkovac“).
  - 12. i 13. lipnja (srijeda – četvrtak): Rotterdam, Erasmus University, međunarodni skup o snimljenom memoarskom gradivu “Digital testimonied on war and trauma”; zaposlenik Centra Ivan Radoš imao je izlaganje o stranim dragovoljcima u Domovinskom ratu, na temelju razgovora s njima - “War in Croatia – an oral history of foreign volunteers”, a suradnik Centra

- Tomislav Šulj na temu HOS u obrani Hrvatske - "War in Croatia 1991: Oral history and question of the Croatian Defense Forces (HOS)".
- 14.-16. lipnja (petak-nedjelja): Zagreb-Sisak, 6. hrvatski žrtvoslovni kongres, u organizaciji Hrvatskog žrtvoslovnog društva, a pod visokim pokroviteljstvom mons. Vlade Košića, sisačkog biskupa;
  - 14. lipnja: među ostalima, prvoga dana kongresa izlaganje je imao ravnatelj Centra, na temu: Zločini srpskih snaga na Banovini u srpnju 1991.
  - 15. lipnja: među ostalima, drugoga dana kongresa izlaganje je imao zaposlenik Centra Slaven Ružić, na temu: „Popis poginulih i nestalih hrvatskih građana na okupiranom području RH, na temelju arhivskog gradiva RSK“.
  - 15. lipnja (subota): Đakovo, Dom HV-a, obljetnica osnivanja đakovačke bojne 122. brigade HV-a; ravnatelj Centra održao je kraće izlaganje o Domovinskom ratu i važnosti održavanja sjećanja na Domovinski rat te o presudi šestorici Hrvata za događaje u BiH u ratnim 1990-im.
  - 19. lipnja (srijeda): Kupinečki Kraljevec, društveni dom, 20.15 – 21.30 sati; javno predavanje ravnatelja Centra na temu „Mediji i činjenice o Domovinskom ratu“, u organizaciji Udruge branitelja iz Domovinskog rata.
  - 28. lipnja (petak):
 Omiš, gradska knjižnica, 10-11 sati, ravnatelj Centra govorio je na tribini povodom obljetnice osnutka Omiške bojne o važnosti obilježavanja događaja iz Domovinskog rata i posljedicama presude 6-orici Hrvata za događaje u BiH
 Novska, vijećnica, 19 sati, voditelj Odjela za arhivsko gradivo Mate Rupić govorio je povodom obljetnice osnivanja samostalnog bataljuna u Novskoj i knjige Vlade Radošića
 Oriovac, 18 sati, djelatnik Centra Natko Martinić Jerčić govorio je povodom obljetnice osnutka postrojbe u tom kraju u Domovinskom ratu.
  - 16. srpnja (utorak): Babina Greda, ljetni kamp „Delta“ za djecu branitelja u organizaciji udruga specijalne policije iz Domovinskog rata, od 17 do 18.30 sati; voditelj Odjela za arhivsko gradivo Centra Mate Rupić i ravnatelj Centra održali su predavanje o Domovinskom ratu, s posebnim osvrtom na bitku za Vukovar.
  - 4. kolovoza (nedjelja): Knin, Dom HV-a, 20.30 – 21.45 sati; u organizaciji HVIDR-e održana je tribina o vro „Oluja“ u Zbornom području Knin; tribinu je vodio ravnatelj Centra, a uz ministra Predraga Matića govorili su zapovjednici Operativnih grupa i gardijskih brigada koje su u „Oluji“ sudjelovale u ZP Split.
  - 7. kolovoza (srijeda): Sinj, Alkarski dvori, 20 – 21.15 sati; promocija knjige pripadnika 4. Gbr.; govorili su ravnatelj Centra, Joško Kontić s radio Sinja, Mario Tomasović – predsjednik splitske HVIDR-e te ratni snimatelj Petar Malbaša koji je kao organizator promocije pripremio kratak film s autentičnim snimkama ratnog djelovanja 4. gbr i autor knjige.
  - 14. kolovoza (srijeda): Knin, Dom HV-a, obilježavanje 1. razmjene zarobljenika u Tepljuhu, u organizaciji Hrvatskog društva logoraša srpskih koncentracijskih logora – podružnice Sisačko-moslavačke županije; govorili su: predsjednik te podružnice Ivan Lipak, zamjenik gradonačelnice Knina, izaslanik ministra UP načelnik PU Šibensko-kninske Ivica Kostanić, izaslanik predsjednika RH general Mladen Fuzul i ravnatelj Centra.
  - 31. kolovoza (subota): Zagreb, Kulturni centar Dubrava, na poziv organizatora (braniteljska udruga Zavjet i NK Dubrava), zaposlenik Centra Ivan Radoš održao je predavanje djeci o VRO „Oluja“ (uzroci, tijek, posljedice, važnost) u sklopu međunarodnog turnira „Oluja“, te im uz prezentaciju prikazao autentične snimke iz operacije.

- 6. rujna (petak) 2013.:
Koprivnica, Pučko otvoreno učilište, od 10 do 11 sati, obilježavanje 20. obljetnice ustrojavanja SJP Ban, okrugli stol o ratnom putu jednice: uz ostale, o uzrocima rata u Hrvatskoj govorio je ravnatelj Centra.
Josipdol, dvorana hotela, od 10 sati, znanstveni skup u organizaciji HAZU-Razred za društvene znanosti – Katedra Čakavskog sabora Modruša na temu “Josipdol i Modruš u 20. stoljeću”; uz ostale, predavanje je imala voditeljica odjela za istraživačku djelatnost Centra Ana Holjevac Tuković, na temu “Josipdol i Modruš u Domovinskom ratu”.
Vinkovci, 17.30 sati, promocija monografije 1. gbr; uz ostale, o monografiji je govorio zaposlenik Centra Ivan Radoš.

- 9. rujna (ponedjeljak): Gospić, od 12 do 13.30 sati, okrugli stol povodom obilježavanja vojno-redarstvene akcije „Džep '93“; uz predavače iz HV-a i Specijalne policije, o dokumentima „RSK“ i političkim posljedicama spomenute akcije govorio je ravnatelj Centra, na temelju podataka i gradiva koje su pripremili zaposlenici Centra Natko Martinić Jerčić i Mate Rupić.
- 14. rujna (subota). Uzdol kod Prozora (BiH), 14 – 15 sati, susret Udruga branitelja iz Domovinskog rata, nakon komemoracije; uz ostale, ravnatelj Centra govorio je o potrebi zapisivanja događaja iz Domovinskog rata u BiH.
- 16. rujna (ponedjeljak): Šibenik, 18.45 -19.30 sati, otvaranje izložbe o stradanju civila i civilnih objekata u Šibeniku u Domovinskom ratu; uz autora izložbe Zorana Lučića Lucu, o potrebi sjećanja i prezentacije dokumenata iz Domovinskog rata govorili su ravnatelj Centra Ante Nator i Mate Rupić.

- 18. rujna (srijeda):
Zagreb, dvorana Matice hrvatske, 12-13.30 sati okrugli stol na temu „Što je Vukovar Hrvatskoj“; uz predsjednika Matice hrvatske Igora Zidića i ostale (Sanja Sarnavka – voditeljica udruge Babe, Jovan Ajduković – predsjednik Naše stranke i predstavnik srpske nacionalne manjine, Vlado Iljić iz Stožera za obranu hrvatskog Vukovara, Vesna Škare Ožbolt – sudionica mirne reintegracije Vukovara, fra Vjenceslav Janjić – župnik Župe Sv. Josipa Radnika u Vukovaru, Dražen Živić – voditelj Centra Vukovar – Institut Ivo Pilar), govorio je i ravnatelj Centra o događajima iz prošlosti i njihovim refleksijama na sadašnjost.
Zagreb, Hrvatski državni arhiv (dvorana Katalozi), 13-14.15 sati, predavanje o radu Centra za zaposlenike Hrvatskog državnog arhiva i ostale arhiviste; govorili su: Ana Holjevac Tuković o arhivskom gradivu Centra i ravnatelj Centra o izdavačkoj djelatnosti Centra (pridružio se u drugom djelu predavanja).

- 26. rujna (četvrtak): Koprivnica, Pučko otvoreno učilište, 18-21 sati, okrugli stol na temu „Oslobađanje vojnih objekata na području Koprivničko-križevačke županije u rujnu 1991.“; u organizaciji Udruge dragovoljaca i veterana Domovinskog rata RH, podružnica Koprivničko-križevačke županije; sudjelovali: mr. sc. Đuro Škvorec – moderator, dr. sc. Ivica Hrastović, dr. sc. Jakša Raguž – Hrvatski institute za povijest, Ivana Sućec Trakoštanec – Krizni štab Križevci, Božidar Štubelj – saborski zastupnik, Nikola Gregur – Krizni štab Koprivnica, Krešimir Papac – zapovjednik Policije u Koprivnici 1991., Milan Jurić – zapovjednik ZNG-a 1991. i ravnatelj Centra, koji je govorio o okolnostima u kojima je u rujnu 1991. došlo do osvajanja vojarni JNA.

- 11. listopada (petak): Matica hrvatska, 12-13.15 sati, promocija knjige Slavice Bilić „Prsten mira i majčinske ljubavi“, u izdanju našeg Centra; govorili su: Stjepan Sučić – potpredsjednik Matice hrvatske, ravnatelj Centra (ujedno i moderator), Dinko Bogdanić – recenzent knjige i sudionik događaja, Smilja Dedić – Pokret majki Srkinja za mir, zaposlenica Centra Željka Križe, hrvatski prevoditelj i pjesnik Mate Maras te autorica knjige.
- 13. listopada (nedjelja): Hvar, gradska loža, 20 – 21 sat, promocija knjige Slavice Bilić „Prsten mira i majčinske ljubavi“ o Bedemu ljubavi; govorili su: ravnateljica gradske knjižnice u Hvaru gospođa Nikla Barbarić, recenzent Dinko Bogdanić, zaposlenica Centra Željka Križe, ravnatelj Centra i autorica knjige Slavica Bilić.
- 14. listopada (ponedjeljak):
 Studenci (općina Lovreč), 15 – 16.15 sati, promocija knjige Slavice Bilić „Prsten mira i majčinske ljubavi“ o Bedemu ljubavi; govorili su: načelnik općine Lovreč Ante Babić, recenzent Dinko Bogdanić, zaposlenica Centra Željka Križe, ravnatelj Centra i autorica knjige Slavica Bilić.
 Split, dvorana Nadbiskupskog sjemeništa, 19-21 sat, promocija knjige Slavice Bilić „Prsten mira i majčinske ljubavi“ o Bedemu ljubavi; govorili su: predstavnik Udruge Sv. Benedikt, recenzent Dinko Bogdanić, zaposlenica Centra Željka Križe, predsjednica Bedema ljubavi u Splitu Marija Nimac, potpredsjednik Udruge gardijskih brigada komodor Ivica Tolić, ravnatelj Centra i autorica knjige Slavica Bilić.
- 23. listopada (srijeda): Opatija, hotel Ambassador, 4. Kongres arhivista “Arhivi i politika”, od 12 do 13.30 sati, izlaganje zaposlenice Centra Ane Holjevac Tuković “Arhiv međunarodnog kaznenog suda u Haagu, njegov značaj i dostupnost za arhiviste i istraživače”. Ilok, promocija monografije 1. Gbr Tigrovi; među ostalima, govorio je zaposlenik Centra Ivan Radoš.
- 25. listopada (petak): Antunovac kod Osijeka, promocija knjige o 101. brigadi; uz ostale, o knjizi su govorili njezini autori, zaposlenici Centra Ivan Radoš i Ivan Brigović.
- 29. listopada (utorak): Zagreb, Sabor RH, od 17 do 18.30 sati, Izvješće o radu Centra za 2012. godinu; govorio je ravnatelj Centra i predstavnici Klubova SDP-a, HNS-a HDZ-a i HDSSB-a te ostali zastupnici; svi su podržali rad Centra i pohvalili dosadašnje rezultate.
- 5. studenoga (utorak): Delnice, srednja škola - knjižnica, od 13.20 do 14.10 sati ravnatelj Centra održao je predavanje o velikosrpskom projektu i počecima Domovinskog rata te o oslobađanju skladišta oružja i streljiva u Delnicama 5. XI. 1991. i bitci za Vukovar.
- 7. studenoga (četvrtak): Zagreb, Novinarski dom, 12-13.30 sati, Okrugli stol na temu „Domovinski rat u udžbenicima u svjetlu optužbi i isprika“ u organizaciji Udruge Žene iz Domovinskog rata; sudjelovali su doc. dr. sc. Ivica Miškulin - Katoličko sveučilište, dr. sc. Mario Jareb – Hrvatski institute za povijest, ravnatelj Centra, te moderator Nikolina Madžar, prof. povijesti, profesorica povijesti i učenica 1. razreda srednje škole.
- 11. studenoga (ponedjeljak): Zagreb, srednja škola, Gimnazija u Klaićevoj, od 13 do 14 sati, predavanje ravnatelja Centra o velikosrpskoj politici i počecima suvremene Republike Hrvatske, te bitci za Vukovar.
 Zagreb, srednja škola Nikola Tesla, od 14.15 do 15.45, predavanje ravnatelja Centra na istu temu.
 Zagreb, srednja Elektrotehnička škola, od 14. do 15.30 sati, predavanje zaposlenika Centra Natka Martinića Jerčića o bitci za Vukovar.
- 12. studenoga (utorak):

Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 13-14.45 sati: Promocija izdavačke i suizdavačke djelatnosti Centra 2012.-2013.; govorili su:

Centar: Ivan Brigović, Ivan Radoš, Željka Križe, Julija Barunčić Pletikosić, dr. sc. Ana Holjevac Tuković, dr. sc. Slaven Ružić, Natko Martinić Jerčić, Domagoj Štefančić

Vladimir Faber, ratni zapovjednik SJP PU zagrebačke, 1991.-1993.

Stjepan Milković, autor knjige i pripadnik SJP PU zagrebačke „Alfe“
stožerni brigadir Miro Andrić, prof. – UHBDR 101. brigade Susedgrad

Marko Perić, ratni fotograf i autor fotomonografije

Slavica Bilić, autorica knjige i predsjednica *Bedema ljubavi*

Doc., dr. sc. Ante Nazor, ravnatelj HMDCDR-a

poseban gost: pukovnik Frano Crnoja, ratni zamjenik načelnika Općinskog stožera HVO-a Jajce

Izdanja 2012/2013.:

1. Stjepan Lapenda, *Hrvatska kronika iz Pariza 1990.-1995.*, Split, studeni 2012.
2. Stjepan Milković, *Alfe žive vječno!*, Zagreb, studeni 2013.; suizdavaštvo s Udrugom SJP Alfe, MUP-om RH i gradom Zagrebom.
3. Ivan Radoš i Ivan Brigović, *101. brigada HV-a*, Zagreb, siječanj 2013.; suizdavaštvo s Udrugom 101. brigade HV-a.
4. Marko Perić, *Đakovačkim objektivom kroz Domovinski rat (fotografije o Đakovštini i Hrvatskoj – od uspostave demokracije 1990. do mirne reintegracije okupiranoga teritorija 1998.)*, Zagreb, listopad 2013.
5. Serija memoarsko gradivo, Knjiga 7., Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: Slavica Bilić, *Prsten mira i majčinske ljubavi (prilozi za povijest Bedema ljubavi – pokreta majki za mir u Domovinskom ratu, 1991.-1993.)*, Zagreb, srpanj 2013.
6. Serija Dokumenti, Knjiga 13., Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995., *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (srpanj-prosinac 1994.)*, ur. Natko Martinić Jerčić – Domagoj Štefančić, Zagreb, veljača 2013.
7. Serija Dokumenti, Knjiga 14., Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995., *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj-prosinac 1994.)*, ur. Ana Holjevac Tuković – Slaven Ružić, Zagreb-Slavonski Brod, kolovoz 2013.; suizdavaštvo s Hrvatskim institutom za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod. Zagreb, Srednja škola – Sesvete, 19-20.10 sati, ravnatelj Centra održao je predavanje učenicima srednje škole o velikosrpskoj politici i agresiji na Vukovar.

- 15. studenoga (petak):

Čakovec, Srednja škola, 12-14, predavanje ravnatelja Centra o velikosrpskoj politici i Bitci za Vukovar, uz iznošenje sjećanja 6 pripadnika policije koji su branili Vukovar 1991.

Križevci, okrugli stol „Zapadna Slavonija u Domovinskom ratu 1991.-1995.“, 10-17 sati; uz brigadnog generala Rudija Stipčića, brigadira Đure Crkvenca, pukovnika Ivica Zgrebeca, brigadira Željka Topoloveca, pukovnika Martina Kranjeca, dr. sc. Jakše Raguža – Hrvatski institute za povijest, pukovnika Nenada Barića, brigadira mr. Sc. Darka Kereša, govorio je i zaposlenik Centra Natko Martinić Jerčić s temom: „Političke prilike i pripreme za obranu uoči velikosrpske pobune u zapadnoj Slavoniji 1991. godine“.

- 16. studenoga (subota):

Slunj, 12.30 do 14,45 sati, tribina u povodu obilježavanja dana okupacije Slunja 16. studenoga 1991.; na početku je ravnatelj Centra održao predavanje kao uvodnu riječ, a tom prigodom je predstavio nova izdanja Centra; govorili su sudionici obrane Slunja – iz policije i ZNG-a te civilne vlasti, a na kraju tribine, posebno je promovirana knjiga Slavice Bilić (izdanje našeg Centra), o kojoj su govorili recenzent knjige Dinko Bogdanić i autorica knjige.

Zagreb, Kaptol, 18.30-20.30 sati, film „Časni sude nisam kriv“, autorice Nade Prkačin; kao komentator vremena o kojem govori film, uz autoricu filma, govorio je ravnatelj Centra.

Kloštar Ivanić, Pučki dom, znanstveni skup “Pogled u prošlost: 920 godina povijesti Otoka Ivanicha”, među ostalima, izlaganje je imao zaposlenik Centra Domagoj Štefančić, na temu: „Ratni put 65. Ivanićgradske bojne HV u svjetlu dokumenata 'Republike Srpske Krajine' i JNA“.

- 17. studenoga (nedjelja): Vukovar, Muzej grada Vukovara, Tribina o Domovinskom ratu i statusu branitelja, u organizaciji HVIDR-e, 14-15.30 sati; ravnatelj Centra govorio je o kontinuitetu velikosrpske politike, dr. sc. Dražen Živić govorio je vrijednostima i simbolu Vukovara i branitelja za današnju Hrvatsku, a ostale teme bile su vezane uz PTSP i status hrvatskih branitelja.

- 20. studenoga: Zagreb, Hrvatski državni arhiv, 13.30-14 sati, predavanje zaposlenice Centra dr. sc. Ane Holjevac Tuković „Arhiv Međunarodnog kaznenog suda u Haagu, njegov značaj i dostupnost za arhiviste i istraživače.

- 21. studenoga:

Zagreb, Islamski centar (džamija), 18.30-19-30 sati; promocija knjige Slavice Bilić „Prsten mira i majčinske ljubavi“; govorili su Zlatan Hasanbegović iz Hrvatskog instituta za povijest, recenzent Vlado Bogdanić, autorica Slavica Bilić, urednica Željka Križe, ravnatelj Centra te majke iz Srebrenice.

Kutina, 18-20 sati, promocija monografije 1. Gbr. Tigrovi, uz Vladu Ličanina, Eduarda Butijera i generala Tomu Medveda, knjigu je predstavljao zaposlenik Centra Natko Martinić Jerčić.

- 22. studenoga: Zagreb, Matica hrvatska, 18-19.30 sati, promocija knjige „Alfe žive vječno“; govorili su recenzenti knjige dr. sc. Ozren Žunec i dr. sc. Mirko Bilandžić s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, ratni zapovjednik „Alfi“ Vladimir Faber, ratni ministar unutarnjih poslova Ivan Vekić, autor knjige Stjepan Milković i ravnatelj Centra Ante Nazor.

- 25. studenoga (ponedjeljak), Zagreb, Nadbiskupski pastoralni institut, cjelodnevni znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem „Fenomen Glasa Koncila 1963.-2013.“; uz ostale predavače, na skupu je govorila zaposlenica Centra Julija Barunčić Pletikosić na temu „Domovinski rat u izvješćima Glasa Koncila – kronika ratnih razaranja širom Hrvatske“.

- 27. studenoga (srijeda):

Bruxelles, European Parliament (JAN 2 Q AREA), 18 – 19 sati, otvaranje izložbe „Vukovar 1991“; govorili su domaćin i organizator otvaranja izložbe predsjednica HSP Ante Starčević Ruža Tomašić – zastupnica u EU parlamentu i ravnatelj Centra. Okupilo se oko 100-ak posjetitelja, kojima su podijeljene replike „Vučedolske golubice“ i prospekt na engleskom jeziku o „Mjestu sjećanja – Vukovarskoj bolnici“, za koji je tekst pripremio naš Centar.

Zagreb, OŠ Dragutin Domjanić, predavanje o Domovinskom ratu i sudjelovanju 101. (podsusedske) brigade u ratu održao je zaposlenik Centra Ivan Radoš.

- 28. studenoga (četvrtak): Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 18-19 sati, predavljanje knjige Miroslava Tuđmana „Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije (Korespodencija predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana i dokumenti o Bosni i Hercegovini 1990.-

1995.)“; govorili su: dr. sc. Robert Skenderović u ime domaćina HIP-a, Zvonimir Despot kao izdavač knjige, Drago Prgomet, dr. sc. Miroslav Tuđman kao autor knjige i ravnatelj Centra.

- 2. prosinca (ponedjeljak): Zagreb, OŠ grofa Janka Draškovića, predavanje o Domovinskom ratu i sudjelovanju 101. (podsusedske) brigade u ratu održao je zaposlenik Centra Ivan Radoš.
- 3. prosinca (utorak): Zagreb, Matica hrvatska, od 10 do 13 sati, tribina „Tomislavgrad u Domovinskom ratu“, u organizaciji našeg Centra, te suorganizaciji Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata u BiH iz Mostara, Hrvatskog instituta za povijest, Matice hrvatske, Općine Tomislavgrad i Udruge Duvnjaka Zagreb; skupu su se pozdravnim govorom obratili Zorislav Lukić – tajnik Matice hrvatske, Ante Nazor – ravnatelj Centra, Jasna Turkalj – ravnateljica Hrvatskog instituta za povijest, Željko Raguz – ravnatelj Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata u BiH, moderatori su bili Zorislav Lukić i zaposlenik Centra Ivan Radoš, a govorili su:
  - dr. sc. Ivo Lučić (Hrvatski institut za povijest): Političko stanje u BiH i Tomislavgradu prije početka rata,
  - Mijo Tokić, prof. (ratni gradonačelnik i predsjednik HVO-a): Uloga i značenje Općine Tomislavgrad u Domovinskom ratu
  - dr. Ivan Bagarić (ratni načelnik saniteta HVO-a): Glavni sanitetski stožer HVO-a – osnivanje i djelovanje
  - brigadir Marijan Perković: Samoorganiziranje hrvatskih branitelja i ispomoć u opremanju, obuci i ustroju brigade HVO-a Kralj Tomislav
  - fra Gabrijel Mioč (glavni ravnatelj časopisa Naša ognjišta): Uloga i humanitarni rad Crkve
  - Ilija Vučur, prof (HMDCDR): „Pregled dokumentacije o Tomislavgradu u arhivu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata“
  - general bojnik Miljenko Filipović (ratni zapovjednik 1. HGZ-a): Doprinos Hrvata iz Tomislavgrada u obrani RH i BiH
  - pukovnik Boško Papić (ratni zapovjednik 79. dp. Kralj Tomislav): Vojni ustroj i tijekom borbenih djelovanja tomislavgradskih postrojba 1992.-1995.
  - general Željko Šiljeg (ratni zapovjednik ZP Tomislavgrad): Tomislavgrad – stožerna točka obrane sjeverozapadne Hercegovine nakon pada Kupresa i strategiska osnovica za završne operacije Domovinskog rata.
- Zagreb, OŠ Malešnica, predavanje o Domovinskom ratu i sudjelovanju 101. (podsusedske) brigade u ratu održao je zaposlenik Centra Ivan Brigović.
- 4. prosinca (srijeda): Zagreb, OŠ Stenjevac, predavanje o Domovinskom ratu i sudjelovanju 101. (podsusedske) brigade HV-a u ratu održao je zaposlenik Centra Ivan Radoš.
- 5. prosinca (četvrtak):

Zadar, Sveučilište u Zadru, 10 – 15 sati, znanstveno-stručni skup *Semiologija obrambenoga Domovinskog rata* u organizaciji Sveučilišta u Zadru i Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva; među ostalima izlaganja su imali zaposlenici Centra Janja Sekula (“Počeci srpske pobune – pregovori u Donjem Lapcu u rujnu 1990. godine”) i Ilija Vučur („Pobuna policajaca Srba SJS Drniš u kolovozu 1990. godine“).

Dubrovnik, Knežev dvor, 17.30 – 19 sati, promocija izdanja Centra 2012/2013., s posebnim osvrtom na knjigu Slavice Bilić „Prsten mira i majčinske ljubavi“; govorili su: Mišo Đuraš iz Dubrovačkih muzeja, Vlado Bogdanić – recenzent knjige, Vesna Mihelić Vili – sudionica puta Bedema ljubavi u Dubrovnik u listopadu 1991., Slavica Bilić –autorica, Ivo Jelić – zastupnik iz

- Dubrovnik u Saboru RH za vrijeme Domovinskog rata, ravnatelj Centra, te Ivan Radoš i Julija Barunčić Pletikosić – zaposlenici Centra.,
- 6. prosinca (petak):
Metković, Hrvatski dom, 20 – 21.30 sati, promocija izdanja Centra 2012/2013., s posebnim osvrtom na knjigu Slavice Bilić „Prsten mira i majčinske ljubavi“; govorili su: Ivica Puljan – ravnatelj Hrvatskog doma, Ivan Radoš i Julija Barunčić Pletikosić – zaposlenici Centra, Vlado Bogdanić – recenzent knjige i Slavica Bilić – autorica, te ravnatelj Centra.
Zagreb, OŠ Malešnica, predavanje o Domovinskom ratu i sudjelovanju 101. (podsusedske) brigade u ratu u održao je zaposlenik Centra Ivan Brigović.
  - 9. prosinca (ponedjeljak): Zagreb, hotel Sheraton, tribina „Dr. Franjo Tuđman – vizionar i državnik“, 19-21 sat; organizator Zaklada Hrvatskog državnog zavjeta – suorganizator naš Centar; govorili su: Milan Kovač – o osnivanju HDZ-a i političkoj ideji Franje Tuđmana; ravnatelj Centra Ante Nazor – „Predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman – spremnost na kompromis i strpljivost: slabost ili umijeće vođenja?“; Miroslav Tuđman – „Program HDZ-a, dr. Franje Tuđmana i međunarodni poredak“; Jadranka Jureško – Kero – „Tuđman u medijima nakon smrti i odnos prema prvom Predsjedniku (usporedba sa Zapadom)“; general Damir Krstičević: „Dr. Franjo Tuđman, vrhovni zapovjednik Hrvatske vojske“; Tomislav Karamarko: „Dr. Franjo Tuđman – vizionar i državnik“.
  - 10. prosinca (utorak): Zagreb, Hrvatski institut za povijest, Okrugli stol „Haške presude Tuđmanovoj Hrvatskoj godinu dana nakon 16. studenoga 2012.“, 10 – 13 sati; moderator admiral Davor Domazet – Lošo; govorili su: akademik Ivan Aralica – „Uzroci, tijek i lijek hrvatskog postkomunističkog ideološkog kaosa“; Ivo Lučić – „Dr. Franjo Tuđman i Bosna i Hercegovina“; Davor Marijan – „Dr. Franjo Tuđman kao vrhovni zapovjednik Oružanih snaga“; ravnatelj Centra – „Haške presude i Oluja“; Miroslav Tuđman – „BiH – stranputice novog europskog poretka“.
  - 18. prosinca (srijeda): Đakovo, Gradska vijećnica, 17 – 18 sati, promocija izdanja našega Centra za 2012./2013., s posebnim osvrtom na fotomonografiju Marka Perića o Đakovu i Đakovštini u Domovinskom ratu; govorili su: ratni gradonačelnik Đakova Mate Zorić, promotor iz Matice hrvatske i gradskog poglavarstva, autor ratnih fotografija o Đakovu te zaposlenici Centra Mate Rupčić i ravnatelj Centra.
  - 21. prosinca (subota): Zagreb, Novinarski dom, 11 - 12 sati, promocija knjige „Kako smo branili domovinu“, urednika Ivica Radoša i Zorana Šanguta; uz urednike govorili su: predsjednik RH Ivo Josipović, ministar brantielja RH Predrag Matić, Pero Kovačević, Aleksandar Tolnauer – predsjednik savjeta za nacionane manjine, Olga Carević, dr. sc. Miroslav Tuđman i ravnatelj Centra Ante Nazor.
  - 23. prosinca (ponedjeljak): Hrvatski državni arhiv, 11 do 12.30 sati, u organizaciji Centra i gospodina Vlade Bogdanića organizirano je predavanje o masovnoj grobnici Tomašica kraj Prijedora, koje je održao dr. Mujo Begić iz Instituta za nestala lica BiH; uz zaposlenike Centra i predstavnike Hrvatsko državnog arhiva, Hrvatskog instituta za povijest te Instituta Ivo Pilar, predavanju su nazočili gosti iz BiH: Murat Tahirović - predsjednik Udruženja žrtava terora i genocida u BiH, Mirsad Dapčević – ministar za pitanja boraca, general Armije BiH Atif Dudaković – ratni zapovjednik 5. korpusa ABiH i Franjo Grgić – ratni zapovjednik HVO-a regije Bihać.

Pojavljivanje u medijima:

Tijekom 2013. aktivnosti Centra ili intervjui sa zaposlenicima Centra objavljeni su više od 65 puta u raznim dnevnim novinama i časopisima, te na televiziji i radiju (velikim dijelom lokalne razine).

Stručno usavršavanje:

Centar je krajem 2013. imao 4 doktora znanosti (Janja Sekula, Slaven Ružić, Ana Holjevac Tuković i Ante Nazor).

Sedam zaposlenika i zaposlenica Centra bilo je na doktorskom studiju iz nacionalne povijesti 20. stoljeća - Domovinski rat (Julija Barunčić Pletikosić, Ivan Brigović, Natko Martinić Jerčić, Željka Križe Gračanin, Ivan Radoš, Josipa Maras Kraljević i Ilija Vučur).

Sve troškove stjecanja doktorata, kao i troškove raznih stručnih usavršavanja za svoje djelatnike do sada je Centar uspjevao platiti vlastitim sredstvima.

Izvješće sastavio
ravnatelj Centra
doc. dr. sc. Ante Nazor

Prilog 1: Knjige Centra (izdavaštvo – priprema ili tisak) – 49 ukupno (jedna trojezična i šest dvojezičnih knjiga)

Seriya Dokumenti: Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.:

Urednik je Mate Rupić i ostali zaposlenici Centra (knjige s parnim brojevima br. 2, 4, 6, 8, 10, 12 itd.). Objavljene su u suizdavaštvu s Hrvatskim institutom za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod.

- knjiga 1: *Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija Oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990.-1991.)*, ur. Mate Rupić, Zagreb, 2007.
- knjiga 2, *Dokumenti paradržavnih i političkih ustanova pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990.-1991.)*, ur. Mate Rupić, Zagreb – Slavonski Brod, 2007.
- knjiga 3: *Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija Oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (siječanj-lipanj 1992.)*, ur. Mate Rupić, Zagreb, veljača 2008.
- knjiga 4: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj-lipanj 1992.)*, ur. Mate Rupić, Zagreb – Slavonski Brod, veljača 2008.
- knjiga 5: *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (srpanj-prosinac 1992.)*, ur. Mate Rupić, Zagreb, ožujak 2009.;
- knjiga 6: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj-prosinac 1992.)*, ur. Mate Rupić, Zagreb – Slavonski Brod, ožujak 2009.
- knjiga 7: *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (siječanj - lipanj 1993.)*, ur. Mate Rupić – Ilija Vučur, Zagreb, prosinac 2009.
- knjiga 8: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj - lipanj 1993.)*, ur. Mate Rupić – Janja Sekula, Zagreb – Slavonski Brod, veljača 2010.
- knjiga 9: *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (srpanj-prosinac 1993.)*, ur. Mate Rupić – Josipa Maras Kraljević, Zagreb, prosinac 2010.
- knjiga 10: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj-prosinac 1993.)*, ur. Mate Rupić – Slaven Ružić, Zagreb – Slavonski Brod, rujan 2011.
- knjiga 11: *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (siječanj-lipanj 1994.)*, ur. Julija Barunčić Pletikosić - Ivan Brigović, Zagreb, ožujak 2012.
- knjiga 12: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj-lipanj 1994.)*, ur. Željka Križe Gračanin - Ivan Radoš, Zagreb-Slavonski Brod, listopad 2012.
- knjiga 13: *Dokumenti vojne provenijencije „Republike Srpske Krajine“ (srpanj-prosinac 1994.)*, ur. Natko Martinić Jerčić – Domagoj Štefančić, Zagreb, veljača 2013.
- knjiga 14: *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj-prosinac 1994.)*, ur. Ana Holjevac Tuković – Slaven Ružić, Zagreb-Slavonski Brod, kolovoz 2013.; suizdavaštvo s Hrvatskim institutom za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod.

Seriya Memoarsko gradivo: Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.:

- knjiga 1: *Prilozi za povijest Hrvatske ratne mornarice u Domovinskom ratu (1991.)*, ur. Ante Nazor, Zagreb, 2007.;
- knjiga 2: *Novinari – svjedoci vremena - Zapisi Trajka Grkovskog: Karlovac – Plitvice 1991.-1995.*, ur. Ana Holjevac Tuković, Zagreb, studeni 2007.
- knjiga 3: Franjo Molnar, *Osječki autoportret* (dnevnik zapovjednika minobacačkog voda 106. brigade, rujan 1991. - ožujak 1992.), ur. Julija Barunčić Pletikosić - Ante Nazor, Zagreb, studeni 2008.

- knjiga 4: *Zapisi s Banovine 1990., 1991., 1995.* (autori Željko Maljevac i Marjan Gašljević), Zagreb, studeni 2009.
- knjiga 5: *Na prvoj crti protiv smrti (prilozi za povijest regije Gacka u Domovinskom ratu 1991.-1993.)*, autor Davor Peitel, ur. Ante Nazor – Ivan Radoš, Zagreb, srpanj 2011.
- knjiga 6., *Život na meti (francuski dragovoljac u Domovinskom ratu) / Une vie en ligne de mire (Volontaire français dans la Guerre d'Indépendance Croate)*, autori Marc Charuel - Gaston Besson, ur. Ivan Radoš – Tomislav Šulj, Zagreb, studeni 2011.; dvojezična: hrvatski i francuski jezik
- knjiga 7: *Slavica Bilić, Prsten mira i majčinske ljubavi (prilozi za povijest Bedema ljubavi – pokreta majki za mir u Domovinskom ratu, 1991.-1993.)*, Zagreb, srpanj 2013.

Fotomonografije:

- 1) Marijo Filipi „*Na istočnom pragu domovine (Slavonija, ljeto/jesen 1991. – kamerom i perom)*“, ur. Ante Nazor, Zagreb, 2006.;
- 2) Ante Nazor, *Oluja pobjede*, Zagreb, kolovoz 2007.; dvojezična: hrvatski i engleski jezik
- 3) Željko Gašparović, *Svjetlost slobode*, Zagreb, studeni 2007.
- 4) Damir Fabijanić, *Plodovi zla*, Zagreb, studeni 2007.; dvojezična: hrvatski i engleski jezik
- 5) Marijo Reljanović, *Hrvatski ratni plakat*, ur. Ante Nazor, Zagreb, listopad 2010. (u suizdavaštvu s Ministarstvom obrane Republike Hrvatske / Služba za odnose s javnošću); trojezična: hrvatski, engleski i njemački jezik
- 6) Toni Hnojčik, *To sam radio u ratu, sine*, ur. Ante Nazor – Natko Martinić Jerčić, Zagreb, prosinac 2010.; dvojezična: hrvatski i engleski jezik
- 7) Stanko Ferić, *Zbirka fotografija iz Domovinskog rata 1991.-1995.*, Šibenik, 2011. (suizdavaštvo s ratnim fotografom Stankom Ferićem)
- 8) Zvonimir Tanocki, *Vinkovci u Domovinskom ratu*, ur. Natko Martinić Jerčić - Ante Nazor, Zagreb, ožujak 2012.; suizdavaštvo s Ogrankom Matice hrvatske Vinkovci; dvojezična: hrvatski i engleski jezik
- 9) Marko Perić, *Đakovačkim objektivom kroz Domovinski rat (fotografije o Đakovštini i Hrvatskoj – od uspostave demokracije 1990. do mirne reintegracije okupiranoga teritorija 1998.)*, Zagreb, listopad 2013.

Knjige, znanstvene i stručne studije, zbornici radova:

- 1) Ante Nazor, *Počeci suvremene hrvatske države*, Zagreb, 2007.
- 2) Davor Marijan, *Oluja*, Zagreb, rujan 2007.
- 3) *Specijalne postrojbe MUP-a RH u Oluji* (ur. Ante Nazor), Zagreb, kolovoz 2008.
- 4) *Grad je bio meta: bolnica, dom umirovljenika ...* (srpska agresija na RH i okupacija Vukovara 1991.), ur. Ante Nazor, Zagreb, studeni 2008.
- 5) Martin Barić – Dubravko Halovanić, *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu*, ur. Ante Nazor, Zagreb, studeni 2008.
- 6) *Zapovjedni vrh JNA, siječanj 1990.-svibanj 1992.*, grupa autora: Želimir Latković, Davor Marijan i ostali, ur. Ante Nazor - Ivan Brigović, Zagreb, prosinac 2010. (u suizdavaštvu s Ministarstvom obrane Republike Hrvatske / Savjetom za sukcesiju vojne imovine)
- 7) Mirko Valentić, *Rat protiv Hrvatske 1991.-1995. (velikosrpski projekti od ideje do realizacije)*, Zagreb, 2010.; suizdavaštvo s Hrvatskim institutom za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod.
- 8) Anđelko Mijatović, *Otkos-10 – Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji 1990.-1991.*, Zagreb, 2011. (suizdavaštvo s Udrugom dragovoljaca i veterana Domovinskog rata RH)

- 9) *Prilozi za povijest Rame u Domovinskom ratu 1990.-1995. (prilozi o borbi Hrvata u BiH za opstojnost u na svojoj djedovini)*, ur. Ante Nazor – Julija Barunčić Pletikosić, Zagreb, srpanj 2011.
- 10) Ante Nazor, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih / Greater-Serbian Aggression on Croatia in the 90's*, ur. Mate Rupiće, Zagreb, prosinac 2011.; dvojezična: hrvatski i engleski jezik
- 11) *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990.-1995.: nositelji, institucije, posljedice*, Zbornik radova, ur. Mladen Barać – Ivica Miškulin, Slavonski Brod-Zagreb, travanj 2012.; suizdavaštvo s Hrvatskim institutom za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
- 12) Vladimir Mukusev, *Crna mapa - priča jedne novinarske istrage* (prijevod s ruskog na hrvatski jezik: Jana Pešić), ur. Ivica Pandža – Orkan, Selište Kostajničko, lipanj 2012.; suizdavaštvo s Udrugom hrvatskih dragovoljaca Domovinskog rata – ogranak Selište Kostajničko
- 13) Panajoti Gilve, *MOMP „Zvir“ – otok Hvar u Domovinskom ratu 1991.-1996.*, ur. Julija Barunčić Pletikosić – Željka Križe Gračanin, Zagreb, kolovoz 2012.
- 14) *Hrvatska kronika iz Pariza 1990.-1995.*, Stjepan Lapenda, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Split, studeni 2012.
- 15) Ivan Radoš – Ivan Brigović, *101. brigada HV-a*, Zagreb, siječanj 2013.; suizdavaštvo s Udrugom 101. brigade HV-a.
- 16) Stjepan Milković, *Alfe žive vječno!*, Zagreb, studeni 2013.; suizdavaštvo s Udrugom SJP Alfe, MUP-om RH i gradom Zagrebom.

Izdanja na engleskom jeziku:

- 1) Davor Marijan, *Storm*, Zagreb, august 2010.
- 2) Anica Marić, Ante Nazor, *THE TOWN WAS THE TARGET: THE HOSPITAL, THE NURSING HOME... (the aggression by Serbia, that is the JNA and Serbian and Montenegrin forces against the Republic of Croatia and the Serb occupation of Vukovar 1991)*, Zagreb, 2011.
- 3) Valentić Mirko, *War Against Croatia 1991-1995 – Greater Serbian Projects from Idea to Implementation*, The Ollendorff Center, New Jersey, USA, 2012.; napomena, Centar nije sudjelovao u troškovima prijevoda i tiska spomenute knjige na engleski jezik.

Katalozi izložbi - prospekti:

- tekst za katalog izložbe: Mjesto sjećanja - Vukovarska bolnica 1991., Zagreb, 2006.;
- tekst za prospekt za Spomen dom na Ovčari (Zagreb, 2006.) - 35.000 komada, na hrvatskom i na četiri strana jezika (engleski, njemački, talijanski, francuski);
- prospekt izložbe *Počeci suvremene hrvatske države – kronologija događaja*, Zagreb, 2006.
- katalog izložbe (Tovarnik, 12.-30. lipnja 2012.): Šimun Penava, Hrvatski Tovarnik – List prognanika Tovarničana i Ilačana, 1993.-1997. (ur. Penava), Zagreb, 2012.